

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ชุมชนม้งห้วยหาน จังหวัดเชียงราย
The Restorative Justice Process, Houi Han Hmong Community,
Chiang Rai

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อติศร ภู่อสาระ
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

2565

งานวิจัยชิ้นนี้ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ชุมชนม้งห้วยหาน จังหวัดเชียงราย
The Restorative Justice Process, Houi Hai Hmong Community Chiang Rai.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบ และวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ชุมชนม้งห้วยหาน จังหวัดเชียงราย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยคือผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ จำนวน 9 คน และผู้ใหญ่บ้านจำนวน 4 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปรากฏการณ์วิทยา เพื่อสรุปถึงแก่นสาระจากประสบการณ์การสร้างยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผลการวิจัยพบว่า

1. สังคมม้งยึดถือความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ตระกูลแซ่ แต่ละชุมชนจะมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ทำหน้าที่ดูแลปกครองสมาชิกในตระกูลแซ่ในชุมชนให้ประพฤติปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชน ตัดสินข้อพิพาทระหว่างสมาชิกในตระกูลแซ่ รวมถึงเป็นตัวแทนสมาชิกตระกูลแซ่ จัดการข้อพิพาทระหว่างสมาชิกตระกูลแซ่กับสมาชิกตระกูลแซ่อื่น และม้งต่างชุมชน
2. ลำดับการจัดการข้อพิพาทในชุมชนม้ง เริ่มต้นจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคู่กรณี หากไม่สามารถยุติข้อพิพาทได้ จะดำเนินการต่ออย่างผู้ใหญ่บ้าน ผลของการตัดสินถือเป็นยุติ ผู้ที่ไม่ยอมรับผลการตัดสิน จะถูกลงโทษทางสังคมจากชุมชน
3. รูปแบบการสร้างยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เป็นการกำหนดลำดับความรับผิดชอบทางสังคมต่อบุคคล ตั้งแต่ระดับครัวเรือน ระดับตระกูลแซ่ และระดับสังคมม้ง โดยหัวหน้าครัวเรือนต้องรับผิดชอบต่อความเสียหายที่สมาชิกกระทำต่อชุมชน ระดับตระกูลแซ่ต้องรับผิดชอบต่อชื่อเสียงวงศ์ตระกูลและพิธีกรรมที่สร้างความพึงพอใจให้กับผีและวิญญาณบรรพบุรุษ ระดับชุมชน บุคคลและครัวเรือนและชุมชนต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนและจารีตประเพณีม้ง
4. วิธีการสร้างยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตามหลักการคือ 1) หลักบุคคลนิยมการให้คู่กรณีมีโอกาสบอกเล่าเหตุการณ์ แสดงความคิดเห็นถึงวิธีการยุติข้อพิพาท 2) หลักการมีส่วนร่วมกรณีพิพาททุกกรณีจะต้องมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่เข้าร่วม ระบบเครือญาติตระกูลแซ่จะไม่ยินยอมให้สมาชิกในตระกูลแซ่ต้องเผชิญปัญหาข้อพิพาทเพียงลำพัง 3) หลักการชดใช้เยียวยา หากเกิดความเสียหาย ผู้เสียหายจะต้องได้รับการเยียวยาตามความสมดุลระหว่างความพึงพอใจของผู้เสียหายกับความสามารถของผู้กระทำผิด และ 4) หลักการคืนคนดีสู่สังคม คู่กรณีรวมถึงครัวเรือนและเครือญาติตระกูลแซ่สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ

คำสำคัญ : กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์, ม้ง, ตระกูลแซ่

The Restorative Justice Process, Houi Han Hmong Community Chiang Rai.

Abstract

This research purposes to study form and method to build restorative justice of senior of the family name of clan of Houi Han Hmong Community, Chiang Rai. Key-informants were 9 of senior of the family name of clan and 4 of village leaders. Research instrument were interviewed forms and phenomenology data analysis for concluded summary from key-informants experience to build restorative justice.

The results revealed that,

1. Hmong Society uphold family name of clan lineage relationship by each community had senior of the family name of clan to behaved tracing from community regulations, arbitrate conflict between member of the family name of clan and as the representative of the family name of clan to managed conflict between the other families name of clan and another Hmong communities.

2. Sequence of conflict management of Hmong community starting from senior of the enemy of the family name of clan, if the disputed was not end, it was carry out to village leaders and judgement was resolution. Someone who refused to admit will have social sanctions by community.

3. Form of building restorative justice was set of sequence for social responsibility to individual since household level, family name of clan level and Hmong society level. Head of the household must be response to damaged that the member did to community. Family name of clan level must be response to family reputation and ceremonial for ghost satisfaction and ancestor spirit. At society level, individual, household and community must be tracing from community regulations and Hmong tradition.

4. Method of building restorative justice were principles as followed:
1) Personalization, both sides had a chance to recounted and given opinion to end conflict 2) Participation, every conflict cases must had senior of the family name of clan involvement, kinship system of the family name of clan will not accepted each member face conflict problem unaccompanied 3) Reparation, if damaged occur, sufferer must receive balanced reparation between sufferer's satisfaction and offender's ability and 4) Reintegration, both sides, household and linkage of the family name of clan cohabit in society peacefully.

Keywords : The Restorative Justice Process, Hmong, the Family Name of clan

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้ได้รับทุนสนับสนุนจาก สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

ขอขอบคุณผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งหมู่บ้านห้วยทาน ผู้ใหญ่บ้านห้วยทาน ผู้ใหญ่บ้านร่มฟ้าทอง ผู้ใหญ่บ้านร่มโพธิ์เงิน และผู้ใหญ่บ้านร่มฟ้าหลวง ตำบลปอ อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ที่เสียสละเวลาให้ข้อมูลอย่างละเอียด ลึกซึ้ง

ขอบคุณ คุณสุธี แซ่ลี คุณมนตรี ยอดมณีบรรพต คุณสุทัศน์ ลิ้มณี และคุณ จะแก้ง กตเวที ธรรม ที่ช่วยประสานงาน และให้ข้อมูลเกี่ยวกับจารีตประเพณี

ขอบคุณ “หมอแดง” ทูลสวัสดิ์ ยอดมณีบรรพต ที่ให้ความกรุณาช่วยเหลือให้ข้อมูล ให้คำแนะนำผู้วิจัยมาโดยตลอด

อดิสร ภู่อาระ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญ	(7)
บทที่ 1 บทนำ	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	5
กรอบแนวคิดการวิจัย	5
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	6
วิธีการวิจัย	7
นิยามศัพท์เฉพาะ	7
บทที่ 2 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	9
กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์	9
การจัดระเบียบทางสังคม	19
ลำดับเครือญาติ	21
ผู้อาวุโสสัมพันธ์กับการอำนวยความสะดวกทางสังคม	24
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	25
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	29
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	30
การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ	30
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	31
การวิเคราะห์ข้อมูล	31

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4	การจัดกลุ่มความหมายของข้อมูล 33
	การเข้าสู่ตำแหน่งผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ 33
	ประเภทของข้อพิพาทในชุมชน 34
	จารีต ประเพณีมุ่งในการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ 38
	รูปแบบและวิธีการสร้างความสมานฉันท์ 50
บทที่ 5	แก้สาระประสพการณ์ การสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ 63
	ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ 63
	รูปแบบการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ 66
	วิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ 69
	ขั้นตอนการจัดการข้อพิพาทในชุมชนมุ่ง 70
บทที่ 6	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ 73
	สรุปผลการวิจัย 73
	อภิปรายผลการวิจัย 74
	ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ 74
	รูปแบบการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ชุมชนมุ่ง 79
	วิธีการสร้างความสมานฉันท์ชุมชนมุ่ง 83
	ข้อเสนอแนะทางการบริหาร 89
	ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป 90
บรรณานุกรม	91
ภาคผนวก	97
	แบบสัมภาษณ์กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ชุมชนมุ่งห้วยทาน 99
	จังหวัดเชียงราย 99
	ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ 103

บทที่ 1

บทนำ

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เป็นกระบวนการระงับข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนและเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้สำหรับการจัดระเบียบทางสังคมภายในชุมชน ซึ่งพบมาตั้งแต่ชุมชนที่มีระบบวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ใช้จารีตประเพณีเป็นตัวการควบคุมสังคม และใช้วิธีการลงโทษทางสังคม (Social Sanctions) สำหรับผู้กระทำผิดจารีต ผู้ที่ยินยอมรับความผิดสามารถกลับไปดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเป็นปกติ ในขณะที่ผู้เสียหายได้รับการชดเชยตามความเสียหายภายใต้ความสามารถของผู้กระทำผิดและความพึงพอใจของผู้เสียหาย

ความเป็นมาของแนวคิดกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ โดย Tony F Marshall (1999) ได้กล่าวว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) เป็นแนวคิดใหม่ที่มีการเคลื่อนไหวผลักดันให้มีการนำมาใช้กันทั้งในระบบกระบวนการยุติธรรม และนอกกระบวนการยุติธรรม ผู้ที่สนับสนุนกระบวนการทศนิยมในกระบวนการยุติธรรมแนวใหม่นี้ ต่างก็สนับสนุนการนำกรอบความคิดมาใช้ โดยที่กระบวนการยุติธรรมหลักในรูปแบบเก่า (Retributive Justice) ที่เป็นแนวคิดการจัดการยุติธรรมเชิงแก้แค้นทดแทนด้วยการลงโทษให้ผู้กระทำผิดให้เข็ดหลาบ แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำผิดอย่างได้ผล นอกจากนั้นแนวคิดแบบแก้แค้นทดแทนก็ยากจะอธิบายว่าเราจะลงโทษผู้กระทำผิดอย่างเหมาะสม และเป็นธรรมได้อย่างไรในสังคมที่ไม่เป็นธรรม ที่กระบวนการยุติธรรม สามารถจัดการกับคนที่ยากจน และคนที่ด้อยโอกาสมากกว่าคนที่ร่ำรวยและมีอิทธิพล การมุ่งลงโทษผู้ที่ฝ่าฝืนกฎหมาย ทำให้ละเลยผู้เสียหายที่แท้จริงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อระบบยุติธรรมมองว่ารัฐเป็นผู้เสียหาย ไม่ใช่ผู้เสียหายที่ได้รับความเจ็บปวด หรือถูกทำร้ายที่แท้จริง ดังนั้นการลงโทษจึงไม่ใช่ความยุติธรรมที่พึงพอใจ ความยุติธรรมที่สมบูรณ์แบบต้องมีการปรองดอง และเยียวยา ซ่อมแซมความเสียหายที่เกิดขึ้น (นิธิตา สิริพงษ์ทักษิณ, 2559 : 62-63)

ระบบยุติธรรมกระแสหลักที่เน้นการใช้แนวคิดความยุติธรรมเชิงการลงโทษ (Punitive Justice) เพื่อยับยั้งผู้กระทำผิด ป้องกันสังคม และเพื่อแก้แค้นทดแทนต่ออาชญากรรมซึ่งเป็นทัศนคติให้ความสำคัญต่อผู้กระทำผิด และบุคลากรในกระบวนการยุติธรรมว่ามีความสำคัญสูงสุด ในขณะที่เดียวกันก็ละเลยเหยื่ออาชญากรรม และชุมชนนั้น เริ่มถูกตั้งคำถามอย่างมากมายาวว่าวิธีการของยุติธรรมกระแสหลักนี้ เป็นวิธีที่ดีที่สุด ลงทุนน้อยที่สุด และก่อให้เกิดเป็นความยุติธรรมที่คุ้มค่าที่สุดหรือไม่เพียงใด การนำแนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มาจากหลักพื้นฐานปรัชญาของยุติธรรมชุมชนตามหลักการประชาธิปไตย (Democratic Principles) ที่ประกอบด้วย การตอกย้ำปทัสสถานทางพฤติกรรมของชุมชน (Norm Affirmation) การชดใช้ทดแทน (Restoration) และการคุ้มครองความปลอดภัยสาธารณะ (Public Safety) โดยกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตั้งอยู่บนฐานคติที่เน้นการชดเชย

ความเสียหาย การเยียวยาและการประสานสัมพันธ์ภาพระหว่างเหยื่ออาชญากรรมผู้กระทำผิดและชุมชน กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่มีความขัดแย้งพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์หรืออาชญากรรมได้เกิดขึ้นแล้ว การใช้วิธีการลงโทษแบบไม่เป็นทางการหรือเป็นกระบวนการยุติธรรมทางอาญาแบบไม่มีแบบแผนพิธีการที่กระทำกันภายในชุมชน (กรกฎ ทองชะโชค และคณะ, 2561 : 138)

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ภายในชุมชน เป็นกระบวนการเพื่อสร้างความปรองดองภายในชุมชนซึ่งทั้งผู้กระทำผิด และผู้เสียหายต่างก็พักอาศัยอยู่ภายในชุมชนมีทั้งญาติ พี่น้อง อยู่ภายในชุมชนเดียวกัน แม้ว่าคู่กรณีผ่านกระบวนการระงับข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นจนสิ้นกระบวนการ แต่คู่กรณีและญาติพี่น้องที่อยู่ภายในชุมชนเดียวกัน ต้องพบปะ มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ดังนั้นกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ใช้หลักจารีตทางสังคม เพื่อควบคุมและลงโทษ ด้วยวิธีการลงโทษทางสังคม ทำให้คู่กรณีรวมถึงคนใกล้ชิดสามารถอยู่ร่วมกันภายในชุมชนได้อย่างสันติสุข

ชุมชนม้งห้วยทานเป็นชุมชนม้งที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย บนพื้นที่ดอยผาหม่น อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ยาวนานมากกว่า 100 ปี วิธีการตั้งถิ่นฐานของม้งจะเลือกตั้งแต่ชุมชนบนพื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเลมากกว่า 1,000 เมตร อันเป็นจุดที่สูงเกินกว่าชนเผ่าอื่นจะขึ้นไปตั้งถิ่นฐาน ส่งผลให้ชุมชนม้งคงรักษาจารีตประเพณีของตนเองได้อย่างเหนียวแน่น จนกระทั่งถึงช่วงเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510-2525 ม้งห้วยทาน ตลอดจนม้งที่ตั้งถิ่นฐานบนดอยยาว ดอยผาหม่น เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยต่อสู้กับอำนาจรัฐ และได้กลับมาเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย ตามนโยบาย 66/2523 และได้กลับมาตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่เดิม ด้วยความเข้มแข็งของชนเผ่า ม้งยังคงรักษาจารีตประเพณีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและดำรงอัตลักษณ์ของชนเผ่าได้อย่างสมบูรณ์

ม้งในประเทศไทย แบ่งสายตระกูลแซ่ออกเป็นสิบสองตระกูลแซ่ เช่น ม้งแซ่ลี แซ่จาง แซ่อย่างและแซ่มัว การยึดถือวิธีการจัดกลุ่มเครือญาติตามสายตระกูลแซ่ มีความสำคัญต่อม้งมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมม้งซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ยึดถือเครือญาติแบบปิตาโลหิต (Matrilinal) คือ การให้ฝ่ายชายมีความสำคัญ มีสิทธิหน้าที่การปฏิบัติกันฉันญาติ สมาชิกในกลุ่มตระกูลแซ่จะให้ความเคารพนับถือญาติผู้อาวุโสฝ่ายชายตามสายตระกูลทางบิดา ส่วนผู้หญิงที่แต่งงานจะใช้สกุลแซ่ตามสามี นอกจากจะยึดถือระบบเครือญาติตามสายตระกูลแล้ว ระบบเครือญาติตามตระกูลแซ่ยังมีพิธีกรรมความเชื่อในแต่ละตระกูลแซ่ที่แตกต่างกันไป การนับถือวิญญาณบรรพบุรุษที่แตกต่างกัน ข้อห้ามข้อพึงปฏิบัติ และการดำรงชีวิตประจำวันที่แตกต่างกัน

ม้งมีการจัดระเบียบทางสังคมเพื่อทำให้ชุมชนเกิดความสมานฉันท์ โดยการจัดระเบียบทางสังคมของม้ง มีสองวิธีคือ **วิธีแรก** เป็นการจัดระเบียบทางสังคมด้วยการใช้ความเชื่อเรื่องผีที่ปกป้องดูแลธรรมชาติและวิญญาณบรรพบุรุษ เป็นผู้ควบคุมดูแลพฤติกรรมม้ง รวมถึงการลงโทษม้งที่ประพฤติผิดไปจากจารีตของสังคม การล่วงละเมิดต่อผีและวิญญาณบรรพบุรุษ จะทำให้ผู้ที่ล่วงละเมิดต้องเจ็บป่วย หรืออาจเสียชีวิต หากไม่ประกอบพิธีกรรมเพื่อขอขมาผีและวิญญาณบรรพบุรุษ ความเชื่อและความเกรงกลัวต่อผีและวิญญาณบรรพบุรุษได้สร้างจารีตสำหรับใช้ควบคุมและจัดระเบียบทาง

สังคมให้กับมั่ง เช่น การแต่งงานระหว่างมั่งตระกูลแซ่เดียวกัน ที่นับเป็นจารีตที่มั่งทุกคนทุกพื้นที่ต้องยึดถือปฏิบัติโดยห้ามผู้ใดประพฤติอย่างเด็ดขาด หากชายและหญิงประพฤติดังกล่าวแม้ว่าญาติพี่น้องของทั้งสองฝ่ายจะอยู่ห่างไกลกัน และไม่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือความสัมพันธ์ทางสายเลือดที่ใกล้ชิดกัน หากแต่เป็นมั่งตระกูลแซ่เดียวกัน แต่งงานหรือแม้กระทั่งมีความสัมพันธ์เชิงชู้สาวต่อกัน จะทำให้วิญญาณบรรพบุรุษไม่พึงพอใจ ดลบันดาลให้สมาชิกทั้งตระกูลแซ่ประสบเคราะห์ร้าย ภัยพิบัติต่าง ๆ นานา ในกรณีที่มีการละเมิดกฎ ระเบียบที่ผีที่ปกป้องดูแลธรรมชาติและวิญญาณบรรพบุรุษควบคุมดูแล เช่น การถ่ายสิ่งปฏิกูลลงในแหล่งน้ำ การตัดต้นไม้โดยมิได้บอกกล่าวกับผีเจ้าป่า หรือการละเลยการทำพิธีบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ ผู้ที่ละเมิดต่อผีหรือวิญญาณบรรพบุรุษจะถูกลงโทษโดยการถูกลดบันดาลให้เจ็บป่วย หรือเกิดอุบัติเหตุจนได้รับบาดเจ็บ การแก้ไขโดยใช้ “จี่เน้ง” หรือหมอผีทำพิธีกรรมเข้าทรงสอบถามสาเหตุของการเจ็บป่วย รวมถึงการต่อรองกับผีหรือวิญญาณบรรพบุรุษด้วยการชดใช้ความผิดโดยวิธีการฆ่าหมูหรือฆ่าไก่ เช่นสรวง ผีหรือวิญญาณบรรพบุรุษเพื่อปลดปล่อยผู้ละเมิดให้พ้นจากความเจ็บป่วยนั้น **วิธีที่สอง** เป็นการจัดระเบียบทางสังคม ด้วยการมีเชื้อสายตระกูลแซ่เป็นเครื่องผูกโยงความสัมพันธ์ระหว่างมั่งด้วยกัน แต่ละตระกูลแซ่จะมีการประกอบพิธีกรรมความเชื่อและข้อห้ามที่แตกต่างกัน และจะต้องรักษาชื่อเสียง หน้าตาของตระกูลแซ่ด้วย การร่วมกันรับผิดชอบ ชดใช้ เยียวยา ความเสียหาย ที่ญาติพี่น้องในตระกูลแซ่ สร้างปัญหาให้กับชุมชน

การจัดระเบียบทางสังคมมั่งเริ่มด้วยการจัดระเบียบทางสังคมภายในครอบครัว โดยบิดามารดาทำหน้าที่อบรมเลี้ยงดูบุตรหลานภายในครอบครัว ให้อยู่ภายใต้จารีตของสังคมและต้องรับผิดชอบต่อทางสังคม กรณีบุตรหลานประพฤติตัวผิดจารีตสร้างความเดือดร้อนให้กับชุมชนและสังคม ทั้งนี้ลักษณะทางสังคมมั่งเป็นครอบครัวขยายโดยในครัวเรือนหนึ่งอาจมีหลายครอบครัวอยู่รวมกัน เช่น ครอบครัวของบิดามารดา ครอบครัวของบุตรชายคนที่หนึ่ง ครอบครัวของบุตรชายคนที่สอง ในลักษณะนี้บิดาจะทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบสมาชิกในครอบครัวของบุตรชายทั้งสองด้วย ในระดับชุมชนมั่งยังให้ความเคารพต่อผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ประกอบด้วยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ (ตุตั่วเก้ ใจดำคั่ว) ผู้อาวุโสท่านนี้เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของแต่ละตระกูลแซ่ เช่น พิธีกรรมการตั้งชื่อ การแต่งงาน หรือการจัดงานศพ การประกอบพิธีกรรมอย่างไม่ถูกต้องตามแบบแผน จะทำให้ผีที่คุ้มครองธรรมชาติและวิญญาณบรรพบุรุษดลบันดาลให้ผู้นั้น รวมถึงครอบครัวและเชื้อสายตระกูลแซ่ พบกับภัยพิบัติต่าง ๆ นอกจากนี้มั่งแต่ละตระกูลแซ่ยังให้ความเคารพนับถือผู้อาวุโสที่ทำหน้าที่ดูแลความประพฤติของบุคคลภายในตระกูลแซ่ (ตุล่อสี่) ซึ่งผู้อาวุโสท่านนี้เป็นผู้รู้เกี่ยวกับจารีตประเพณีมั่งด้านการประพฤติตัวให้อยู่ตามกฎระเบียบของชุมชน และยังทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างมั่งภายในตระกูลแซ่ และร่วมพิจารณาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทร่วมกับผู้อาวุโสมั่งของตระกูลแซ่อื่น หรือผู้อาวุโสมั่งประจำตระกูลแซ่ต่างชุมชน โดยคู่กรณีจะต้องยอมรับผลจากการตัดสิน โดยมีหลักการของการตัดสินข้อพิพาทที่ผู้เสียหายจะได้รับการเยียวยาตามสมควรต่อความเสียหายจากผู้กระทำผิด ผู้ละเมิดที่ยินยอมชดใช้และสามารถกลับคืนสู่สังคมได้ตามปกติ ผู้ที่ไม่ยอมรับ

ข้อตัดสินของผู้อาวุโสที่ทำหน้าที่ดูแลความประพฤติของสมาชิกภายในตระกูลแซ่ จะได้รับการลงโทษทางสังคม (Social Sanction) จากมั่งภายในตระกูลแซ่ รวมทั้งมั่งตระกูลแซ่อื่น ด้วยการไม่เข้าร่วมไม่เชิญและไม่รับเชิญการเข้าร่วมกิจกรรมหรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวของผู้ที่ไม่ยอมรับคำตัดสินของผู้อาวุโสที่ทำหน้าที่ดูแลความประพฤติของสมาชิกภายในตระกูลแซ่

ทั้งนี้การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยผู้อาวุโสที่ทำหน้าที่ดูแลความประพฤติของสมาชิกภายในตระกูลแซ่ (ตุล่อสื่อ) ใช้วิธีการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ให้ผู้กรณีมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการชดใช้ความผิดแบบยืดหยุ่นทุกฝ่ายยอมรับในการปฏิบัติตามด้วยความพึงพอใจ และสามารถกลับไปดำรงชีวิตร่วมกันในชุมชนได้อย่างสันติ ในขณะที่การดำเนินการในระบบยุติธรรมภาครัฐ ผู้กรณีจะต้องเสียเวลาและค่าใช้จ่ายสำหรับการเดินทางติดต่อกับเจ้าหน้าที่รัฐไม่จำเป็นว่าการไกล่เกลี่ยทางการปกครอง ณ ที่ว่าการอำเภอ หรือกระบวนการยุติธรรมทางตำรวจและการพิจารณาที่ศาลยุติธรรม ซึ่งผลการตัดสินสำหรับกระบวนการยุติธรรมภาครัฐอาจมีการลงโทษผู้กระทำความผิดในขณะที่ผู้เสียหายอาจไม่ได้รับการชดเชยและผู้กระทำความผิดได้รับการลงโทษจากรัฐ แต่ครอบครัวญาติพี่น้องของผู้กรณี อาจเกิดความริ้วร้าวในขณะที่ต่างก็ต้องพบเจอกันในชุมชนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน ในขณะที่มั่งมีความคุ้นเคยและความเชื่อมั่นกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ภายในชุมชนที่ทั้งผู้กระทำผิดและผู้เสียหายยอมรับคำตัดสินของผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ มีการชดใช้ความผิด ผู้กรณีสามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนได้ต่อไป

ชุมชนมั่งห้วยหาน เป็นชุมชนมั่งขนาดใหญ่ประกอบด้วย หมู่บ้านห้วยหาน และหมู่บ้านบริวารที่เกิดจากการจัดตั้งโดยรัฐอีกสามหมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านร่มฟ้าทอง หมู่บ้านร่มโพธิ์เงิน และหมู่บ้านร่มฟ้าหลวง แม้ว่าวิธีการปกครองท้องถิ่นของรัฐจะจัดให้หมู่บ้านที่เกิดจากการจัดตั้งมีผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่ปกครองดูแลประชาชนที่มีครัวเรือนอยู่ในพื้นที่หมู่บ้าน แต่ระบบจารีตประเพณีของมั่ง ยังคงถือว่ามั่งในหมู่บ้านที่จัดตั้งใหม่ ยังคงต้องอยู่ในการดูแลของผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ทั้งด้านการประกอบพิธีกรรม และการจัดระเบียบทางสังคม ภายใต้ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของหมู่บ้านห้วยหานและการกำหนดความสัมพันธ์ทางเครือญาติของมั่ง แต่หากเกิดข้อพิพาทที่ไม่สามารถยุติข้อพิพาทโดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ได้ก็จะดำเนินการขั้นต่อไป โดยผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่เกิดข้อพิพาทนั้น

แม้ว่าชุมชนมั่งห้วยหานจะเป็นชุมชนมั่งขนาดใหญ่ แต่เป็นชุมชนที่คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยวิธีการจัดระเบียบทางสังคม ด้วยวิธีการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ที่มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลความประพฤติของสมาชิกภายในตระกูลแซ่ของตน รวมถึงการพิจารณาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างสมาชิกในตระกูลแซ่ และมั่งต่างตระกูลแซ่ให้อยู่ร่วมกันตามจารีตประเพณีมั่ง มีการชดใช้ เยียวยาได้ตามความพึงพอใจของผู้เสียหายและความสามารถในการชดใช้ของผู้ทำผิด ทั้งผู้ทำผิดและผู้เสียหายสามารถดำรงชีวิตร่วมกันภายในชุมชนอย่างเป็นปกติต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

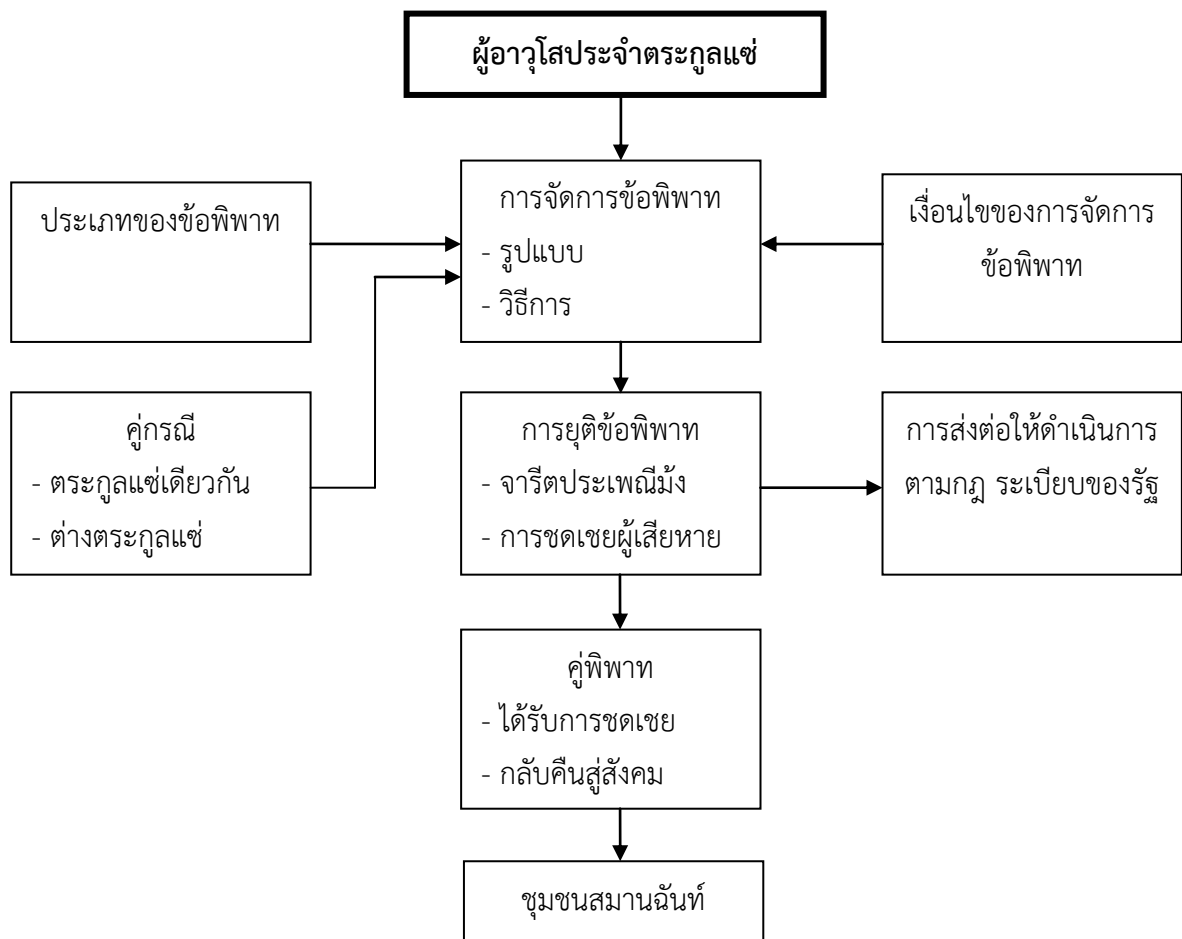
เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ชุมชนมั่งห้วยหาน จังหวัดเชียงราย

กรอบแนวคิดของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดกรอบความคิดจาก กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ภายในชุมชนมั่ง โดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของมั่ง ชุมชนบ้านห้วยหานประกอบด้วย

1. การมีส่วนร่วมของคู่กรณีในการให้ข้อมูลความขัดแย้ง
2. รูปแบบและวิธีการจัดการข้อพิพาทผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่โดยยึดหลักการตามจารีตประเพณีมั่ง
3. การชดเชยเยียวยาตามความพึงพอใจของผู้เสียหาย และความสามารถในการชดเชยเยียวยาของผู้กระทำผิด

กรอบความคิดการวิจัย

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

ทราบถึงรูปแบบ และวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของผู้อาวุโสประจำตระกูล
แม่ ชุมชนม้งห้วยหาน จังหวัดเชียงราย

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แบบปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology Research) เพื่อต้องการทราบถึงประสบการณ์ของผู้อาวุโสประจำตระกูลแม่ในการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ในชุมชนม้งห้วยหาน จังหวัดเชียงราย โดยมีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

1. การกำหนดพื้นที่วิจัยจากชุมชนม้งห้วยหาน จังหวัดเชียงราย ประกอบด้วยหมู่บ้าน
ห้วยหาน หมู่บ้านร่มฟ้าทอง หมู่บ้านร่มโพธิ์เงิน และหมู่บ้านร่มฟ้าหลวง ตำบลปอ อำเภอเวียงแก่น
จังหวัดเชียงราย

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ประกอบด้วย

2.1 ผู้อาวุโสประจำตระกูลแม่ของชุมชนม้ง ห้วยหาน จังหวัดเชียงราย จำนวน 9 คน
จาก 9 ตระกูลแม่ ได้แก่ ตระกูลแม่ลี แม่ย่าง แม่ท้อ แม่บัว แม่จาง แม่เฮ้อ แม่ว่าง แม่เล่า และแม่ซ่ง

2.2 ผู้ใหญ่บ้านในชุมชนม้งห้วยหาน จำนวน 4 คน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านห้วยหาน ร่มฟ้าทอง
ร่มโพธิ์เงิน และร่มฟ้าหลวง

3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกถึงประสบการณ์ การเจรจา
ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เพื่อสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของสมาชิกในตระกูลแม่ การเจรจากับ
ผู้อาวุโสประจำตระกูลแม่อื่นที่เป็นคู่กรณี รวมถึงการจัดการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์โดย
ผู้ใหญ่บ้านกรณีที่คู่กรณีไม่สามารถบรรลุข้อตกลงภายใต้การเจรจาของผู้อาวุโสประจำตระกูลแม่

4. การวิเคราะห์ข้อมูลโดยค้นหาประโยคคำพูดที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แสดงถึงความหมาย
สำคัญ (Significant Statement) แล้วนำมาจัดกลุ่มความหมาย (Cluster of Meaning) เพื่อสรุปให้
ได้แก่นสาระ (Essence) ประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

5. การพิจารณาคุณภาพของงานวิจัย โดยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation)
จากผู้เชี่ยวชาญด้วยแหล่งข้อมูลที่ต่างกัน

นิยามศัพท์เฉพาะ

ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ หมายถึง การไกล่เกลี่ย ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นภายในชุมชนม้งโดยมีองค์ประกอบ
สำคัญในการดำเนินการคือ การมีส่วนร่วมของผู้กระทำผิด ผู้เสียหาย และผู้อาวุโสประจำ
ตระกูลแม่ รวมถึงผู้ใหญ่บ้าน เป็นคนกลางในการตัดสินโดยใช้เกณฑ์จารีตประเพณีม้งเพื่อ
ยุติข้อพิพาท ทำให้ผู้กระทำผิดสามารถกลับคืนสู่สังคมและผู้เสียหายได้รับการชดใช้เยียวยา
อย่างเหมาะสม

ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ หมายถึง ผู้ที่มีอาวุโส มีบารมี มีความรู้เกี่ยวกับจารีตประเพณีของตระกูลแซ่ และจารีตประเพณีมั่งและได้รับการคัดเลือกจากหัวหน้าครอบครัวของสมาชิกในตระกูลแซ่ เดียวกันภายในชุมชน ให้ทำหน้าที่ ควบคุมดูแลสมาชิกภายในตระกูลแซ่ให้ประพฤติปฏิบัติ ตัวตามจารีตประเพณีของตระกูลแซ่ จารีตประเพณีมั่ง และกฎระเบียบของชุมชน พร้อม ทำหน้าที่สร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ให้กับสมาชิกในตระกูลแซ่และเป็นตัวแทนสมาชิก ในตระกูลแซ่ สร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับสมาชิกตระกูลแซ่อื่นทั้งภายในและ ภายนอกชุมชน

ชุมชนมั่งห้วยหาน หมายถึง ชุมชนมั่งหมู่บ้านห้วยหาน หมู่บ้านร่มฟ้าทอง หมู่บ้านร่มโพธิ์เงินและหมู่บ้าน ร่มฟ้าหลวง ตำบลปอ อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ที่ใช้จารีตประเพณีมั่งในการสร้าง ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ โดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่

ข้อพิพาท หมายถึง สภาวะที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเฝ้หาความต้องการและผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดปัญหาและข้อขัดแย้งในการดำเนินชีวิต

บทที่ 2

เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ชุมชนม้งห้วยห้าน จังหวัดเชียงราย ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์
การจัดระเบียบทางสังคม
ลำดับเครือญาติม้ง
ผู้อาวุโสกับการอำนวยความสะดวกทางสังคม
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

จอห์น รอลส์ (John Rawls, 1921–2002) นักปรัชญาการเมืองชาวอเมริกันได้เสนอหลักการในเรื่องของความยุติธรรมคือความเป็นธรรม (Justice as Fairness) โดยกล่าวว่า ความยุติธรรมคือคุณธรรมข้อแรกของสถาบันทางสังคม โดยรอลส์ ให้คำอธิบายถึงจุดมุ่งหมายและขอบเขตของทฤษฎีความยุติธรรม ได้แก่ ธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งรอลส์มีความเชื่อว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีเหตุผลติดตัวมาจากสมมติฐานที่ว่า มนุษย์ถือกำเนิดมาอย่างไม่ได้วางแปลน แต่มีสิ่งที่จะช่วยให้มนุษย์มีความสามารถที่จะคิดใคร่ครวญในเรื่องต่าง ๆ และสามารถหาทางเลือกต่าง ๆ ได้ เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายได้ด้วยตนเอง และสมมติฐานดังกล่าวส่งผลให้มนุษย์มีอิสระและเท่าเทียมกันในทางจริยธรรม รอลส์ยังให้ความสำคัญกับโครงสร้างทางสังคม ว่าเป็นตัวการสำคัญในการสร้างความยุติธรรมทางสังคมให้เกิดขึ้น โดยสังคมที่มีการจัดระเบียบอย่างดี ไม่ใช่เพียงแค่การออกแบบสิ่งที่ดีให้แก่สมาชิกในสังคมเท่านั้น แต่สังคมจะต้องควบคุมจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยแนวคิดในเรื่องของความยุติธรรมอันประกอบด้วยกติกาที่ทุกคนยอมรับและรู้ว่าคนอื่น ๆ ก็ยอมรับ แม้ว่าทุกคนจะมีความปรารถนาที่แตกต่างกัน และมีโครงสร้างพื้นฐานเป็นตัวกระจายทรัพยากรเหล่านี้ ซึ่งความไม่แน่นอนตามธรรมชาติและสังคมไม่ควรนำมาใช้กำหนดการจัดสรรสิ่งต่าง ๆ ในสังคม เพราะเป็นเรื่องบังเอิญและไม่มีความเป็นธรรม บุคคลควรจะเริ่มจากความเท่าเทียมกัน เพราะหากเริ่มต้นด้วยความไม่เท่าเทียมกันแล้วย่อมนำไปสู่ผลที่ไม่เท่าเทียมกันได้ ดังนั้น ความยุติธรรมในฐานะความเป็นธรรมจึงมุ่งหมายที่จะจัดการความเท่าเทียมอันเกิดจากความไม่แน่นอนในชีวิตทั้งในมิติความไม่แน่นอนของคุณสมบัติตามธรรมชาติ เช่น พรสวรรค์ ในมิติความไม่แน่นอนของโอกาส เช่น โชคชะตา (ทวีป มหาสิงห์, 2563 : 3-13)

หลักการสำคัญของการสร้างความเท่าเทียมและความยุติธรรมตามแนวคิดของรอลส์ จะเป็นทางเลือกที่คลุมเครือหรือมีลักษณะของทางเลือกที่ไม่ชัดเจน เป็นผลมาจากความแตกต่างของพวกเขา เนื่องจากประชาชนมีผลประโยชน์ ความเชื่อทางศีลธรรมและสถานภาพทางสังคมที่แตกต่างกันไป ประชาชนสามารถเห็นพ้องต้องกันในข้อตกลงเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้ ก็ต่อเมื่อพวกเขาไม่รู้ถึงสถานภาพในชีวิตของพวกเขาเท่านั้น นั่นคือ พวกเขาจะต้องเลือกทางเลือกของชีวิตภายใต้ “การปิดบังของความไม่รู้” ซึ่งการปิดบังของความไม่รู้นี้จะป้องกันไม่ให้ความรู้เกี่ยวกับสถานภาพของบุคคลที่พิจารณาจากบุคลิกลักษณะ เช่น อายุ เพศ รายได้ เชื้อชาติ ความเชื่อทางศาสนา และความโน้มเอียงทางการเมือง เมื่อไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว ประชาชนจะสามารถเลือกทางเลือกได้อย่างเป็นวัตถุวิสัย ภายใต้กฎเกณฑ์ที่มีการวางไว้อย่างเป็นระบบ โดยกฎเกณฑ์เหล่านี้จะถูกสร้างจากสิ่งที่รอลส์เรียกว่าสถานภาพดั้งเดิมของความเท่าเทียม” แนวคิดเกี่ยวกับสถานภาพดั้งเดิมดังกล่าวนำไปสู่การสร้างสัญญาประชาคมที่ตั้งอยู่บนหลักการสองประการ ได้แก่ ประการที่หนึ่ง การให้เสรีภาพขั้นพื้นฐานที่เท่าเทียมกันสำหรับประชาชนทุกคน และประการที่สอง การยอมให้มีความไม่เท่าเทียม ในทางสังคมและเศรษฐกิจเกิดขึ้นได้ เฉพาะในกรณีที่มีการดำเนินการเป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนที่ยากจนในสังคมนั้น (ประโยชน์ สกกลีน, 2561 : 30-31)

จากแนวคิดเกี่ยวกับความยุติธรรมของรอลส์ จะเห็นได้ว่า มนุษย์เกิดมาอย่างมีความคิดที่จะหาทางเลือกที่ดีที่สุดสำหรับจัดการทรัพยากรต่าง ๆ รวมถึงการจัดการความเป็นธรรมในสังคม เพื่อให้ประชาชนมีความเท่าเทียมกันภายใต้ความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยเฉพาะการสร้างความเป็นธรรมในสังคมให้กับประชาชนทุกคนในสังคม การลดปัญหาที่เกิดจากการละเมิดกฎระเบียบทางสังคมซึ่งแต่ละสังคมแต่ละชุมชนต่างก็มีการกำหนดวิธีการจัดระเบียบทางสังคมและบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบทางสังคมที่แตกต่างกันไป รวมทั้งเมื่อมีการใช้กฎหมายและกระบวนการพิจารณาความผิดทางกฎหมายของรัฐมาใช้ การกำหนดบทลงโทษที่ต้องการให้ผู้กระทำความผิดเกิดความเข็ดหลาบ การแยกผู้กระทำความผิดออกจากสังคม และชุมชน ลดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวของคนในสังคมดังที่ จูฮาร์ตัน เอื้ออำนวย (2548 : 18) กล่าวว่า อาชญากรรมที่เกิดขึ้นทุกครั้งมีลักษณะเป็นการลดทอนความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสังคม เมื่อเกิดปัญหาอาชญากรรมในชุมชน เกิดจากคนในชุมชน กระทำแก่คนในชุมชนด้วยตนเอง ปัญหาอาชญากรรมเหล่านั้นก็ควรได้รับการแก้ไขโดยชุมชนเช่นกัน บทบาทหน้าที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของผู้คนในสังคมให้กลับคืนมาอีกครั้ง และเมื่อใดก็ตามที่ระบบกลไกที่สลับซับซ้อนทางสังคมได้ยึดเอาหน้าที่ดังกล่าวไปจากชุมชนไปเป็นของรัฐหรือหน่วยงานสังคมที่มีอำนาจมากกว่าแล้ว ย่อมส่งผลให้การควบคุมปัญหาอาชญากรรมในชุมชนไม่ใช่ว่าผลเท่าที่ควร การคืนอำนาจการอำนวยความยุติธรรมแก่ชุมชน จึงเป็นการเสริมสร้างพลังชุมชนให้เข้มแข็งขึ้น

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เป็นการแก้ไขปัญหาพฤติกรรมเชิงอาชญากรรมที่ยืดหยุ่นเน้นถึงการมีส่วนร่วมซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นส่วนเสริมและทางเลือกในการอำนวยความยุติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับผู้เสียหายจากอาชญากรรม กลุ่มประชากรเปราะบาง และกลุ่ม

ประชากรชายขอบ ซึ่งกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตั้งอยู่บนฐานความเชื่อว่าคู่กรณีหรือผู้ได้รับผลกระทบทางอาชญากรรมควรมีส่วนร่วมเชิงรุกในการเยียวยาความเสียหาย การบรรเทาความทุกข์ทรมานที่เกิดขึ้นรวมทั้งมีส่วนร่วมป้องกันการเสียหายไม่ให้เกิดขึ้นซ้ำ ถือได้ว่าเป็นเครื่องมือและวิธีการส่งเสริมขั้นดีธรรมและเสริมสร้างการมีส่วนร่วม ตลอดจนช่วยเสริมสร้างการเคารพความหลากหลาย และส่งเสริมการปฏิบัติที่รับผิดชอบต่อชุมชน (สำนักงานว่าด้วยยาเสพติด และอาชญากรรมแห่งสหประชาชาติ, 2564 : 1-3)

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เน้นการตกลงร่วมกันของฝ่ายผู้เสียหายผู้กระทำ ความผิดและชุมชน ซึ่งจุดหลักอยู่ที่การพบปะร่วมกันของผู้เสียหายผู้กระทำผิดและสมาชิกของชุมชน ในการพบปะแต่ละฝ่ายจะมีโอกาสเปิดเผยเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและแสดงความรู้สึกของตนเองออกมา การพบปะจะต้องช่วยให้ทุกฝ่ายเข้าใจเรื่องราวที่เกิดขึ้น เข้าใจฝ่ายต่าง ๆ และขั้นตอน ในการชดเชยความเสียหาย การพบปะจบลงด้วยการตกลงกันว่าผู้กระทำผิดจะชดเชยความเสียหายอย่างไร การชดเชยเป็นไปในรูปของการจ่ายค่าชดเชย การทำงานให้ผู้เสียหาย หรือชุมชน หรือวิธีการอื่น ๆ โดยให้ความสำคัญกับการตกลงกันระหว่างผู้เสียหายกับผู้กระทำผิด ทำให้ผู้กระทำผิดเกิดความสำนึกในสิ่งที่ตนได้กระทำ และชดเชยเยียวยาทางด้านจิตใจผู้ที่ได้รับผลกระทบ ตลอดจนด้านความมั่นคงปลอดภัยให้แก่ผู้เสียหาย เมื่อกลับเข้าสู่สภาพสังคมปกติ ที่สำคัญที่สุดคือการพยายามค้นหาความต้องการที่แท้จริงของผู้ที่ได้รับผลกระทบ เพื่อการแสวงหาแนวทางเพื่อช่วยเยียวยาทางจิตใจได้อย่างตรงจุด (กมลชนก คงเจริญ, 2556 : 38)

แนวทางสำคัญของการดำเนินความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีสามประการ ประกอบด้วย ประการแรก การมองว่าอาชญากรรมไม่เป็นเพียงแต่การฝ่าฝืนกฎหมาย ซึ่งจะต้องนำผู้กระทำ ความผิดมาลงโทษให้ได้เท่านั้น แต่ในความเป็นจริงอาชญากรรมก่อให้เกิดความเสียหายด้วย และความเสียหายนั้นเป็นสิ่งที่แท้จริงและส่งผลกระทบต่อผู้เสียหายด้วย ประการที่สอง กระบวนการยุติธรรมไม่ควรจะมุ่งเน้นเพียงแต่การนำตัวผู้กระทำผิดมาลงโทษ แต่ควรเน้นการบรรเทาความเสียหายให้ทุกฝ่ายกลับคืนสู่สภาพดีดั้งเดิม และประการที่สาม เพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ดังกล่าว รัฐจึงไม่ควรผูกขาดการดำเนินการที่มุ่งเน้นเรื่องการลงโทษ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยเพียงอย่างเดียว แต่ควรเปิดโอกาสให้ผู้เสียหายหรือเหยื่อ ผู้กระทำผิดและชุมชนได้มีโอกาสร่วมกันหาทางออกในการแก้ปัญหาเหล่านี้ (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์, 2545 : 8-9)

หลักการของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ หมายถึง การอำนวยความสะดวกที่ต้องการให้ทุกฝ่ายซึ่งได้รับผลกระทบได้กลับคืนสู่สภาพดีดั้งเดิม อันเป็นการสร้างความสมานฉันท์ในสังคมโดยมีหลักการสำคัญว่าการกระทำผิดทางอาญาเป็นเรื่องที่ละเมิดสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลและละเมิดกฎหมายของรัฐ การทำให้ทุกฝ่ายกลับคืนสู่สภาพดีดั้งเดิมจึงต้องฟื้นฟูสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคล คู่กรณีและชุมชนตามลำดับ ซึ่งจุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2556 : 196-198) กล่าวถึงหลักคุณค่าของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ดังนี้

หลักบุคคลนิยม (Personalization) คือ ให้ความสำคัญต่อประเด็นที่ว่าอาชญากรรมเป็นการกระทำที่ละเมิดสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลเป็นลำดับแรกก่อนที่จะฝ่าฝืนกฎหมายเป็นลำดับถัดมา

หลักการชดใช้เยียวยา (Reparation) ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มุ่งเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นจากอาชญากรรมทั้งทางด้านร่างกาย ทรัพย์สิน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และจิตใจ

หลักการกลับคืนสู่สังคม (Reintegration) กระบวนการเยียวยาความเสียหายของผู้เสียหายต้องกระทำไปพร้อมๆ กับการบูรณาการผู้กระทำผิดกลับคืนสู่ชุมชน ซึ่งเป็นภารกิจร่วมกันของชุมชนและผู้กระทำผิด

หลักการมีส่วนร่วม (Participation) ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องในอาชญากรรมที่เกิดขึ้นรวมตัวกันเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาเหล่านั้น

ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เป็นการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในสังคม โดยให้ทั้งคู่ขัดแย้งและสังคมกลับสู่สภาพเดิม โดยยึดหลักการสำคัญคือ หลักบุคคลนิยม หลักการชดใช้เยียวยา หลักการกลับคืนสู่สังคม และหลักการมีส่วนร่วม โดยสุรศักดิ์ ศรีสาร และยวรี ผลพันธิน (2560 : 1962) กล่าวถึง ความหมายของการยุติความขัดแย้งคือการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท ซึ่งการไกล่เกลี่ยมีประโยชน์แก่การเจรจาต่อรองระหว่างคู่ความ เช่น การช่วยเปิดช่องทางการสื่อสารระหว่างคู่ความซึ่งหากไม่มีคนกลางเข้ามาไกล่เกลี่ยจะเป็นการยากที่คู่ความจะสามารถเจรจาต่อรองได้ ผู้ไกล่เกลี่ยสามารถช่วยให้คู่ความเข้าใจถึงความต้องการที่แท้จริงของคู่ความ ช่วยให้เกิดข้อสรุปที่สร้างสรรค์ ช่วยค้นหาข้อตกลงอันเป็นที่ยอมรับของคู่ความทุกฝ่าย ช่วยประเมิหรือหาหนทางเลือกต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่ข้อตกลงร่วมกันได้

การจัดการความขัดแย้งแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับข้อพิพาทร่วมกันค้นหาประเด็นหรือกำหนดประเด็นที่เป็นสาระของความขัดแย้ง หรือปมปัญหาและร่วมกันหาทางออก ซึ่งเป็นที่ยอมรับกับทุกฝ่ายโดยอาศัยหลักการของการมีส่วนร่วม ดังนี้ (มนตรี ศิลป์มหาบัณฑิต, 2560 : 23)

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Consensus decision-making) กล่าวคือ ผู้มีส่วนได้เสียที่เข้าร่วมกระบวนการเป็นผู้ร่วมกันตัดสินใจยอมรับในข้อตกลง ไม่ใช่การใช้เสียงส่วนใหญ่ตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย (Inclusiveness) กล่าวคือ บุคคลที่มีประโยชน์เกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง ต้องมีสิทธิเข้าร่วมในกระบวนการเจรจา หรือการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท หรืออย่างน้อยที่สุดต้องให้ความเห็นชอบกับกระบวนการนี้
3. การยอมรับสถานะของบุคคลที่เข้าร่วม (Accountability) กล่าวคือ บุคคลที่เข้าร่วมกระบวนการขจัดข้อพิพาท ปกติจะเป็นตัวแทนของกลุ่มบุคคลหรือผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นที่ยอมรับของกลุ่มบุคคลหรือผลประโยชน์นั้น รวมทั้งเป็นที่ยอมรับในระหว่างกระบวนการขจัดข้อพิพาทที่เกิดขึ้นด้วย
4. การช่วยเหลืออำนวยความสะดวก (Facilitation) กล่าวคือ บุคคลซึ่งเป็นกลางและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เป็นผู้ทำหน้าที่ดำเนินและควบคุมกระบวนการ รวมทั้งรักษาสบรรยากาศของการสนทนาเจรจาและการสื่อสารระหว่างกัน ให้เป็นไปอย่างราบรื่นบรรลุข้อตกลงได้

5. ความยืดหยุ่น (Flexibility) กล่าวคือ บุคคลที่เข้าร่วมเป็นผู้กำหนดกระบวนการ ประเด็นปัญหาที่จะเจรจาที่ทุกฝ่ายคิดว่าเหมาะสมในการแก้ไขปัญหา

6. การควบคุมกระบวนการร่วมกัน (Shared Control) บุคคลทุกฝ่ายที่เข้าร่วมกระบวนการ จะมีหน้าที่ร่วมกันในการกำหนดกฎกติกาพื้นฐานที่ใช้ควบคุมกระบวนการให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น

7. การยอมรับที่จะปฏิบัติตาม (Commitment to implementation) กล่าวคือ บุคคลที่เข้าร่วมกระบวนการนี้ และบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีผลประโยชน์เกี่ยวข้อง และได้ให้การยอมรับในการดำเนินกระบวนการนี้ จะต้องยอมรับในข้อตกลงและปฏิบัติตามข้อตกลงร่วมกันนั้น

สำหรับประโยชน์ของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ โดยใช้คนกลางในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนนั้น กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ (2550 : 29-31) ได้กล่าวถึงความสำคัญของทุนทางสังคมที่มีจารีตประเพณีของชุมชนมาใช้ในการสร้างความยุติธรรมภายในชุมชนได้ ดังนี้

1. เป็นการนำเอาทุนทางสังคมที่ดีงามและศักยภาพของชุมชน ซึ่งอยู่ใกล้ชิดกับปัญหาข้อพิพาทหรือการกระทำความผิดมากที่สุดได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา ซึ่งทุนทางสังคมและศักยภาพของชุมชนในแง่มนี่แม้จะมองไม่เห็นชัดเจนเนื่องจากถูกละเลยมานาน แต่หากสามารถกระตุ้นและนำมาใช้อย่างเหมาะสมจะเป็นพลังมหาศาลที่สามารถแก้ปัญหาเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยในชุมชนได้ครบวงจร ตั้งแต่การป้องกันหรือการแก้ที่ต้นเหตุของปัญหา การดูแลผู้เสียหายและผู้กระทำความผิด ตลอดจนการมีส่วนร่วมกับกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ

2. ทำให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าถึงความยุติธรรมได้ดีขึ้นกว่าเดิม ทั้งนี้เพราะระบบความยุติธรรมในรูปแบบที่เป็นทางการที่เป็นอยู่ไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศที่มีฐานะยากจนและขาดความรู้ด้านกฎหมายและสิทธิเสรีภาพเข้าถึงและพึงพาได้ ประชาชนจำนวนมากรู้สึกว่าการเข้าถึงความยุติธรรมเป็นสิ่งที่อยู่ไกลเกินเอื้อม การส่งเสริมบทบาทของชุมชนในการเข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐในการจัดกิจกรรมด้านการอำนวยความสะดวกในรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่การให้ความรู้ทางกฎหมายและสิทธิต่าง ๆ รวมตลอดถึงการมีส่วนร่วมในระบบการจัดการข้อพิพาทในรูปแบบที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน และเข้าถึงได้ง่ายจึงเป็นการนำความยุติธรรมไปให้ใกล้มือประชาชนมากขึ้น ทำให้ประชาชนมีที่พึ่ง ที่ปรึกษาสามารถหาทางออกให้กับปัญหาของตัวเองได้โดยไม่ต้องใช้กระบวนการยุติธรรมที่เป็นทางการในทุกกรณี

3. สามารถเสริมประสิทธิภาพและลดภาระของกระบวนการยุติธรรม กระแสหลักได้เป็นอย่างดี ทั้งการให้ข้อมูลเบาะแสในพหุติกรรมที่เป็นการฝ่าฝืนกฎหมาย การลดคดีที่เข้าสู่ระบบยุติธรรม การให้ความร่วมมือในการเป็นพยานในการดำเนินคดี การดูแลและสงเคราะห์ผู้กระทำความผิดและเหยื่ออาชญากรรม รวมตลอดถึงการเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างระบบยุติธรรมกระแสหลักกับระบบยุติธรรมชุมชนเข้าด้วยกัน โดยอาจารย์กิจกรรมของยุติธรรมกระแสหลักมาปฏิบัติในชุมชน และอาจจะส่งต่อคดีจากยุติธรรมชุมชนไปยังระบบยุติธรรมกระแสหลัก

4. เป็นการสร้าง “สำนึกของความเป็นชุมชน” ซึ่งเป็นสิ่งที่เคยมีอยู่แต่ปัจจุบันขาดหายไปให้เกิดขึ้น การเปิดโอกาสและส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชนเอง และดูแลผู้ที่พลั้งพลาดและด้อยโอกาส เป็นการสร้างหรือนำกลับมาซึ่งความผูกพันในชุมชน และความเป็น “ชุมชนเอื้ออาทร” ตลอดจนสร้าง “จิตสาธารณะ” และ “จิตอาสา” ให้กับคนในชุมชนยุคทศวรรษ ยุติธรรมชุมชนจึงเป็นวิธีการที่ดีที่สุดวิธีหนึ่งในการสร้างสานสัมพันธ์และภูมิคุ้มกันให้กับชุมชน อันจะเป็นพื้นฐานในการสร้างความปลอดภัยและความสงบสุขของชุมชน

5. เป็นการรักษาขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่ สืบเนื่องจากยุติธรรมชุมชนเป็นการนำจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมที่มีอยู่คู่กับชุมชนหรือสังคมในบุพกาลมาใช้เป็นเครื่องมือในการดูแลความสงบ ดังนั้นการหยิบยกสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาใช้ก็เปรียบเหมือนการดำรงคงอยู่ของสิ่งที่ดีงามที่มีคู่กับสังคม เพราะหากไม่ได้ถูกหยิบมาใช้วันวันก็จะสูญหายไปและไม่เหลือร่องรอยใดๆ ให้ได้ศึกษา

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ จึงมีเป้าหมายสำคัญในการเชิดชูและพิทักษ์สิทธิของผู้เสียหาย ให้ผู้เสียหายมีโอกาสและอำนาจในการอำนวยความสะดวกตามความต้องการที่แท้จริงของตน ได้รับการเยียวยาและชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นทั้งทางด้านวัตถุ อารมณ์ จิตใจและให้ผู้กระทำผิดสำนึกและแสดงความรับผิดชอบในการกระทำของตนต่อผู้เสียหายโดยตรง ส่วนเป้าหมายสูงสุดคือการให้อภัยกันแต่ไม่ได้หมายความว่าทุกกรณีต้องมีการให้อภัยกัน หรือการให้อภัยต้องเกิดขึ้นทันทีที่แท้จริงแล้วการให้อภัย จะเกิดขึ้นเมื่อมีการปฏิบัติตามข้อตกลงครบถ้วน การให้อภัยเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนความสัมพันธ์ที่ถูกทำลายไปเพราะการทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเสียหาย เจ็บปวด การละเมิด หรือการใช้ความรุนแรงต่อกัน ให้กลับคืนดีกันมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ (กมลชนก คงเจริญ, 2556 : 26)

การสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ให้บรรลุวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมจะต้องดำเนินการตามหลักการ ดังนี้ (อภิวัฒน์ สมานธิและคณะ, 2558 : 64-65)

1. การมีส่วนร่วม (Participation) หมายความว่า ผลจากการดำเนินการแก่ผู้กระทำผิดจะต้องอยู่บนพื้นฐานของประโยชน์ของผู้เสียหาย และประโยชน์ของชุมชน

2. การให้เกียรติ (Respect) หมายความว่า บุคคลทุกคนมีเกียรติ มีศักดิ์ศรีที่จะได้รับการเคารพในการกระทำของตน ไม่ว่าจะเป็นการทำดีหรือทำชั่ว หรือไม่ว่าจะเป็นคนเชื้อชาติใด ศาสนา วัฒนธรรม เพศ อายุ ความเชื่อ และสถานที่ในสังคม ดังนั้น ปัจจัยเหล่านี้ต้องนำมาพิจารณาในกระบวนการพิจารณาและการกำหนดมาตรการที่ต้องปฏิบัติในการประชุมกลุ่ม การให้เกียรติ และการเคารพซึ่งกันและกันระหว่างผู้ที่เข้าร่วมในการประชุม จะนำไปสู่ความไว้วางใจและความศรัทธาที่มีระหว่างกัน

3. ความจริงใจ (Honesty) หมายความว่า การพูดในสิ่งที่เป็นความจริงเป็นหลักสำคัญในการดำเนินกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ แทนที่จะไปหาความจริงว่าผู้กระทำผิดกระทำความผิดตามที่ถูกฟ้องร้องหรือไม่ ในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงกำหนดให้ทุกคนพูดอย่างเปิดเผยและด้วยความจริงใจเกี่ยวกับการกระทำของเขาที่ได้กระทำความผิด ความรู้สึกและความรับผิดชอบในทางศีลธรรม

4. การเคารพในความเป็นมนุษย์ (Humanity) กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ยอมรับความจำกัดของคน เช่น ความอ่อนแอ เป็นต้น ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นผู้เสียหายหรือผู้กระทำความผิดย่อมมีความเป็นมนุษย์ที่มีความบกพร่อง หรือความอ่อนแอในบางเรื่อง การเคารพในความเป็นมนุษย์นี้จะทำให้สามารถเข้าใจข้อจำกัดของผู้กระทำความผิด หรือผลที่กระทบอันเกินกว่าความคาดหมายของผู้กระทำความผิดที่ได้ก่อให้เกิดแก่ผู้เสียหายได้ ดังนั้น การเคารพความเป็นมนุษย์จึงต้องมีความเข้าใจในเพื่อนมนุษย์และความเอื้ออาทรต่อกันเป็นหลัก

5. การประสานงานติดต่อกัน (Interconnectedness) ในการดำเนินคดีในระบบกล่าวหา จะเน้นการให้หลักประกันสิทธิเสรีภาพและความโปร่งใสในการพิจารณา แต่กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะเน้นว่าทั้งผู้เสียหายและผู้กระทำความผิดต่างเป็นสมาชิกของสังคม ซึ่งต้องมีการติดต่อกัน และมีความสัมพันธ์ต่อกันในสังคม สังคมเองจะต้องมีส่วนรับผิดชอบต่อสมาชิกในสังคมและรับผิดชอบต่อการควบคุมอาชญากรรมและรับผิดชอบในการช่วยเหลือผู้เสียหายและผู้กระทำความผิดจะมีความผูกพันในการร่วมกัน แก้ไขปัญหาและเยียวยาความเสียหายอันเกิดจากการกระทำความผิดภายใต้เงื่อนไขและความสัมพันธ์ที่ติดตั้งกล่าวกลับคืนด้วย

6. ความรับผิดชอบ (Accountability) เมื่อมีการก่อให้เกิดความเสียหายแก่คนอื่น ผู้ที่ก่อให้เกิดความเสียหายนั้นจะต้องชดใช้ผลการกระทำนั้น โดยการยอมรับผิดและพยายามบรรเทาผลร้ายจากการที่ได้กระทำความผิดนั้น ดังนั้น การที่ผู้กระทำความผิดได้ขอโทษและกระทำการอันเป็นการเยียวยาความเสียหาย หรือผู้เกี่ยวข้องเป็นความรับผิดชอบที่ผู้กระทำความผิดพึงต้องกระทำในแนวทางของการชดเชยการกระทำที่ตนได้ก่อขึ้น

7. การสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้เสียหาย (Empowerment) หมายความว่า ทุกคนมีความต้องการที่จะมีความเป็นตัวของตัวเอง และมีความเป็นอิสระแต่การกระทำความผิดที่ทำให้ผู้เสียหายขาดความเป็นอิสระนี้ เพราะบุคคลที่กระทำความผิดได้เข้ามาควบคุมผู้เสียหาย โดยปราศจากความยินยอม ดังนั้น กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงสร้างให้ผู้เสียหายมีความเป็นอิสระและมีความเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น โดยให้อำนาจของผู้เสียหายที่จะกำหนดมาตรการที่จะทำให้ผู้เสียหายได้รับประโยชน์จากการกำหนดโทษในขณะเดียวกันก็ให้ผู้กระทำความผิดได้มีโอกาสที่จะกำหนดว่าเขาควรจะทำอย่างไรต่อการชดเชยการกระทำที่อาจทำให้ผู้อื่นได้รับอันตรายจากเขา

8. ความหวัง (Hope) หมายความว่า การกำหนดมาตรการที่จะนำมาใช้ในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นความคาดหวังว่าการดำเนินการดังกล่าวจะก่อให้เกิดผลดีในอนาคต ซึ่งผลดีดังกล่าวไม่เพียงแต่การลดปัญหาอาชญากรรมอันเป็นผลจากการลงโทษ แต่เป็นเรื่องผลที่จะเกิดขึ้นทั้งผู้เสียหาย ผู้กระทำความผิด และต่อสังคมที่จะได้รับความสงบสุขต่อไป

ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นวิธีการจัดการข้อพิพาท ทางเลือกที่ได้รับการยอมรับในชุมชนขนาดเล็ก สมาชิกในชุมชนมีความคุ้นเคย รวมถึงชุมชนมีระบบจารีตประเพณีที่เข้มแข็ง สามารถอำนวยความสะดวกเบื้องต้นให้กับสมาชิกในชุมชน การดำเนินการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จะมาจากการยอมรับของคู่กรณีที่จะให้คนกลางอันเป็นบุคคลที่คู่กรณีและสมาชิกในชุมชนยอมรับ

เข้าช่วยเหลือไกล่เกลี่ยข้อพิพาท โดยอาศัยหลักการตามจารีตของชุมชนร่วมกันแก้ไขปัญหาเพื่อหาทางออกของปัญหา มีการชดใช้เยียวยาผู้เสียหายตามความพึงพอใจของผู้เสียหาย และความสามารถในการชดใช้ของผู้ทำความผิด ในขณะที่ผู้กระทำผิดได้รับการยอมรับจากชุมชน กลับคืนสู่สังคมเพื่อดำรงชีวิตได้อย่างสันติสุข

การจัดการข้อพิพาทในชุมชน

ข้อพิพาทเกิดขึ้นจากความขัดแย้ง อันเป็นสถานการณ์ที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลพบว่ามีปรากฏการณ์ หรือสิ่งใด ๆ ที่จะมาทำให้ความคิดหรือเป้าประสงค์ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงหรือสะดุดลง อัจฉรา ลิ้มวงศ์ทอง (2557 : 8) ได้ให้ความหมายของความขัดแย้งว่า เป็นความไม่ลงรอยกัน ความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน ความแตกต่างของบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันเกิดความไม่เข้าใจไม่เห็นด้วย และความไม่เท่าเทียมกันที่บุคคลต้องการส่งผลให้เกิดความคับข้องใจ ก่อกวน และเป็นปรปักษ์กัน

ในทุกพื้นที่ทุกองค์กรย่อมมีความขัดแย้งเกิดขึ้น โดยอาจเป็นความขัดแย้งระหว่างตัวบุคคล หรือความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม พรนพ พุกกะพันธ์ (2542 : 143) ได้อธิบายถึงสาเหตุสำคัญของความขัดแย้ง คือ

1. การขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งทรัพยากรในที่นี้ไม่ได้หมายถึงแต่เพียงวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตแต่เพียงอย่างเดียว ยังหมายรวมถึงสิ่งที่สามารถมองเห็นได้และมองเห็นไม่ได้ เช่น ทรัพยากรบุคคล เงิน วัสดุ ตำแหน่งหน้าที่ เกียรติยศ และสถานภาพที่ดำรงอยู่
2. ความขัดแย้งอาจจะเกิดขึ้น เมื่อบุคคลหรือกลุ่มคนแสวงหาทางที่จะควบคุมกิจการงานหรืออำนาจซึ่งเป็นสมบัติของคนอื่นหรือกลุ่มอื่น ความขัดแย้งนี้เป็นผลมาจากการก้าวก่ายในงานหรืออำนาจหน้าที่ของบุคคลอื่น
3. ความขัดแย้งอาจเกิดขึ้นเมื่อบุคคลหรือกลุ่มบุคคล ไม่สามารถที่จะตกลงกันได้เกี่ยวกับเป้าหมายหรือวิธีการในการทำงาน ต่างคนต่างก็มีเป้าหมาย วิธีการและสไตล์ในการทำงานที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งเป้าหมายและวิธีการดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่ไปด้วยกันไม่ได้

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับบุคคลในชุมชนหรือระหว่างชุมชน สามารถจำแนกประเภทของความขัดแย้งที่ทำให้เกิดเป็นข้อพิพาทได้ โดยเอกชัย บุญยาศิษฐาน (2555 : 67-71) ได้จำแนกประเภทของความขัดแย้ง ดังนี้

1. ความขัดแย้งในด้านความสัมพันธ์ (Relationship Conflicts) เกิดจากการที่ทั้งสองฝ่ายมีอารมณ์ที่ขัดแย้งกัน การรับรู้ในสิ่งต่าง ๆ ไม่ตรงกัน การสื่อสารผิดพลาดก่อให้เกิดการเข้าใจผิดหรือมีพฤติกรรมที่สวนทางกัน
2. ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ (Interest Conflicts) เกิดจากการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลต้องการสิ่งที่จะสนองความต้องการหรือความอยากได้ โดยต้องนำหรือแย่งชิงมาจากบุคคลหรืออีกกลุ่มบุคคลหนึ่ง

3. ความขัดแย้งด้านข้อมูล (Data Conflicts) เกิดจากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลได้รับข้อมูลที่มีความจำเป็นต่อการตัดสินใจที่ผิดพลาด ไม่ครบถ้วน ไม่ตรงตามกำหนดเวลาที่ต้องการจะใช้ ข้อมูลเก่าล้าสมัย นำไปใช้แล้วทำให้งานผิดพลาด หรือมีการเข้าถึงข้อมูลได้ยาก จนอาจเข้าถึงไม่ได้เลย มีการตีความข้อมูลอย่างผิด ๆ ข้อมูลไม่ตรงกับความต้องการทำให้เกิดความเสียหายเมื่อนำไปใช้งาน

4. ความขัดแย้งด้านค่านิยม หรือความเชื่อ (Value or Belief Conflict) เกิดจากบุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีค่านิยมหรือความเชื่อที่แตกต่างกัน

5. ความขัดแย้งด้านโครงสร้าง (Structural Conflicts) เกิดจากปัจจัยภายนอกที่เข้ามาสร้างความขัดแย้ง เช่น อำนาจหน้าที่ หรือทรัพยากรไม่เพียงพอต่อความต้องการ ข้อจำกัดทางสภาพภูมิศาสตร์ ทั้งขอบเขต และระยะทาง เวลาที่ใช้ดำเนินการ และการปรับเปลี่ยนโครงสร้างขององค์กร

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นกับบุคคลภายในชุมชนหรือระหว่างชุมชน จึงประกอบด้วยความขัดแย้งด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ ความขัดแย้งด้านข้อมูล ความขัดแย้งด้านค่านิยมหรือความเชื่อ และความขัดแย้งด้านโครงสร้าง

วิธีการจัดการข้อพิพาทในชุมชน จำเป็นต้องมีคนกลางทำหน้าที่ประนีประนอมข้อพิพาทเพื่อให้คู่ขัดแย้งลดความบาดหมางและสามารถกลับมาใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนร่วมกันได้ โดย อัจฉรา ลิ้มวงษ์ทอง (2557 : 157-158) ได้นำเสนอรูปแบบการประนีประนอมข้อพิพาทตามแนวทางของ Stephen P. Robbins (2001) มีขั้นตอนสำคัญ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมการและการวางแผน ต้องศึกษาและทำความเข้าใจในเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่จะเจรจาต่อรองโดยการศึกษาข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อตอบคำถามหรือข้อสงสัยให้คลี่คลาย

ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดกฎเกณฑ์พื้นฐานหลังจากมีการวางแผนในการกำหนดวัตถุประสงค์เรียบร้อยแล้ว ก็ต้องศึกษาว่าผู้ใดหรือบุคคลใดต้องเป็นผู้เจรจาต่อรอง สถานที่ เวลา และการแก้ไขปัญหาเมื่อไม่สามารถเจรจาได้

ขั้นตอนที่ 3 การทำความเข้าใจ ชี้แจงและหาเหตุผล เป็นขั้นตอนของการเตรียมตัวทำความเข้าใจ ชี้แจงและหาเหตุผลเพื่อสนับสนุนแนวคิดของแต่ละฝ่าย โดยแต่ละฝ่ายต้องสร้างความชัดเจนหาข้อมูลและเหตุผลเพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน

ขั้นตอนที่ 4 การเจรจาและแก้ไขปัญหา เป็นขั้นตอนของการใช้ศาสตร์และศิลป์ในการเจรจาต่อรองให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ ซึ่งมีทั้งการให้และการรับเพื่อหาข้อยุติให้เกิดขึ้นทั้งสองฝ่าย ซึ่งอาจใช้การโอนอ่อนผ่อนปรนซึ่งกันและกัน

ขั้นตอนที่ 5 ขึ้นจบการเจรจาแล้วนำไปปฏิบัติ เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการพยายามหาข้อยุติอย่างชนะทั้งคู่เพื่อทำให้เกิดการยอมรับ การรับข้อตกลงอย่างเป็นทางการซึ่งจะต้องดำเนินการไปสู่รายละเอียดและขั้นตอนการปฏิบัติที่เหมาะสมต่อไป

รูปแบบการประนีประนอมข้อพิพาทของ Stephen P. Robbins 5 ขั้นตอนประกอบด้วย การเตรียมการและวางแผน การกำหนดกฎเกณฑ์พื้นฐาน การทำความเข้าใจ ชี้แจงและหาเหตุผล การเจรจาและแก้ไขปัญหาและขั้นตอนสุดท้ายคือขึ้นจบการเจรจาและนำไปปฏิบัติ นอกจากนี้แล้ว

วิเชียร วิทย์อุดม (2555 : 6.5 - 6.7) ได้นำเสนอรูปแบบการประนีประนอมข้อพิพาทของ Brain G Long และ Ross R Reck (1987) อันเป็นวิธีการที่ทำให้คู่พิพาททั้งสองฝ่ายมีโอกาสที่จะชนะด้วยกันทั้งคู่ พวกเขาจะได้ทางออกถึงข้อตกลงและความพึงพอใจตามขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนการวางแผน (Planning) เป็นการกำหนดเป้าหมายของตนเอง มีการคาดเดาล่วงหน้าถึงเป้าหมายอื่น ๆ มีการกำหนดขอบเขตที่เป็นไปได้ และการพัฒนากลยุทธ์กับการหาวิธีการไปสู่ขอบเขตที่เป็นไปได้

ขั้นตอนการสร้างความสัมพันธ์ (Relationships) เป็นการพัฒนาสัมพันธภาพเชิงบวกมีความเข้าใจ มีความเป็นมิตรต่อกัน

ขั้นตอนการเข้าถึงข้อตกลง (Agreements) มีการหารือร่วมกันทั้งสองฝ่ายเกี่ยวกับเป้าหมายของแต่ละฝ่าย

ขั้นตอนการรักษาสัมพันธภาพ (Maintenance) เป็นการย้อนกลับไปพิจารณาการกระทำตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงขั้นยุติข้อตกลง

การจัดการข้อพิพาทในชุมชน จึงเป็นการลดข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในชุมชน อันมีสาเหตุจากปัจจัยต่าง ๆ ทำให้เกิดความเป็นปรปักษ์ต่อกัน จึงต้องอาศัยคนกลางทำหน้าที่ประนีประนอมข้อพิพาท เพื่อหาทางออกที่ดีที่สุด มีความพึงพอใจและสามารถดำรงชีวิตอย่างปกติภายในชุมชนและสังคมได้ รวมถึงการบรรเทาความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการพิพาท ซึ่งลักษณะของความเสียหายที่เกิดขึ้นทางการละเมิดที่มีต่อบุคคลและสังคมนั้น นิถุมน รัตนะรัต (2558 : 298 - 299) ได้แยกพิจารณา ลักษณะของความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อบุคคล ชุมชนและสังคม ดังนี้

1. ความเสียหายต่อบุคคล เป็นความเสียหายที่เกิดขึ้นกับบุคคลเป็นการเฉพาะราย ได้แก่

- 1) ความเสียหายในเชิงกายภาพ ได้แก่ ผลกระทบทางสภาพร่างกาย ผู้ตกเป็นเหยื่อได้รับอันตราย การเจ็บป่วยชั่วคราว อาจมีแผลเป็นติดตัว สภาพการพิการ การเป็นภาระแก่คนเลี้ยงดู ค่าใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาล

2) ความเสียหายในเชิงจิตใจ ความกลัว ความทุกข์ ความวิตกกังวล

3) ความเสียหายในเชิงเศรษฐกิจและสังคม การใช้จ่ายเงินเพื่อรักษาพยาบาล ขาดรายได้ในการประกอบอาชีพ

2. ความเสียหายต่อชุมชนและสังคม การทำให้ชุมชนและสังคมเกิดความกลัว หากพิจารณาในแง่เศรษฐกิจผู้เสียหายยอมทำให้ขาดความสามารถในการผลิตของระบบเศรษฐกิจส่วนรวม

ความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการละเมิดกฎระเบียบ ความสงบเรียบร้อยของสังคมจึงส่งผลกระทบต่อทั้งตัวบุคคล ชุมชน และสังคม ผู้สร้างความเสียหายจึงต้องมีการชดใช้ต่อผู้ได้รับผลกระทบและสังคมโดยรวม การจัดการข้อพิพาทในชุมชนจึงมีความสำคัญในการบรรเทาความเสียหายที่เกิดขึ้นจากผู้ละเมิด สร้างความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจกัน ประสานรอยร้าวที่เกิดขึ้นสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข

การจัดระเบียบทางสังคม

การจัดระเบียบทางสังคม เป็นวิธีการให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยมีการกำหนดเกณฑ์บางอย่างสำหรับข้อบังคับใช้เป็นแบบแผนของสังคม การตอบสนองความต้องการพื้นฐานของสังคม การแบ่งหน้าที่การงานในสังคม รวมถึงการจัดระบบอำนาจและการจัดการความขัดแย้งของสังคม

บรรทัดฐาน (Norms) เป็นกฎระเบียบข้อบังคับสำหรับการจัดระบบอำนาจและการจัดการความขัดแย้งของสังคม คนในสังคม โดยบรรทัดฐานแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้ (สุพัตรา สุภาพ, 2542 : 21-23)

1. วิถีชาวบ้าน (Folkways) เป็นแนวทางปฏิบัติที่คนในสังคมคุ้นชิน ยอมรับปฏิบัติกันเป็นประจำ ประเพณีไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นภาระหน้าที่ เพราะเป็นสิ่งที่มีความหมายไม่แพร่หลาย ไม่มีกฎหมายข้อบังคับว่า จะต้องปฏิบัติ แม้จะไม่มีข้อบังคับแบบเป็นทางการแต่ก็จะเป็นแบบทางอ้อม เช่น การชู้ชบิ นินทา ใช้สายตา หัวเราะเยาะ

2. จารีต (Mores) จะมีหลักศีลธรรมเข้าร่วมด้วย จึงเป็นกฎเกณฑ์ที่ส่งผลต่อสวัสดิภาพของสังคม สังคมบังคับให้ปฏิบัติและจะลงโทษอย่างรุนแรงหากฝ่าฝืน บุคคลจะต้องปฏิบัติเพื่อผลประโยชน์ทางสังคม เป็นเรื่องของความผิดถูก ความนิยมที่ยึดถือและถ่ายทอดกันมา จารีตจึงเป็นข้อห้าม (Taboo) เพื่อไม่ให้ทำการที่คนส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย

3. กฎหมาย (Laws) เป็นสิ่งสำคัญในสังคมที่ซับซ้อน กฎหมายจะเกิดขึ้นในสังคมที่มีองค์การทางการเมือง เช่น รัฐบาล ส่วนในสังคมที่ซับซ้อน กฎหมาย สามารถประกันความเป็นระเบียบของสังคม จึงจำเป็นต้องมีบุคคลทำหน้าที่ออกกฎหมายและมีตัวแทนผู้บังคับใช้กฎหมายและมีบทลงโทษผู้ที่ละเมิดอย่างชัดเจน

บรรทัดฐานจึงเป็นข้อบังคับให้คนในสังคมปฏิบัติตาม (Prescriptive) หรืออาจเป็นข้อห้ามไม่ให้ทำ (Proscriptive) ก็ได้ ซึ่งจารีต (Mores) จะเป็นพฤติกรรมที่เชื่อว่ามีผลต่อสวัสดิภาพของคนจำนวนมาก จารีตจึงเป็นบรรทัดฐานทางสังคมซึ่งมีผลต่อสังคมโดยรวม จารีตมีความสำคัญมากในสังคมระดับดั้งเดิมที่มีความเจริญทางเทคโนโลยีน้อย ผู้ที่ทำผิดจารีตจะได้รับการลงโทษอย่างรุนแรงในสังคมสมัยใหม่ที่มีกฎหมายใช้แล้ว แต่จารีตบางอย่างยังมีความสำคัญอยู่ไม่น้อย เมื่อมีบรรทัดฐานกำหนดให้คนทำตามหรือไม่ทำตามในสถานการณ์ต่าง ๆ แล้วจำเป็นต้องมีการจูงใจให้คนปฏิบัติตาม บรรทัดฐาน เพื่อให้เกิดระเบียบอย่างแท้จริง สิทธิธานุมัติ (Sanction) จึงเป็นส่วนหนึ่งของบรรทัดฐานทางสังคม เพื่อใช้ในการจูงใจให้สมาชิกในสังคมปฏิบัติตาม ผู้ที่ทำผิดจารีตถือว่าทำผิดศีลธรรม ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่จะได้รับการลงโทษที่รุนแรง โดยคนจำนวนมากหรือกลุ่มคนที่มีอำนาจตามประเพณี (งามพิศ สัตย์สงวน, 2553 : 62-67)

การควบคุมคนในชุมชนให้ปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งสมคักดิ์ ศรีสันติสุข (2550 : 24-26) ได้กล่าวถึงการควบคุมทางสังคมในชุมชน เกิดจากการที่ชุมชนได้พัฒนาองค์ความรู้ต่าง ๆ เพื่อเสริมสร้างเกราะป้องกันทางสังคม (Social defense) ซึ่งจะป้องกันปัญหาความขัดแย้งในชุมชนได้ หากมีปัญหาเกิดขึ้นก็จะเป็นหลักเกณฑ์สำคัญในการตัดสินใจแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้ด้วย ความสมานฉันท์ ซึ่งมีจุดหมายสูงสุดในชุมชนคือ การจัดระเบียบทางสังคม โดยเมื่อสังคมได้เห็นความสำคัญของการควบคุมทางสังคมเพื่อให้สังคมมีการจัดระเบียบ และแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงได้สร้างเกราะป้องกันทางสังคมเพื่อความเข้มแข็งและความอยู่รอดของสังคมโดยเกราะทางสังคมแบ่งออกเป็น 3 ชั้น ดังต่อไปนี้

ชั้นที่ 1 คือสถาบันครอบครัว เป็นสถาบันแรกที่สมาชิกในสังคมได้รับการอบรมสั่งสอนให้ประพฤติปฏิบัติตามสถานภาพและบทบาท สถาบันนี้จึงมีบทบาทในการส่งเสริมสิทธิเสรีภาพอย่างมาก สมาชิกในสังคมรู้จักสิทธิ เสรีภาพที่จะได้ตามที่สังคมคาดหวังไว้ รวมทั้งมีเสรีภาพในขอบเขตที่สังคมกำหนด เช่น พ่อ แม่ ลูก ญาติพี่น้อง จะมีบทบาทที่แตกต่างกันไป เมื่อทุกคนได้ปฏิบัติตามสถานภาพและบทบาทก็ย่อมจะไม่เป็นปัญหาของสังคม

ชั้นที่ 2 คือชุมชน เป็นองค์กรขนาดใหญ่ที่สมาชิกอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เกิดความสำนึกเป็นชุมชนขึ้น ภายในชุมชนจะมีสถาบันต่าง ๆ ซึ่งมีบทบาทแตกต่างกันและสัมพันธ์ระหว่างกัน นอกเหนือจากสถาบันครอบครัวนั่นเอง คือสถาบันการเมืองการปกครอง ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษาและสถาบันอื่น ๆ เมื่อสมาชิกทั้งหลายอยู่ในชุมชนย่อมจะต้องประพฤติปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม ประเพณีชุมชนโดยชุมชนจะเป็นเกราะป้องกันที่จะคุ้มครองสิทธิ เสรีภาพและชุมชนจะเป็นผู้ติดตามสมาชิกที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของชุมชน

ชั้นที่ 3 คือสังคม หรือหน่วยที่อยู่ภายนอกชุมชน สังคมถูกสร้างขึ้นโดยบุคคลหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมทางสังคม ซึ่งอยู่ภายนอกชุมชนคือ ตำรวจ อัยการ ผู้พิพากษา และบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้ง กล่าวคือเมื่อชุมชนไม่สามารถคุ้มครองสิทธิเสรีภาพในชุมชนได้ก็จะมาถึงสังคมภายนอกชุมชน ได้แก่ ตำรวจ อัยการ ศาล ซึ่งเป็นองค์กรระดับสังคมเข้ามาดูแลต่อไป

ผู้ที่ไม่ยอมปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคมจะต้องได้รับการลงโทษทางสังคม โดยที่สังคิต พิริยะรังสรรค์ (2559 : 75) ได้นำแนวคิดของ Alfred Regina led Radcliffe Brown (1952) ที่ให้คำอธิบายเกี่ยวกับการลงโทษทางสังคมว่าเป็นมาตรการที่มุ่งกระทำต่อผู้ที่ฝ่าฝืนบรรทัดฐานของสังคม และเป็นต้นเหตุให้สังคมต้องรวบรวมข้อผูกมัดต่าง ๆ ทางสังคมที่มีอยู่เพื่อกำหนดเป็นการลงโทษทางจริยธรรม (Ethical Sanctions) ต่อผู้ฝ่าฝืนบรรทัดฐานดังกล่าว เพราะเหตุว่าผู้ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนออกไปจากบรรทัดฐานของสังคมจะถูกมองว่าเป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมที่สังคมไม่อาจยอมรับได้ ขณะเดียวกัน จุฑารัตน์ เอื้ออำนวยและคณะ (2551 : 25-28) กล่าวเพิ่มเติมถึงการลงโทษทางสังคมว่าเป็นวิธีการควบคุมสังคมที่จำเป็นและสำคัญที่ทุกสังคมต้องใช้ คือวิธีการขัดเกลาทางสังคมซึ่งช่วยสอนให้สมาชิกเรียนรู้ค่านิยม และบรรทัดฐานของสังคมที่เขาสังกัดอยู่ด้วย การให้รางวัลหรือการลงโทษบุคคลหรือองค์การ หรือสังคมเพื่อรักษาบรรทัดฐานให้สมาชิกปฏิบัติตามโดยมีรูปแบบของการลงโทษทางสังคม คือ

1. การควบคุมแบบไม่เป็นทางการ (Inform Sanctions) เป็นรูปแบบที่ใช้ในกลุ่มปฐมภูมิ และชุมชนขนาดเล็ก โดยใช้วิธีการควบคุมผ่านกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการตอบสนองอย่างใกล้ชิดต่อการกระทำของบุคคลภายในกลุ่ม การควบคุมจะทำโดยวิธีการเล็กน้อย การขูขิบนินทา การวิพากษ์วิจารณ์ และการหัวเราะเยาะ การควบคุมในลักษณะนี้เรียกอีกอย่างว่าเป็นแรงกดดันนอกรูปแบบในการสร้างบรรทัดฐานและค่านิยม

2. การควบคุมแบบเป็นทางการ (Formal Sanctions) เป็นรูปแบบการบังคับควบคุมและกดดันให้มีการปฏิบัติตามบรรทัดฐานและค่านิยมของสังคมโดยตรง เป็นการบังคับอย่างมีแบบแผนโดยหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบคือกระบวนการยุติธรรม โดยที่ตำรวจ อัยการ ศาลและราชทัณฑ์จัดว่าเป็นตัวแทนของสังคมที่ทำหน้าที่ควบคุมอย่างเคร่งครัดและเป็นทางการมากที่สุด

คุณลักษณะของกลไกการลงโทษทางสังคม ประกอบไปด้วย การทำงานร่วมกันของบรรทัดฐานทางสังคมและกลไกการลงโทษทางสังคมในระดับจุลภาค รวมทั้งการมีตัวกลางทางสังคมทำหน้าที่ร่วมกันจัดระเบียบและควบคุมทางสังคม โดยในทางปฏิบัติจะประกอบด้วยมาตรการลงโทษทางสังคมเชิงบวกและเชิงลบ กล่าวคือ มีทั้งการให้รางวัล ชื่นชมต่อผู้ที่เป็นตัวอย่างที่ช่วยรักษาไว้ ซึ่งบรรทัดฐานของสังคมในทางกลับกันจะมีการลงโทษต่อผู้ที่ละเมิดหรือฝ่าฝืนในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ทั้งนี้ก็เพื่อรักษาบรรทัดฐานทางสังคมไว้เช่นกัน ลักษณะการทำงานของกลไกการลงโทษทางสังคม ซึ่งทำหน้าที่รื้อถอน (Deconstruction) และการประกอบสร้าง (Construction) สังคมขึ้นใหม่ บทบาทของตัวกลางบางครั้งอาจมีหน้าที่เป็นเพียงผู้เชื่อมโยง แลกเปลี่ยนข้อมูล และเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้คนในสังคมตระหนักถึงความจำเป็นในการรักษาไว้ ซึ่งบรรทัดฐานทางสังคมแต่ในขณะเดียวกันบางครั้งตัวกลางทางสังคมก็ชี้ให้สังคมเห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการลงโทษหรือให้รางวัล โดยที่การกระทำที่แท้จริงต้องเป็นการลงมือปฏิบัติโดยผู้คนในชุมชนหรือเป็นไปตามกลไกการลงโทษโดยสังคมทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค เพื่อการเปลี่ยนแปลงระดับบรรทัดฐานเสียใหม่ (สังคีต พิริยะรังสรรค์, 2559 : 505-506)

การจัดระเบียบทางสังคมโดยใช้บรรทัดฐานเพื่อควบคุม ป้องกันและแก้ไขความขัดแย้งของคนในสังคม โดยลักษณะการควบคุมจะมีทั้งแบบที่เป็นทางการด้วยการใช้กฎหมาย อำนาจรัฐเข้าดำเนินการ และการควบคุมแบบที่ไม่เป็นทางการสำหรับผู้กระทำผิดจารีต และใช้วิธีการลงโทษทางสังคม

ลำดับเครือญาติ

การจัดลำดับความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นสิ่งที่ทุกสังคมกำหนดเพื่อสร้างความเชื่อมั่นสำหรับการสืบทอดเผ่าพันธุ์ ความจงรักภักดีต่อกลุ่ม รวมถึงการร่วมกันต่อสู้กับอันตรายที่เกิดกับกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเสี่ยงต่อการถูกกลืน หรือถูกต่อต้านจากชนกลุ่มใหญ่ ดังที่สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2559 : 161 - 162) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้กลุ่มชาติพันธุ์สามารถ

รวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นตามแนวคิดของ Horowitz (1985) ที่ประกอบด้วยปัจจัยสำคัญคือ ปัจจัย แรกการยึดถือวัฒนธรรมร่วมกันทำให้สมาชิกในกลุ่มเกิดความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน ในขณะที่จะมีการกำหนดเส้นแบ่งแยกคนนอกให้กลายเป็นคนอื่น ประการที่สองการยึดถือความเป็นเครือญาติ ร่วมกัน โดยชาติพันธุ์เป็นกลุ่มที่มีขนาดใหญ่ที่สุดที่ยังคงมีความผูกพันทางเครือญาติเอาไว้ได้ ผู้นำของกลุ่มชาติพันธุ์เปรียบเสมือนหัวหน้าของวงศาคนญาติ ซึ่งเปรียบเสมือนครอบครัวขยายที่มีลูกหลาน เป็นจำนวนมาก (A Large Extended Family) ที่รวมตัวกันโดยผ่านการสืบทอดจากบรรพบุรุษเดียวกัน มีประสบการณ์ทางประวัติศาสตร์ร่วมกัน มีความไว้วางใจ และซื่อสัตย์ต่อกันในขณะที่เดียวกันก็พร้อมที่จะเคียงบ่าเคียงไหล่ เผชิญหน้ากับชะตากรรมแห่งอนาคตที่เต็มไปด้วยความเสี่ยงร่วมกัน ประการที่สาม ความรู้สึกเหมือนเป็นญาติพี่น้องกัน ทำให้สมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์มีความจงรักภักดีต่อกลุ่ม อย่างสูง เมื่อมีภัยพิบัติจากภายนอกเข้ามาคุกคาม เช่นภัยจากรัฐบาล หรือจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น หรือภัยจากโลกาภิวัตน์ ซึ่งทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เกิดความรู้สึกถึงความไม่มั่นคงปลอดภัย เนื่องจากภัย ภายนอกไม่เพียงจะเป็นอันตรายต่อสมาชิกของพวกเขาเท่านั้น แต่อาจส่งผลกระทบต่อความอยู่รอด ของกลุ่มทั้งหมดในภาพรวมด้วย ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์เข้าร่วมในกระบวนการต่อสู้เพื่อเอาชนะเหนือศัตรู ด้วยมาตรการที่รุนแรง เพื่อนำพากลุ่มชาติพันธุ์ของตนให้อยู่รอดปลอดภัย

การสืบเชื้อสายหรือการสืบวงศ์ตระกูลของแต่ละสังคมจะมีหลักเกณฑ์หรือแนวปฏิบัติที่ ชัดเจนให้สมาชิกในสังคมปฏิบัติตาม จนอาจถือได้ว่าเป็นกฎ (Rules) ซึ่งกฎของการสืบเชื้อสายไม่ว่า จะมีความแตกต่างกันไปมากหรือน้อยหรือไม่ก็ตาม ล้วนเป็นกฎที่ว่าด้วยความผูกพันที่บุคคลมีอยู่กับ กลุ่มญาติโดยบุคคลจะได้รับการกำหนดตั้งแต่แรกเกิดจากสังคมที่ตนเป็นสมาชิกว่าจะต้องผูกพันกับ ญาติพี่น้องกลุ่มใดโดยเฉพาะ กลุ่มญาติดังกล่าวจะให้การดูแลเอาใจใส่ปกป้องคุ้มครองให้ความปลอดภัย ตลอดจนให้การฝึกฝนอบรมในการดำรงชีพในสังคม และให้การสนับสนุนด้านวัตถุสิ่งของอุปโภค บริโภค ซึ่งบุคคลผู้นั้นไม่อาจได้รับสิ่งของและบริการจากบุคคลอื่น กฎการสืบเชื้อสายจะเป็นหลัก ประกันว่า บุคคลที่ถือกำเนิดขึ้นมาในสังคมนั้น ๆ จะไม่ถูกทอดทิ้ง แต่จะมีกลุ่มบุคคลที่แน่นอนให้ การอุปการะสิ่งทีบุคคลจะได้รับจากกลุ่มญาติก็มี เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม เครื่องประดับ อาวุธ สิทธิ การเข้าร่วมชุมนุมกับกลุ่มญาติ สิทธิการใช้โล่ เครื่องหมาย หรือสัญลักษณ์ของกลุ่ม คาถาอาคมหรือ บทสวด ตลอดจนบทเพลงที่ใช้ของกลุ่ม หรือถ้าเป็นสังคมสมัยใหม่บุคคลก็จะได้รับสิทธิการใช้นามสกุล ได้สมาชิกภาพของโคตรตระกูล (Clan) ได้สืบทอดฐานันดรต่าง ๆ นอกเหนือไปจากการได้รับการ สนับสนุนและช่วยเหลือในฐานะเครือญาติตามธรรมเนียมปฏิบัติของสังคมนั้น ๆ (ประสิทธิ์ สวาสดิ์ญาติ, 2539 : 90-91)

สำหรับระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติของม้ง ม้งได้กำหนดระบบความสัมพันธ์ในกลุ่ม เครือญาติชาติพันธุ์ของบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันทางสายเลือด การแต่งงาน และโดยสมมติ (ตาม กฎหมายและตามพิธีกรรม) บุคคลที่สังคมม้งระบุว่าเป็นเครือญาติกันความสัมพันธ์เหล่านี้แสดง ออกมาในรูปแบบดังต่อไปนี้ (พระอำนาจ พุทธิวิโส, 2559 : 87 - 88)

1. ความสัมพันธ์แบบครัวเรือน (Household relationship) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครัวเรือนเดียวกัน นับเป็นความสัมพันธ์ที่กระชับที่สุดในสังคมสำหรับม้ง สมาชิกในครัวเรือนจะมีความผูกพัน ความสนิทสนม ความรักใคร่ปรองดองกัน ความสัมพันธ์แบบนี้ชาวม้งเรียกว่า “อี่ เจ๋ เหน่งอ๋” ซึ่งมีความหมายว่า “คนในบ้านเดียวกัน”

2. ความสัมพันธ์แบบสายตระกูล (Lineage relationship) เป็นความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่มีระดับกว้างกว่าความสัมพันธ์ในครัวเรือน ขอบเขตความสัมพันธ์แบบนี้เป็นไปตามการนับถือเครือญาติในวัฒนธรรมของสังคม ชาวม้งเรียกว่า “อี่ จ๊ว ก้อตี้” ซึ่งหมายความว่า “พี่น้องกลุ่มหนึ่ง” สังคมม้งเป็นสังคมที่สืบเชื้อสายทางฝ่ายชาย การสืบเชื้อสายที่แสดงความเป็นเครือญาติในสายตระกูล (Lineage) เดียวกัน จะมีขอบเขตไปถึงห้าชั่วรุ่นอายุคน (Generations) คือ นับตั้งแต่รุ่นลูก (ขมหยั่ว) รุ่นพ่อ-แม่ (ตสี่-เหนียะ) รุ่นปู่-ย่า (เหยอ์-ป้อฮ) รุ่นทวด (กั้ง) และรุ่นพ่อแม่ของทวด (ซัว) ดังนั้นในระหว่างชาวม้งด้วยกัน ถ้าสามารถสืบสายไปได้ว่าสืบเชื้อสายโดยตรงมาจากทั้งห้ารุ่นดังกล่าวถือว่าเป็นสายตระกูลเดียวกันทั้งสิ้น

3. ความสัมพันธ์แบบแซ่ตระกูล (Clan relationship) เป็นความสัมพันธ์ทางเครือญาติซึ่งกว้างขวางกว่าความสัมพันธ์ในรูปแบบครัวเรือน และแบบสายตระกูล ความสัมพันธ์ในแบบนี้มีแซ่ตระกูลหรือที่ชาวม้งเรียกว่า “เส่ง” แม้ว่าสมาชิกบางคนหรือหลาย ๆ คนจะไม่ได้มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดเลย แต่วัฒนธรรมม้งได้กำหนดให้บุคคลที่มีแซ่เดียวกัน มีความเป็นพี่น้องกันหรือเป็นเครือญาติกัน ดังนั้น ชายและหญิงที่มีแซ่เดียวกันจึงไม่สามารถแต่งงานกันได้หรือมีความสัมพันธ์ทางเพศกันได้ การจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบนี้เป็นการจัดการที่กว้างขวาง และรวมสมาชิกเข้าไว้เป็นจำนวนมาก

4. ความสัมพันธ์แบบต่างแซ่ตระกูลเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการแต่งงานระหว่างชายและหญิง สามารถจัดได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ทางเครือญาติในอีกรูปแบบหนึ่งระหว่างบุคคลต่างแซ่ตระกูล แต่เป็นการถือเครือญาติที่ไม่กว้างขวางนัก โดยปกติมักจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสองครัวเรือนที่ชายและหญิงแต่งงานกัน

จากความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติทำให้ม้งให้ความสำคัญกับผู้อาวุโส หรือกลุ่มผู้นำเครือญาติในการตัดสินใจเรื่องสำคัญ ๆ รวมทั้งการกำหนดสถานภาพทางสังคมในชุมชนที่จะพิทักษ์สิทธิ์หรือการเจรจาต่อรองเชิงอำนาจกับแซ่ตระกูลอื่น ๆ ในชุมชน ตลอดจนจนถึงการติดต่อกับบุคคลภายนอกรวมทั้งรัฐ การจัดระเบียบทางสังคมของม้ง เป็นการจัดระเบียบภายใต้กฎเกณฑ์ของความเป็นเครือญาติโดยเริ่มตั้งแต่ครอบครัว ครัวเรือน สายตระกูล จนถึงแซ่ตระกูล โดยมีความสัมพันธ์ทางการแต่งงานเป็นการเชื่อมโยง แซ่ตระกูลต่าง ๆ ดังนั้น สังคมม้งจึงเป็นสังคมที่ค่อนข้างมีเอกภาพสูงและมีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด (ศศิธร ศรีรัตน์, 2553 : 13)

การลำดับเครือญาติเป็นการให้หลักประกันทางสังคมกับบุคคลที่ถือกำเนิดในสังคมว่าจะไม่ถูกทอดทิ้ง โดยจะมีกลุ่มคนที่ให้ความอุปการะ การขัดเกลาทางสังคม และได้รับสิทธิตามสายสัมพันธ์เครือญาติ โดยมุ่งให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการจัดความสัมพันธ์แบบตระกูลแซ่ ซึ่งแต่ละตระกูลแซ่จะมีผู้อาวุโสประจำแซ่ตระกูลทำหน้าที่ตัดสินใจเรื่องสำคัญรวมถึงการจัดระเบียบทางสังคมของสมาชิกภายในตระกูลแซ่ พร้อมประสานกับผู้อาวุโสมั่งในตระกูลแซ่อื่น เพื่ออำนวยความสะดวก ธุรกรรม สร้างความสมานฉันท์กับชุมชนมั่ง

ผู้อาวุโสกับการอำนวยความสะดวกทางสังคม

วัฒนธรรมรวมกลุ่มของสมาชิกภายในสังคม ระบบเครือญาติถือเป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบสังคมให้บุคคลรวมเป็นสังคม ทำให้สมาชิกภายในกลุ่มมีความสัมพันธ์กันโดยเริ่มตั้งแต่บุคคลจากวงแคบไปถึงวงกว้างจนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic group) จนทำให้เกิดการรวมกลุ่ม (Conglomeration) กระบวนการนับญาติเพื่อให้รู้ว่าใครมีฐานะอย่างไรในตระกูลที่ตนเองอาศัยอยู่ ซึ่งจะเริ่มตั้งแต่ตัวของเราเองออกไปเพื่อให้รู้และลำดับได้อย่างถูกต้องในการเรียกขานชื่อของบุคคลนั้น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตัวของเราเอง อีกทั้งยังเป็นการรวมกลุ่มตามสถานภาพทางสังคม (Social status group) ที่มีพฤติกรรมและความเชื่อเหมือนกัน เพื่อดำรงไว้ซึ่งความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มตนเอง กลุ่มชาติพันธุ์มั่งถือเป็นอีกกลุ่มสังคมหนึ่ง ที่มีวัฒนธรรมการรวมกลุ่มด้วยระบบเครือญาติเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง โดยอาศัยความเชื่อ จารีต ประเพณีและพิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการรวมกลุ่ม ปัจจัยเหล่านี้ถูกสืบทอดผ่านทางวัฒนธรรมความเชื่อและสมาชิกภายในกลุ่มถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พระอานาจ พุทธิรังโส, 2559 : 30)

มั่งแต่ละตระกูลแซ่ในแต่ละชุมชน จะมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ที่มีบารมีด้านอาวุโส และความรู้ตามจารีตประจำตระกูล การดำรงตำแหน่งของผู้อาวุโสประจำตระกูลมาจากการยอมรับนับถือของสมาชิกชุมชนที่เคารพความมีอาวุโสและประสบการณ์ของชีวิตและยกย่องนับถือความรู้ทางอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งความรู้เหล่านี้มีระบบถ่ายทอดตามสายเลือดคือจากพ่อไปสู่ลูกได้ หรือได้รับความรู้จากพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ กลุ่มชนชั้นนำตามจารีตกลุ่มนี้ จึงมีอำนาจทางการเมืองในระดับหมู่บ้านสูงกว่า วาระการดำรงตำแหน่งจะติดตัวของบุคคลผู้นั้นจะสิ้นสุด ภารกิจตามตำแหน่งต่อเมื่อตายแล้วหรือขอลาออกเอง หยุคตัวเองไม่ทำหน้าที่ต่อไปและจะไม่มีวันสูญเสียหายไปจากวงจรในวิถีทางจารีตประเพณีของชาวเขา เป็นตำแหน่งที่มีความยั่งยืนทางสถานภาพและบทบาทในสังคมเผ่าตลอดไป (พิมล แสงสว่าง, 2536 : 190-193)

การสืบทอดตามประเพณีแบบพื้นบ้านเป็นการสืบทอดองค์ความรู้ระดับจิตวิญญาณในเรื่องระบบปรัชญา ความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติ และพฤติกรรมอย่างสอดคล้องกัน นับเป็นการสืบทอดแบบองค์รวมในขณะที่กระบวนการพัฒนากระแสหลักที่มุ่งเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดยไม่วิเคราะห์ให้ลึกถึงระบบโลกทัศน์ และความเชื่อของชุมชนชนเผ่า หรืออย่างมากที่สุดก็มุ่งเปลี่ยนแปลงค่านิยมและเจตคติโดย

อิงความรู้ด้านวิทยาศาสตร์เป็นหลัก ระบบภูมิปัญญาชุมชนชี้ให้เห็นว่า โลกทัศน์เป็นต้นตอของความเชื่อ ความเชื่อเป็นแหล่งของค่านิยม ค่านิยมกำหนดทัศนคติซึ่งเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมในที่สุด โครงสร้างองค์กรในระดับพื้นบ้าน ได้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่และผู้รู้ ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทและตำแหน่งในการทำพิธีกรรม หรือการปกครองชุมชน จะเป็นผู้สืบทอดวัฒนธรรมชนเผ่าให้กับลูกหลาน กระบวนการสืบทอดตามประเพณี มีเนื้อหา ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม พร้อมทั้งอยู่ในกระบวนการในการดำเนินชีวิต ที่มีกลไกทางสังคมได้คอยตรวจสอบตลอดเวลา กลไกดังกล่าวมีพลังในการรักษาความสมดุลของระบบสังคม ซึ่งไม่ได้หมายถึงเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน แต่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติด้วย (ประเสริฐ ตระการศุภกร, 2540 : 144-145)

ผู้อาวุโสมีบทบาทสำคัญในการสร้างความยุติธรรมให้กับสมาชิกตระกูลแซ่ และพี่น้องต่างตระกูลแซ่ตั้งที่สำนักงานว่าด้วยยาเสพติดและอาชญากรรมแห่งสหประชาชาติ (2564 : 12) กล่าวว่า องค์ประกอบของแนวทางการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมดั้งเดิมตามจารีตประเพณีการดำเนินการเป็นผลจากภูมิปัญญาพื้นเมืองกับคุณลักษณะของกระบวนการมีส่วนร่วม เช่นเดียวกับกฎหมายจารีตประเพณีเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะร่วมเช่นนี้จะช่วยขับเคลื่อนและสนับสนุนให้ใช้ระบบยุติธรรมของกลุ่มระดับชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นการเอื้ออำนวยสิทธิในการตัดสินใจด้วยตนเองของชนพื้นเมืองอันสะท้อนถึงวัฒนธรรมและจารีตที่ผู้คนให้คุณค่าอย่างชัดเจน บรรทัดฐานและกฎหมายตามจารีตประเพณีซึ่งกำกับดูแลความสัมพันธ์ที่ได้รับการยอมรับในฐานะที่มีความสำคัญต่อการสร้างความสัมพันธ์และชุมชนที่สมัครสมานสามัคคี ในหลายกรณีประชาชนเข้าถึงกลไกยุติธรรมตามจารีตประเพณีได้มากกว่าระบบยุติธรรมของรัฐ เนื่องจากความสอดคล้องทางวัฒนธรรมและสามารถนำมาใช้ได้ทันที

ผู้อาวุโสมีโดยเฉพาะผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดระเบียบทางสังคมภายในชุมชนม้ง ด้วยการควบคุมพฤติกรรมและสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ให้กับสมาชิกภายในตระกูลแซ่ การอำนวยความสะดวกร่วมกันกับผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่อื่น โดยใช้หลักเกณฑ์หรือกฎเกณฑ์ที่มาจากจารีตประเพณีม้ง สร้างความสะดวกให้กับชุมชนม้งในการเข้าถึงกลไกของระบบยุติธรรมมากกว่าการใช้วิธีการทางกฎหมาย ซึ่งคูกรณีมีข้อจำกัดด้านความรู้เกี่ยวกับกฎหมายของรัฐ รวมถึงการติดต่อสื่อสารประสานงานกับเจ้าหน้าที่รัฐ ตลอดจนต้องเสียเวลาและค่าใช้จ่ายตลอดจนความสัมพันธ์ที่ดีกับครอบครัวและญาติพี่น้องของคูกรณีในอนาคต

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พัชรภรณ์ หลักทอง (2560 : 54) ทำการวิจัย เรื่อง สภาพปัญหาและแนวทางการจัดการความขัดแย้งในชุมชนของคณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน ตำบลหนองหาน จังหวัดอุดรธานี พบว่าการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งภายในชุมชน จะมีกระบวนการไกล่เกลี่ยจากผู้นำชุมชนหรือผู้ที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้ปัญหาความขัดแย้งยุติได้อย่าง

รวดเร็ว โดยผู้ที่ทำหน้าที่เป็นคนกลางไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง การแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้งภายในชุมชนจะมีกระบวนการไกล่เกลี่ยจากหน่วยงานภาครัฐที่เป็นกลาง ผู้นำชุมชนหรือผู้ที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือเพื่อให้ประชาชนเกิดความพึงพอใจในการไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เนื่องจากจะช่วยลดความขัดแย้งและปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นได้มาก ทำให้กระบวนการไกล่เกลี่ยเป็นไปอย่างรวดเร็ว ทันเหตุการณ์และเป็นไปด้วยหลักผลประโยชน์ร่วมกันให้มากที่สุด

ปราณี สุรสิทธิ์ (2555 : 62) ทำการวิจัยถึงรูปแบบการสื่อสารเพื่อส่งเสริมความสามัคคีกันของผู้นำชุมชนในเขตจังหวัดนนทบุรี พบว่า สภาพปัญหาและการสื่อสารของผู้นำชุมชน โดยคนในชุมชนโดยเฉพาะผู้นำมีการติดต่อให้คำแนะนำ และให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการจัดประชุมมีกิจกรรมผ่านศาสนา วัฒนธรรมประเพณี กิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ความสัมพันธ์ในชุมชน ยังคงมีลักษณะเป็นเครือญาติ ปัญหาการสื่อสารของผู้นำ พบว่า ผู้นำต้องใช้สื่อของทางราชการมาชี้แจงกับประชาชน ข่าวสารทางการเมืองมีลักษณะซับซ้อนยากที่จะทำความเข้าใจอย่างตรงไปตรงมา ทั้งผู้นำและผู้ตามต่างก็ติดตามการเสนอข่าวสารทางการเมืองของสื่อ/กิจกรรมที่ตนชื่นชอบ จึงเป็นปัญหาที่จะพบความเป็นกลางในการสื่อสารส่วนกลยุทธ์ในการสื่อสารเพื่อสร้างความสามัคคีกัน พบว่า ด้านผู้ส่งสารต้องเข้าใจบทบาทในฐานะผู้นำ เมื่อมีปัญหาขัดแย้งต้องพูดคุยหรือประชุมชี้แจงทำความเข้าใจ เพื่อหาทางออกร่วมกัน เป็นนักฟังที่ดี แสวงหาความจริง รู้จักให้อภัยต่อกัน ไม่ขุดคุ้ยเรื่องไม่ดีมาต่อความยาวสาวความยืดด้านเนื้อหาสาระควรเสนอสารทางการเมืองอย่างครอบคลุมทุกด้าน เป็นข้อมูลเชิงลึก บอกเหตุและผล ควรมีการนำเสนอสารของคู่ขัดแย้งอย่างเท่าเทียมกัน ควรเสริมความรู้ให้ผู้รับสาร ยึดเอาความดีและจุดเด่นของชุมชนเป็นหลักรวมใจ ปลุกฝังให้ประชาชนเชื่อมั่นในการประกอบคุณธรรมความดี

มนัส สุธิการ และอริส ดาราโก (2556 : iv-v) ทำการวิจัยถึงผู้นำสูงสุดด้านจิตวิญญาณต่อการสร้างความสามัคคีกันในชุมชนนาเคียน จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า รูปแบบการบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาในด้านต่าง ๆ โดยผ่านการลงมติจากผู้นำสูงสุดด้านจิตวิญญาณของชุมชนชี้ให้เห็นว่า จุดแข็งของชมรมผู้นำสูงสุดด้านจิตวิญญาณคือ การที่ผู้นำชุมชนเป็นผู้นำทางศาสนาและเป็นผู้อาวุโสในพื้นที่ ซึ่งมีความสนิทสนมคุ้นเคยกันในระดับหนึ่ง อีกทั้งยังเป็นองค์กรที่จัดตั้งโดยไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อหวังผลกำไร จึงทำให้การบริหารชมรมทำได้อย่าง การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ โดยผ่านการลงมติจากผู้นำสูงสุดด้านจิตวิญญาณของชุมชน โดยผู้นำจะเน้นแก้ไขปัญหาภายในชุมชนของตนเองเป็นหลักเสียก่อน และหากปัญหานั้นต้องการที่ปรึกษาจะนำปัญหาเข้ามาหารือภายในชุมชนพร้อมขอแนวทางแก้ไขเพื่อกลับไปใช้ในชุมชนของตนเอง

นิธิตา สิริพงศ์ทักษิณ (2559 : 13-14) ทำการวิจัยเรื่อง ยุติธรรมเชิงสามัคคี : การจัดการความขัดแย้งเพื่อสร้างความยุติธรรมของชุมชนพรุควนเคิ่ง จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า การสร้างความยุติธรรมในชุมชนพรุควนเคิ่ง เริ่มต้นด้วยการสนทนาพูดคุยกัน แล้วพัฒนาไปสู่การทำข้อตกลงร่วมกัน กล่าวคือ คนในชุมชนนิยมประนอมข้อขัดแย้งเมื่อมีกรณีพิพาทคู่ขัดแย้งตกลงกันเองไม่ได้ ก็

ให้บุคคลที่เป็นผู้เคารพเชื่อถือในหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ใหญ่บ้านเข้ามาไกล่เกลี่ย ประนีประนอม การไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งเป็นกระบวนการประนีประนอมข้อขัดแย้งที่มีบุคคลที่สามเข้ามาช่วยเหลือให้ คู่ขัดแย้งเจรจาต่อรองกันได้สำเร็จ กระบวนการประนีประนอมจะช่วยให้คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายสามารถ บรรลุข้อตกลงร่วมกัน จากกรณีที่มีการพิพาทกันนั้นได้โดยที่ผู้ไกล่เกลี่ยจะคอยเป็นผู้กระตุ้น แนะนำ โน้มน้าว เสนอแนะหรือชี้แนะหนทางที่เป็นไปได้ในการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งให้แก่คู่ขัดแย้ง อย่างไรก็ตาม การจะตกลงหรือไม่เป็นการตัดสินใจของคู่ขัดแย้งผู้ไกล่เกลี่ยไม่มีอำนาจตัดสินข้อขัดแย้งเหมือน ดั่งอนุญาโต หรือผู้พิพากษา

กมลชนก คงเจริญ (2556 : 40-41) ทำการวิจัย เรื่อง การยอมรับกระบวนการยุติธรรมเชิง สมานฉันท์ที่นำมาจัดการความขัดแย้งของชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า การดำเนินกระบวนการ ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนให้เกิดการยอมรับหรือไม่ยอมรับนั้น สิ่งสำคัญที่ควรคำนึงถึงคือ การประกอบอาชีพของคนในชุมชน ภูมิลำเนาของชุมชนรวมถึงผู้ที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการ ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชน โดยผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมส่วนใหญ่จะพบข้อพิพาทเกี่ยวกับ ที่ดินทำกิน การรุกกล้าที่ดิน และการครอบครองทรัพย์สิน ส่วนพื้นที่ที่ติดต่อกับโรงงานอุตสาหกรรมจะมี ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษที่ปล่อยออกจากโรงงานอุตสาหกรรม

พระมณฑิร สังข์เงิน (2544 : 126) ทำการวิจัย เรื่องการควบคุมทางสังคมชาวเขา พบว่า ชาวปกากะญอ มีกลไกและวิธีการที่ใช้ในการควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนให้เป็นไปตามจารีตที่ เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยมีกลไก ได้แก่ พระสงฆ์ พ่อแม่ ผู้อาวุโส หมอผี (ฮีโป) กลุ่ม เพื่อน เครือญาติระบบความเชื่อในสิ่งสูงสุด และหลักคำสอนทางศาสนาเป็นสิ่งที่มิอทธิพลมีบทบาทใน การควบคุมดูแลความประพฤติของคนในชุมชนโดยวิธีการอบรมสั่งสอน การชู้ การลงโทษและการเป็น แบบอย่างที่ดี

ธีรพงษ์ บุญรักษา และชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร (2559 : 100) ทำการวิจัย เรื่อง การจัดการ วัฒนธรรมชุมชน : ภูมิปัญญาในการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ : กรณีศึกษาชุมชน ลาหู่ อำเภอ แม่เอย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ผู้สูงอายุลาหู่ได้รับการเคารพและให้เกียรติอย่างมาก ชาวลาหู่ถือว่า คนเฒ่าคนแก่มีคุณค่าและความหมายสำหรับครอบครัว การเลี้ยงดูคนเฒ่าคนแก่ไม่ใช่ “ภาระ” แต่ เป็นกตัญญู เป็นเรื่องที่ต้องทำควรทำและคนลาหู่ทำด้วยความเต็มใจดังตัวอย่างจากการบอกเล่า ของคนลาหู่ในหมู่บ้านว่า “คนลาหู่จะนับถือผู้เฒ่าผู้แก่ว่ามีบุญคุณต่อคนในหมู่บ้าน เป็นผู้ก่อสร้าง หมู่บ้านมาให้ลูกหลาน เขาจะดูแลคนแก่ในหมู่บ้านทุกคนและถ้าบ้านใดหรือเด็กคนใดไม่เคารพผู้เฒ่าผู้ แก่ในหมู่บ้านก็จะถูกตำหนิจากคนในชุมชน บทบาทของผู้สูงอายุที่เด่นชัดมากคือบทบาทในการ ปกครองหมู่บ้าน ซึ่งส่วนใหญ่จะพบว่าผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่ง “โตโบ” “อาตอ” และ “จำหลี่” จะเป็นผู้ สูงอายุในหมู่บ้านที่มีความรู้ คุณสมบัติ เหมาะสมหรือแม้แต่การแต่งตั้งบุคคลในตำแหน่งดังกล่าว จะต้องสอบถามความเห็นชอบของเหล่าผู้สูงอายุในหมู่บ้านเสียก่อน นอกจากนี้พบว่าการร่วม ตัดสินปัญหาความขัดแย้งในชุมชนจะต้องมีผู้สูงอายุเป็นองค์ประกอบสำคัญเสมอ

พระวิจิตร อธิโก (ชัยเจริญวรรณ). (2561 : 23-24) ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการในกลุ่มชาติพันธุ์ อาข่าบนดอยแม่ฟ้าหลวง พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์อาข่ามีโครงสร้างที่เป็นอัตลักษณ์ของเผ่าพันธุ์ที่ทุกคนยอมรับด้วยใจจากความเชื่อในกฎต่าง ๆ มีการจัดระเบียบโครงสร้างเพื่อความสะดวกในการอยู่ร่วมกันและการปกครอง ตลอดจนการช่วยเหลือซึ่งกันและกันที่ครอบคลุมทุกคนในชนเผ่า โดยอาข่าจัดระบบโครงสร้างการปกครองแบบจารีตประเพณี ปัจจุบันได้เปลี่ยนมาปกครองแบบทางการแต่ก็ยังไม่ทิ้งโครงสร้างการปกครองแบบดั้งเดิมโดยมีการใช้ควบคู่กันอยู่ ผู้นำของอาข่าจะเป็นผู้ที่มีความอัจฉริยะ มีจิตวิญญาณชาติพันธุ์อาข่า เป็นผู้ที่มีพรสวรรค์ ความทรงจำที่เป็นเลิศ รอบรู้ศาสตร์และศิลป์ บทสวดมนต์ คาถาอาคม ยารักษาโรค ผู้เจนจัดในวิถีชีวิตอาข่าเป็นที่เคารพ ทุก ๆ คนในหมู่บ้านสามารถรับคำชี้แนะเรียนรู้ได้จากผู้รู้ด้วยการฟังการดูโดยปราศจากหนังสือบันทึกสืบทอดแบบมุขปาฐะในทุก ๆ เรื่อง ในกลุ่มชาติพันธุ์อาข่าจะเคารพเชื่อถือผู้นำที่มีหลายฝ่าย ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจต่าง ๆ คือ ผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้อาวุโส ซึ่งมีอำนาจในการตัดสินใจต่าง ๆ โดยผู้นำสูงสุดในชุมชนคือ โจ้วมา อันเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม และมีหน้าห้องเป็นตำแหน่งรองลงมาทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์และไกล่เกลี่ยคู่กรณี ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในชุมชนอาข่า

พิชญ์พิเชฐ พันธุ์พิสุทธิชน (2550 : 110) ทำการวิจัยเรื่อง การปรับตัวของระบบจารีตประเพณีเพื่อจัดการปัญหาและไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนชาวอัวเมี่ยน พบว่า การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของชุมชนอัวเมี่ยน (เย้า) ในเบื้องต้นจะอยู่ที่การตัดสินใจร่วมกันของคนในครอบครัว จากระดับครอบครัวจะไปสู่ระดับวงศ์ตระกูล ต่อไปที่ระดับกลุ่มแซ่เมื่อไม่สามารถแก้ไขได้ก็นำไปสู่ระดับผู้นำชุมชนร่วมกันพิจารณาในขั้นตอนนี้ผู้กระทำผิดจะต้องมีการชดใช้ด้วยทรัพย์สิน ยกเว้นจะสามารถชี้แจงข้อกล่าวหาได้ แต่หากไม่ยอมรับการไกล่เกลี่ยโดยชุมชนก็จะนำไปสู่การพิจารณาจากผู้นำชุมชนอื่นหรือเจ้าหน้าที่บ้านเมืองต่อไป และจะถือเป็นความอภัยของชุมชนที่ปล่อยให้คนคือด้านพ้นจากความผิด ส่วนมากผู้นำชุมชนจะแนะนำให้ผู้เสียหายถอนตัวออกไปอย่าสนใจเอาเรื่อง แต่พฤติกรรมของคู่กรณีจะถูกกล่าวขวัญกันภายในชุมชน ด้วยเหตุที่เขาตั้งใจจะตัดญาติขาดมิตรกับคนในชุมชน หากเขาจะจัดพิธีกรรมต่าง ๆ ชาวบ้านก็จะไม่ไปช่วยเหลือรวมไปถึงบิดาและทายาทของเขาก็จะถูกปฏิเสธเพราะถือว่าเป็นสายตระกูลที่มีผีบรรพบุรุษที่ไม่ดี เป็นตระกูลที่เห็นแก่ตัว ทำให้พบว่ามีคดีที่ชาวอัวเมี่ยน (เย้า) เป็นคู่กรณีกันเองในศาล หรือสถานีตำรวจน้อยมาก

บทที่ 3 วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology Research) ที่ต้องการทราบถึงประสบการณ์ของผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ในการใช้จารีตประเพณีมั่งสำหรับกระบวนการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ภายในชุมชนมั่งห้วยหาน จังหวัดเชียงราย

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1. การกำหนดพื้นที่การวิจัยจากชุมชนมั่งบ้านห้วยหาน ตำบลปอ อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นชุมชนมั่งที่มีประวัติการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย บนดอยผาหม่น มาตั้งแต่ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ในปี พ.ศ. 2518 ได้เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และกลับออกมาเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยในปี พ.ศ. 2524 จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2532 กองทัพภาคที่ 3 ได้จัดตั้งหมู่บ้านยุทธศาสตร์เพื่อความมั่นคงตามแนวชายแดนตามแนวทางหลวงหมายเลข 1093 บ้านฮวกผาตั้ง พร้อมสร้างบ้านและจัดสรรที่ดินให้กลุ่มมั่งผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยโดยมั่งจากบ้านห้วยหานได้รับการจัดสรรให้ไปอาศัยและทำกินในหมู่บ้านร่มฟ้าทอง หมู่บ้านร่มโพธิ์เงิน และหมู่บ้านร่มฟ้าหลวง แม้ว่าหมู่บ้านทั้ง 3 แห่งได้จัดการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านตามรูปแบบวิธีการปกครองส่วนท้องถิ่นแล้วก็ตาม แต่ประชาชนในกลุ่มหมู่บ้านจัดตั้งใหม่เหล่านี้ยังคงต้องประกอบพิธีกรรมตามตระกูลแซ่ การให้ความเคารพและเชื่อฟังผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ตามธรรมเนียมปฏิบัติเมื่อครั้งอาศัยในบ้านห้วยหาน ซึ่งการประกอบพิธีกรรม และการปฏิบัติตามประเพณีมั่งยังคงต้องดำเนินการที่บ้านห้วยหาน

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) คือ ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ที่ทำหน้าที่ดูแลความประพฤติของบุคคลภายในตระกูลแซ่ (ตุล่อสื่อ) ในชุมชนห้วยหาน จำนวน 9 คน จาก 9 ตระกูลแซ่ และผู้ใหญ่บ้าน 4 คนจากหมู่บ้านห้วยหาน หมู่บ้านร่มฟ้าทอง หมู่บ้านร่มโพธิ์เงิน และหมู่บ้านร่มฟ้าหลวง

3. การรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ โดยโครงการวิจัยชิ้นนี้ได้รับการพิจารณาและผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมาตามใบรับรองเลขที่ HE-246-2564 วันที่รับรอง 24 ธันวาคม พ.ศ. 2564 โดยยึดหลักเกณฑ์ตามคำประกาศเฮลซิงกิ (Declaration of Helsinki) มีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับ ข้อกำหนดภายในประเทศ

4. เกณฑ์การนำผู้ให้ข้อมูลสำคัญออกจากกระบวนการเก็บข้อมูล

1) ความพร้อมของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ในกรณีผู้ให้ข้อมูลสำคัญไม่มีความพร้อมสำหรับการให้ข้อมูล

2) เหตุอื่น ๆ ที่พบระหว่างเก็บรวบรวมข้อมูล

5. การดูแลคุ้มครองผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยยินยอมให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญออกจากกระบวนการเก็บข้อมูลได้ภายหลังจากกระบวนการเก็บข้อมูลโดยจะไม่นำข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์มาใช้ในการวิจัย และรายงานต่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญว่าข้อมูลที่ได้รับจากผู้ให้ข้อมูลจะไม่ถูกนำมาเผยแพร่หรือวิเคราะห์สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้

6. การรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยในรายงานการวิจัยจะไม่ระบุชื่อของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ไม่มีการถ่ายภาพ และบันทึกเสียงของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ รวมทั้งจะไม่กล่าวถึงชื่อและตระกูลแซ่ของคู่พิพาท

7. กระบวนการยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยจะทำการชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย รวมทั้งข้อคำถามที่ใช้สัมภาษณ์ สิทธิของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ปฏิเสธการให้ข้อมูลทั้งหมด หรือการให้ข้อมูลเพียงบางส่วน รวมถึงการถอนตัวจากการเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ทั้งระหว่างการให้ข้อมูลสำคัญหรือภายหลังจากการให้ข้อมูลสำคัญแล้ว ก่อนที่งานวิจัยจะตีพิมพ์เผยแพร่

8. ข้อพิจารณาเรื่องชุมชน หากพบว่าข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของมิ่ง ชุมชนห้วยห่าน ชุมชนใกล้เคียง และชุมชนในประเทศเพื่อนบ้าน รวมถึงหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับข้อพิพาททั้งภายในชุมชนหรือระหว่างชุมชน ผู้วิจัยจะไม่นำข้อมูลดังกล่าวมากล่าวไว้ในงานวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย

1. แบบสัมภาษณ์กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ชุมชนมิ่งห้วยห่าน จังหวัดเชียงราย โดยมีประเด็นในการสัมภาษณ์ ดังนี้

- 1) สถานภาพของผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่
 - ตระกูลแซ่
 - อายุ
 - ประสบการณ์การเป็นผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่
 - วิธีการสืบทอดตำแหน่งการเป็นผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่
- 2) วิธีการสร้างความสมานฉันท์ในชุมชน
 - ประเภทของข้อขัดแย้งในชุมชน
 - ผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการ
 - เวลา และสถานที่ดำเนินการ
 - วิธีการสร้างความสมานฉันท์
 - จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นนำมาสร้างความยุติธรรม
 - เกณฑ์การเยียวยาผู้เสียหาย
 - การดำเนินการกรณีที่คู่พิพาทไม่สามารถตกลงกันได้

- ปัญหา การสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์โดยจารีตประเพณี
 - การป้องกันและยับยั้งความขัดแย้งภายในชุมชน
2. แบบบันทึกผลการสัมภาษณ์ในแต่ละประเด็น
 3. แบบสรุปการสัมภาษณ์ในแต่ละวัน และการสรุปรวม

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ใช้วิธีการตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญ ด้านเนื้อหาจำนวน 3 ท่าน เพื่อให้แบบสัมภาษณ์มีความถูกต้อง สมบูรณ์ ครอบคลุมประเด็นการวิจัย ตามกรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยผู้วิจัยได้ปรับแก้แบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะ

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. นัดหมายกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญไว้ล่วงหน้า
2. นำแบบสัมภาษณ์ไปเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ตามวัน เวลา และสถานที่ที่ได้นัดหมายล่วงหน้าไว้ก่อนแล้ว
3. แนะนำตัวผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
4. ดำเนินการสัมภาษณ์ประเด็นที่กำหนดไว้ แล้วบันทึกการสัมภาษณ์ในประเด็นที่สำคัญ
5. หลังจากการสัมภาษณ์แต่ละครั้งผู้วิจัยจะสรุปประเด็นแต่ละข้อ
6. สรุปรวบรวมแล้วนำไปที่ปรึกษาสมาคมมั่ง จังหวัดเชียงรายตรวจสอบรับข้อเสนอแนะ หากต้องมีการแก้ไข

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในภาคสนาม พร้อมบันทึกข้อมูลตามแบบบันทึกการสัมภาษณ์และหลังกลับจากการสัมภาษณ์ แต่ละครั้งจะทำใบสรุปข้อมูลชั่วคราว พร้อมวางแผนในการสัมภาษณ์ครั้งต่อไปว่าควรให้ความสนใจประเด็นใด หากพบประเด็นที่สำคัญจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญรายอื่นที่เกี่ยวข้องกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เคยให้สัมภาษณ์แล้ว ผู้วิจัยจะกลับไปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญซ้ำเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนและอิมตัว
2. การจัดกลุ่มข้อความจากประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ พร้อมหาความคล้ายคลึงของข้อมูลด้วยการเปรียบเทียบเหตุการณ์ที่คล้ายคลึงกัน
3. การวิเคราะห์ข้อมูล โดยนำข้อมูลย่อยที่ถูกจัดกลุ่มนำมาสรุปเป็นเรื่องชุดเดียวกัน การวิเคราะห์ข้อมูลโดยหาประโยคคำพูดที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แสดงถึงความหมายสำคัญ (Significant Statement) แล้วนำมาจัดกลุ่มความหมาย (Cluster of meaning) เพื่อสรุปให้ได้แก่นสาระ (Essence) ประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

4. การพิจารณาคุณภาพของงานวิจัย ผู้วิจัยใช้วิธีการพิจารณาคุณภาพของงานวิจัยด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) จากผู้เชี่ยวชาญด้วยแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกันตามแนวคิดของ Lous Choen, Lawrence Manion & Keith Morrison (2011) โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ตรวจสอบกับผู้อาวุโสของชุมชน ซึ่งเป็นที่ปรึกษาสมาคมแม่ จังหวัดเชียงราย และผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 4 หมู่บ้าน เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง และเพียงพอต่อการนำมาวิเคราะห์และอภิปรายผลการวิจัยต่อไป

5. การสรุปผลการวิจัย นำเสนอผลการวิจัยในลักษณะเชิงพรรณนา

บทที่ 4

การจัดกลุ่มความหมายของข้อมูล

จากการสัมภาษณ์ประสบการณ์และวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนม้ง จากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ โดยผู้วิจัยได้จัดกลุ่มความหมายสำคัญ (Significant statement) แล้ว ทำการจัดกลุ่มความหมายของข้อมูล (Cluster of meaning) ตามประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

- การเข้าสู่ตำแหน่งผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่
- ประเภทของข้อพิพาทในชุมชน
- จารีต ประเพณีม้งในการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์
- รูปแบบและวิธีการสร้างความสมานฉันท์

การเข้าสู่ตำแหน่งผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่

ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของม้ง เป็นผู้ที่ได้รับเลือกจากหัวหน้าครัวเรือนทุกครัวเรือนที่เป็นสมาชิกตระกูลแซ่เดียวกันภายในชุมชน โดยพิจารณาจากคุณลักษณะความเป็นผู้นำ มีความรู้เกี่ยวกับจารีตประเพณีม้ง มีความยุติธรรม กล้าแสดงออก ส่วนใหญ่จะได้รับการถ่ายทอดจากสมาชิกภายในครอบครัว สำหรับตระกูลแซ่ที่มีจำนวนครัวเรือนในชุมชนน้อย ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่อาจเป็นคนเดียวกับผู้อาวุโสที่ดูแลการประกอบพิธีกรรมตามตระกูลแซ่ด้วย

จากการสัมภาษณ์วิธีการเข้าสู่ตำแหน่งผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ในชุมชน ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ได้ให้ข้อมูล ดังนี้

“เป็นกลุ่มที่เข้ามาอยู่ในชุมชนก่อนกลุ่มอื่น มีความสามารถในการพูดให้ผู้อื่นเชื่อถือ มีความซื่อสัตย์ ตรงไปตรงมา”

“มีเหตุผล ฝึกถูกอะไรก็ต้องว่าไปตามนั้นไม่เข้าข้างพี่น้อง หากเป็นฝ่ายผิดก็ต้องยอมรับ และชดใช้ตามความเหมาะสม และหากเป็นฝ่ายถูกก็ไม่เรียกร้องเกินความสามารถของผู้ทำผิด”

“มีความเป็นผู้นำ รู้กฎระเบียบประเพณีการดูแลความเรียบร้อยในชุมชนม้ง”

“คนในตระกูล (หัวหน้าครัวเรือน) เลือกให้เป็นจากการกล้าพูดในสิ่งที่ถูกต้อง”

“มีความรู้ด้านกฎระเบียบประเพณีม้ง จากการถ่ายทอด จากปู่และลุง ที่ถ่ายทอดสั่งสอน มาตั้งแต่อายุ 16 ปี”

“มีความรู้ ใจกว้าง ซื่อสัตย์ สามารถไกล่เกลี่ยปัญหาโดยไม่ใช้อารมณ์”

“เป็นผู้มีความยุติธรรม สามารถตัดสินใจได้อย่างเด็ดขาด ฝึกถูกอย่างไรก็ต้องว่ากันตามนั้น ไม่ตัดสินโดยฟังเสียงข้างมาก”

“มีเหตุผล มีความจริงใจ กล้าแสดงความเห็นในสิ่งที่ถูกต้อง”

“เห็นพ่อ เห็นปู่ของตัวเองดำเนินการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่บ้านมาตั้งแต่เด็ก ๆ เมื่อปู่แก่เฒ่าลงก็จะให้พ่อนั่งดูวิธีการ เมื่อพ่อแก่เฒ่าลงก็เรียกให้มาดูวิธีการ พ่อทำไมไหวเพราะแก่แล้วก็ออกจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแน่ มอบให้ตนเองมาเป็นตัวแทน”

“ถ้าเป็นสมัยนี้นะ การเป็นผู้อาวุโสประจำตระกูลแน่ สามารถเรียกได้ว่าเป็นงานจิตสาธารณะเพราะทำไปก็ไม่มีผลประโยชน์อะไร บางครั้งก็ต้องไปช่วยเหลือพี่น้องไกล ๆ ไปถึงนานไปถึงเชียงใหม่ไปครั้งหนึ่งก็ 2 - 3 วัน แต่ก็ต้องไปช่วยเหลือพี่น้อง บางครั้งเจรจาไปแล้วเขาได้ไม่เท่ากับที่เขาเรียกร้อง เขาก็ทำทำไมพอใจ มาต่อว่าเราทีหลังก็ไม่ต้องเก็บมาคิดให้เจ็บใจ เราคิดว่าผลที่ได้คือถ้าถึงเวลาที่เรายาตายไปเจอกับวิญญานบรรพบุรุษ พวกเขาก็จะดีใจที่เราได้ช่วยดูแลลูกหลานตระกูลแน่ของเราให้อยู่ดี ไม่ไปทำความเสื่อมเสียอับอายขายหน้าเขา”

ประเภทของข้อพิพาทในชุมชน

ข้อพิพาทในชุมชนที่ผู้อาวุโสประจำตระกูลแน่เข้าร่วมในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ส่วนใหญ่ประกอบด้วย การหย่าร้าง ข้อพิพาทด้านที่ดินทำกิน การทะเลาะวิวาท อุบัติเหตุ อาชญากรรม การลักทรัพย์ และการทำให้เสียทรัพย์

การหย่าร้าง

“ส่วนใหญ่ข้อพิพาทที่พบ ปีละ 2-3 ครั้ง เป็นเรื่องเกี่ยวกับการขอลีกกันของสามีภรรยาไม่ว่าฝ่ายชายจะขอลีกกับฝ่ายหญิง หรือฝ่ายหญิงจะขอลีกกับฝ่ายชาย ไม่ว่าใครจะขอลีกกับใครก่อนก็ต้องมาพูดคุยกับผู้อาวุโสประจำตระกูลแน่ของฝ่ายชายก่อน เพราะมั่งถือว่าการแต่งงานรับสะใภ้เข้าบ้านถือว่าสะใภ้รับถือวิญญานบรรพบุรุษประจำตระกูลแน่ของฝ่ายชาย และจะต้องประพฤติตัวตามจารีตประเพณีของตระกูลแน่ของฝ่ายชาย เช่น ตระกูลแน่ของเราจะห้ามสะใภ้เดินข้ามกองไฟในบ้าน แม้ว่ากองไฟนั้นจะมอดไหม้แล้วก็ตาม ในขณะที่ตอนที่สะใภ้ยังไม่แต่งงานมาอยู่ในตระกูลแน่ของเรา อาจเดินข้ามกองไฟได้ ดังนั้น การหย่าร้างต้องแจ้งให้ผู้อาวุโสประจำตระกูลแน่ของสามีพิจารณาก่อน”

“ที่ทำมาประจำคือการหย่าร้างของคนในตระกูลแน่ ถ้าเป็นครัวเรือนใหญ่มีหลายครอบครัวในบ้านหัวหน้าครัวเรือนประนีประนอมกันไม่ได้ก็จะพาสามีหรือภรรยาให้ผู้อาวุโสประจำตระกูลแน่ตัดสินก่อนจึงจะดำเนินการหย่าร้างกันไป”

“ตระกูลแน่ของเราในหมู่บ้านมีแค่ 8 ครัวเรือนอยู่กันอย่างสงบ ไม่มีข้อพิพาทกับใครแต่ก็มีข้อขัดแย้งบ้างระหว่างสามีภรรยาที่ขอแยกทางกัน ส่วนลูกสาวตระกูลแน่ของเราที่ไปแต่งงานกับมั่งตระกูลแน่อื่นก็ไม่เคยมีใครอย่าร้างกับสามี แต่หากจะมีกรณีพวกนี้เกิดขึ้นก็สามารถเจรจาไกล่เกลี่ยให้ได้”

ข้อพิพาทด้านที่ดิน

“ข้อพิพาทเรื่องที่ดินทำกินจะเกิดขึ้นบ่อย ๆ เนื่องจากมั่งไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่ดินทำกิน เหมือนกับคนในเมือง การทำไร่บนภูเขาใช้วิธีการทำไร่แบบหมุนเวียนคือหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตไม่ ว่าจะเป็นข้าวหรือข้าวโพด ดินจะเสื่อมสภาพไม่สามารถเพาะปลูกต่อเนื่องกันได้เหมือนในพื้นที่ลุ่ม จึง ต้องมีการพักดินโดยปล่อยให้ดินฟื้นตัวเองก่อน อย่างน้อย 4 ปี จึงจะกลับมาถางวัชพืชที่ขึ้นปกคลุมดิน ในช่วง 4 ปี ถ้ามีพื้นที่ไรติดต่อกับเจ้าของคนอื่นก็จะจำกันไม่ได้ว่าพื้นที่ไร่ของใครอยู่ในแนวไหน ใครมา ถางไร่อาจจะรुक้าเข้ามาในพื้นที่ไร่ของเรา หรือเราอาจถางไร่รुक้าไปในพื้นที่ของไร่ข้างเคียง กันก็ได้ ถ้าตกลงกันไม่ได้ ก็ให้ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ช่วยตัดสิน”

“ปัญหาเกี่ยวกับที่ดินทำกิน คือ การไม่มีเอกสารสิทธิ์และการทำไร่บนดอยที่ไม่สามารถ ปลูกพืชต่อเนื่องกันได้ตลอด ต้องปล่อยให้ดินฟื้นตัวก่อน 3-4 ปี พอมีสันหญ้า ต้นไม้เล็ก ๆ ขึ้นปกคลุม เอาไม้ปักแนว เอาก้อนหินวางเป็นแนวพอสันน้ำฝนก็พัดกระจัดกระจายหาแนวเขตไม่ได้ ทิ้งไว้ หลาย ๆ ปี ก็จำกันไม่ได้ว่าแนวเขตไร่ของใครอยู่ที่ไหนถึงเวลาจะถางไร่ก็มีปัญหาเกี่ยวกับพื้นที่ข้างเคียง เดียวนี้พื้นที่ทำกินมีจำกัดจะไปถางป่าทำไร่เจ้าหน้าที่ก็ไม่ยอมให้ถางป่าเหมือนสมัยก่อน ปัญหา ความขัดแย้งด้านที่ทำกินน่าจะมีมากขึ้น”

“บางครั้งจะมาโทษว่าจำพื้นที่เดิมก็ไม่ได้ คนใจไม่ค่อยอยากได้ของคนอื่นก็มีแย่งที่ดินกัน นิดหน่อยก็เอา บางครั้งเจ้าของที่เดิมเสียชีวิต เจ้าของที่ข้าง ๆ ก็ถางไร่กินแนวที่เขาต้องให้ลูกเมีย พี่น้องที่มาช่วยทำไร่มาเอาแรงทำอะไรเป็นพยานก็มี”

“มั่งแต่ละครัวเรือนมีไร่อยู่หลายแห่งบนดอยเพื่อเพาะปลูกหมุนเวียน หลาย ๆ ปี จึงวน กลับมาปลูกที่เดิม บางครั้งเจ้าของที่แปลงข้าง ๆ ก็ถางไร่มารुक้าพื้นที่ของเรา เราก็ไม่รู้เพราะทิ้งพื้นที่ ไว้ไม่ได้ไปดู หรือเราก็อาจถางไร่ไปรुक้าพื้นที่ข้าง ๆ เพราะเขาก็ไม่เคยมาดูเหมือนกัน แต่ถ้าปีไหน บังเอิญว่าเราหรือเขามาดูไร่เพื่อเตรียมจะเพาะปลูกหรือเรากับเขาจะมาถางไร่ในปีเดียวกัน อาจจจะ ทะเลาะกันแล้วว่าแนวไร่ของเราหรือแนวไร่ของเขารุก้าเข้าหากันต่างคนต่างมีเหตุผลว่าปีก่อน ๆ เคย ทำถึงแนวนั้น แนวนี้ ในพื้นที่ที่ทับซ้อนกัน”

“นอกจากพื้นที่ทำกินก็จะมีปัญหาพื้นที่สร้างบ้าน สมัยที่มีการตั้งหมู่บ้านใหม่ ๆ ก็แย่งพื้นที่ ของแต่ละตระกูลแซ่เป็นสัดส่วนพอมีประชากรมากขึ้นพื้นที่ก็ลดน้อยลง มีการซื้อขายที่ดินสร้างบ้าน ที่ดินในหมู่บ้านมีราคาทั้งที่ไม่มีโฉนด ไม่มีเอกสารอะไร”

การทะเลาะวิวาท

“การทะเลาะวิวาทกันจะเป็นเรื่องของพวกวัยรุ่นไม่ว่าจะมีเรื่องกันเองในหมู่บ้านหรือไปมี เรื่องกับวัยรุ่นหมู่บ้านอื่น วัยรุ่นยุคนี้เวลาจะไปมีเรื่องก็ไม่เน้นถือความเป็นตระกูลแซ่กันแล้ว ถ้าไม่ใช่ ญาติพี่น้องที่รู้จักกันจริง ๆ ก็พร้อมจะมีเรื่องกันแม้ว่าเป็นมั่งตระกูลแซ่เดียวกัน”

“วัยรุ่นเดี๋ยวนี้ดื่มสุรากันมากขึ้น เป็นเพราะหาซื้อกันได้ง่ายไม่เหมือนสมัยก่อนที่มั้งจะดื่มเหล้าไว้ดื่มในโอกาสหรือมีงานสำคัญ แต่ตอนนี้ร้านค้าก็ขายเหล้า ขายเบียร์ใครจะไปซื้อก็ขายให้หมด ไม่จำกัดอายุ เวลาเมาก็ทะเลาะกัน ถ้าทะเลาะกันเองไม่เกิดความเสียหาย ไม่บาดเจ็บก็ไม่เป็นไรต่างคนก็แยกย้ายกันไป แต่ถ้าหากมีการบาดเจ็บต้องนำไปรักษามีค่าใช้จ่ายหรือมีข้าวของเสียหายก็ต้องหาตัวคนที่รับผิดชอบ”

“ถ้าเป็นปัญหาการทะเลาะเบาะแว้งของพวกวัยรุ่นจะพบบ่อยคือ เวลาในงานในหมู่บ้านช่วงเทศกาลปีใหม่มั้ง พบการทะเลาะวิวาทตั้งแต่หมู่บ้านเดียวกัน ทะเลาะกับมั้งหมู่บ้านอื่น มั้งหมู่บ้านอื่นทะเลาะกันเอง หรือลูกหลานบ้านเราไปทะเลาะกับมั้งที่งานของหมู่บ้านอื่น อะไรที่เกิดขึ้นกับลูกหลานตระกูลแซ่ของเรา ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ก็ต้องไปช่วยเหลือเจรจา มีทั้งไปเป็นผู้กล่าวหาและไปเป็นผู้เสียหาย ยังไงก็ต้องไปหมด”

“วัยรุ่นทะเลาะกัน ลูกหลานเราทะเลาะกับเขา พ่อแม่หรือตระกูลแซ่ไม่ได้ทะเลาะด้วยไม่ว่าจะเป็นฝ่ายผิดหรือฝ่ายถูกก็ต้องไปคุยกับพ่อแม่และผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของเขา เราผิดเราเริ่มก่อนเราทำเขาบาดเจ็บก็ต้องชดใช้เขา เราถูกเราไม่เป็นอะไรมากก็ไม่ต้องไปเรียกร้องอะไรกับเขา ทำอย่างไรเราจะอยู่ร่วมกันอย่างสงบมากกว่า”

อุบัติเหตุและอาชญากรรม

“ถ้ามีอุบัติเหตุหรืออาชญากรรมที่มีคู่กรณีเป็นมั้งด้วยกัน แม้ว่าคนผิดจะต้องได้รับการลงโทษตามกฎหมาย ถูกตำรวจจับไปแล้วก็ตาม แต่ญาติพี่น้องที่อยู่ข้างหลังก็ต้องชดใช้ความเสียหายให้กับครอบครัวของเขา”

“ลูกหลานตระกูลแซ่ของเราไปก่อเหตุกับมั้งด้วยกันไม่ว่าจะเป็นที่ไหน ก็ต้องไปช่วยครอบครัวของคนก่อเหตุ เจรจากับผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของผู้เสียหายเพื่อชดใช้ ถ้าไปทำเขาตายก็ต้องช่วยเหลือค่าจัดงานศพ ถ้าเขาบาดเจ็บก็ต้องช่วยเหลือค่ารักษาพยาบาล เหตุพวกนี้เป็นเรื่องระหว่างคน กับคน แต่ตระกูลแซ่ฝ่ายที่ผิดก็ต้องช่วยเหลือชดใช้กับครอบครัวของผู้เสียหาย”

“ถ้าจะปล่อยให้ลูกหลานตระกูลแซ่ถูกตำรวจจับติดคุก แล้วอ้างว่าไม่มีเงินมาชดใช้ค่าเสียหาย สำหรับมั้งพวกเราทำไม่ได้ มั้งมีตระกูลแซ่ที่พร้อมจะช่วยเหลือพี่น้องในตระกูลแซ่ ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของทั้งสองฝ่ายจะเป็นตัวแทนช่วยกันเจรจาค่าเสียหาย เช่น กรณีขับรถไปชนลูกเขาตาย หรือไปฆ่าพ่อเขาจะต้องมีค่าใช้จ่ายค่าชดเชย สำหรับจัดงานศพเท่าไรจะต้องเก็บศพไว้กี่วัน หรือทำเขาบาดเจ็บต้องใช้การรักษาเท่าไร ทุกอย่างมีตัวเลขมีราคาอยู่แล้ว ถ้าครอบครัวของคนทำผิดจากจนช่วยเหลือเขาไม่ไหว ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ก็ต้องคิดแล้วว่าตระกูลแซ่ของเราในหมู่บ้านสามารถเก็บเงินช่วยเหลือพี่น้องได้แค่ไหน ก็เจรจาทอรองกับผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของผู้เสียหาย”

“ถ้าลูกหลานในตระกูลแซ่ไปสร้างความเสียหายให้กับมั้งที่อื่น หรือมั้งตระกูลแซ่อื่น ตระกูลแซ่ของเราก็ต้องให้ความช่วยเหลือชดใช้ให้ตามที่เราสามารถทำได้ คนที่ทำผิดก็ถูกตำรวจจับหรือติดคุกไป แต่ตระกูลแซ่ก็ต้องช่วยเหลือ ชดใช้ให้กับครอบครัวของคนเสียหาย”

“เมื่อมีการตกลงและชดใช้ค่าเสียหายกันแล้ว ผู้ที่ทำผิดออกจากคุกมาแล้วก็สามารถอยู่ร่วมกันในหมู่บ้านกับผู้เสียหาย และครอบครัวผู้เสียหายได้อย่างปกติเหมือนว่าไม่เคยมีเรื่องกันมาก่อน”

การลักทรัพย์และทำให้เสียทรัพย์

“การลักเล็กขโมยน้อยของลูกหลานอาจจะโดยความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ เช่น ไปเก็บผลไม้ที่เขาปลูกไว้มากินโดยคิดว่าไม่ต้องขอเจ้าของ ถ้าเขาทำโดยไม่ตั้งใจ แต่เป็นการเอาของคนอื่นมากิน เจ้าของเขาพบเห็นก็จะให้ผู้อาวุโสประจำตระกูลเข้ามาตักเตือนว่าไม่ควรทำอีก โดยที่เจ้าของเขาไม่ได้คิดค่าเสียหายอะไร แต่ถ้าเป็นของที่มีมูลค่ามีราคา เช่น ไปเอาไก่ของเขามากินทำให้เขาเสียหายก็ต้องปรับเงินคนที่ลักไก่เขาคืนให้เจ้าของไป”

“ปัญหาการลักขโมยจะเกิดจากความคึกคะนองของพวกวัยรุ่นในชุมชน ดื่มสุรากันแล้วจับไก่ในบริเวณนั้นไปต้ม เจ้าของเขาก็มาตามเจอหลักฐานเป็นชนไก่ พวกที่ร่วมกันต้มไก่ก็ต้องช่วยกันชำระค่าไก่ให้เขาไปเรื่องก็จบ แต่ถ้าเป็นการลักทรัพย์โดยตั้งใจทำจนเป็นนิสัยก็จะปล่อยให้ติดคุกไปจะได้เช็ดหลาย”

“มั่งเรา ถ้าเห็นใครมาเก็บผักผลไม้ที่ปลูกไว้ในไร่ สอบถามแล้วว่าเก็บไปกินก็จะไม่ว่าอะไร คิดความเชื่อมั่งปลูกพืชปลูกผักก็ต้องเผื่อให้นกให้หนูกินอยู่แล้ว คนที่มาเก็บพืชผักผลไม้ที่ปลูกไว้ที่บ้าน เขาคงไม่ได้ปลูกเอง ก็แบ่งเขากินไป แต่ถ้ามาเก็บผัก ผลไม้ ที่เก็บไว้แล้วรอนำไปขายก็จะถือว่าขโมยของต้องดำเนินคดีตามกฎหมาย โดยไม่ต้องแจ้งเรื่องผ่านผู้อาวุโสประจำตระกูลแน่ ยกเว้นว่าหากพี่น้องในตระกูลแน่เป็นจำเลย ต้องไปโรงพักก็จะจัดตัวแทนไปช่วยครอบครัวของจำเลยเจรจากับตำรวจ ส่วนการเจรจาชดใช้ค่าเสียหายกับผู้เสียหายก็จะดำเนินการภายหลัง แต่ก็ต้องดำเนินการเจรจาร่วมกันกับผู้อาวุโสประจำตระกูลแน่ที่เป็นคู่กรณี เหตุที่ต้องเจรจาเพื่อให้ครอบครัวของจำเลยแสดงความรับผิดชอบแม้ว่าฝ่ายจำเลยจะถูกจับจะติดคุกแต่คนในครอบครัวของจำเลยก็ยังคงต้องพบเจอติดต่อกันกับฝ่ายโจทก์อยู่”

“ชุมชนของเรามีคติลักเล็กขโมยน้อยอยู่บ้าง แต่เรื่องปล้นชิงทรัพย์ไม่เคยมี การลักขโมยส่วนมากก็จะเป็นการหยิบฉวยของที่เจ้าของปล่อยทิ้งไว้ ไม่มีคนเฝ้า จะเป็นพวกของกิน ของใช้ ที่ขโมยไปแล้วนำไปกิน นำไปใช้ได้เลย พวกไก่ที่เลี้ยงแบบปล่อย ผลไม้ในสวน ฟินที่ตัดกองไว้ หากเป็นของใหญ่ ๆ ต้องนำไปขายในหมู่บ้านก็มีใครเอา ยกเว้นว่าจะมีคนนอกหมู่บ้านผ่านทางมาอาจหยิบฉวยไป พวกนี้เจ้าของต้องแจ้งความเอง แต่ถ้าเป็นของเล็ก ๆ น้อย ๆ ถ้าจับได้ หัวหน้าครัวเรือนของสองฝ่ายจะคุยกันเอง คิดค่าปรับกันเอง แต่หากเป็นของใหญ่ ๆ หรือตกลงกันไม่ได้เขาก็จะแจ้งความดำเนินคดีกันตามกฎหมาย โดยไม่ผ่านผู้อาวุโสประจำตระกูลแน่ สมัยนี้เขาเลือกได้ว่าวิธีการใดที่เขาจะได้รับประโยชน์สูงสุด เขาก็จะเลือกใช้วิธีการนั้น”

“การทำให้ทรัพย์สินของผู้อื่นเสียหายโดยความประมาท เช่น การจุดไฟเผาไร่แล้วลุกลามไปติดกับพื้นที่ใกล้เคียงข้างของเขาเสียหาย ผู้ที่ทำการโดยความประมาทก็ต้องชดใช้ เป็นข้างของหรือเงินทองมูลค่าเท่าเทียมกับที่ทำของเขาเสียหาย”

“การทำให้ทรัพย์สินของผู้อื่นเสียหายก็ต้องชดใช้เขาให้เท่าเทียมหรือใกล้เคียงกับสภาพเดิม เช่น การยืมรถจักรยานยนต์ของเขาไปเกิดอุบัติเหตุก็ต้องซ่อมรถให้เขา การยืมโทรศัพท์มือถือเขาไปใช้แล้วทำหล่นก็ต้องซื้อคืนให้เขา ส่วนมากคู่กรณีจะตกลงกันเองได้เพราะไม่มีข้อพิพาทกัน คนที่ทำของเขาเสียหายก็จะไปหาเงินจากญาติพี่น้องมาชดใช้กันเอง ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จึงไม่ต้องมาเจรจา”

“เคยมีกรณีทำการโดยประมาทก่อไฟที่ไร่แล้วดับไม่สนิททำให้เกิดไฟลุกลามไปยังไร่ข้าวข้างเคียงที่เตรียมจะเก็บเกี่ยวทำให้ข้าวของเขาเกิดไฟไหม้หมดทั้งไร่ ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ก็ไปเจรจาชดใช้ประมาณการขนาดของพื้นที่ว่าจะได้ข้าวก็กระสอบ พวกพี่น้องในครัวเรือนเขาก็ช่วยกันแบ่งปันข้าวมาชดใช้ให้ผู้เสียหายได้มีข้าวกินไปตลอดปี ตระกูลแซ่เราต้องรับผิดชอบหากคนในตระกูลแซ่ไปทำอะไรให้คนตระกูลแซ่อื่นเดือดร้อน”

จารีตประเพณีมุ่งในการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

มุ่งใช้วิธีการจัดระเบียบทางสังคมภายในชุมชนโดยกำหนดให้แต่ละตระกูลแซ่ควบคุมกันเอง ภายในกลุ่มตระกูลแซ่ ด้วยวิธีการจัดเรียงลำดับอาวุโสทางเครือญาติสายตระกูล การให้ความเคารพยำเกรงต่อวิญญานบรรพบุรุษซึ่งแต่ละตระกูลแซ่จะมีพิธีกรรมและความเชื่อที่แตกต่างกัน และการใช้ระบบการควบคุมและลงโทษทางสังคมให้ผู้ที่ไม่ยอมรับ จารีตประเพณีในการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้รับความอภัยจนถึงการไม่ยอมรับในสังคม

การควบคุมทางสังคม

การสัมภาษณ์ประสบการณ์ และวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนมุ่งจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ให้ข้อมูล ดังนี้

“การรวมกลุ่มเป็นตระกูลแซ่ทำให้เข้มแข็งเวลามีปัญหาจะขอให้ใครช่วยเหลืออะไรก็จะมีญาติพี่น้องก็ได้ส่วนหนึ่ง แต่ถ้าเป็นตระกูลแซ่จะไปที่ไหนก็ได้ในโลกขอให้มีชุมชนมุ่ง อย่างน้อยก็ต้องมีมั่งตระกูลแซ่เดียวกับเราให้ความช่วยเหลือ หรือถ้าไม่มีจริง ๆ ก็ต้องมีเขยตระกูลแซ่ของเรา ลูกสาวตระกูลแซ่ของเราที่ไปแต่งงานกับตระกูลแซ่อื่นช่วยเหลือเรา ความเป็นตระกูลแซ่จึงมีความสำคัญกับมั่ง”

“แต่ละตระกูลแซ่จะต้องมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ที่มีความรู้เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมและความเชื่อของแต่ละตระกูลแซ่ที่แตกต่างกัน สามารถประกอบพิธีกรรม ทำผี (อ้วนึ่ง) ติดต่อกับวิญญานที่ดูแลตระกูลแซ่ได้ และจะมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่อีก 1 คน หรืออาจจะเป็นคนคนเดียวกับผู้มีความรู้คนแรกก็ได้ จะทำหน้าที่ดูแลปกครองพี่น้องภายในตระกูลแซ่ในหมู่บ้านให้อยู่กันอย่างสงบเรียบร้อย ไม่ไปสร้างความเดือดร้อนให้กับคนในหมู่บ้าน”

“ข้อห้ามที่สำคัญที่สุดของมั่ง คือห้ามไม่ให้มั่งตระกูลแซ่เดียวกันแต่งงานกันอย่างเด็ดขาด แม้แต่จะคุยกันเชิงซู้สาว หรือจะไปมีความสัมพันธ์ถูกเนื้อต้องตัวกันในเชิงซู้สาวไม่ได้เด็ดขาด ถึงแม้ว่าต่างคนจะต่างอยู่ห่างกันไม่ได้มีสายเลือดใกล้ชิดกัน เช่น มั่งไทยไปพบกับมั่งจีน ถ้าเป็นตระกูลแซ่เดียวกันจะถือว่าเป็นพี่น้องกันทันที การละเมิดไม่ได้จะมีผลเสียเฉพาะหนุ่มสาว แต่ความไม่พอใจของวิญญานบรรพบุรุษจะทำให้เกิดสิ่งชั่วร้ายต่อครอบครัว ญาติพี่น้องทั้งหมดด้วย รุ่นปู่รุ่นย่าบอกเลยว่า ถ้าเป็นสมัยก่อนผู้ที่ละเมิดจะต้องถูกฆ่าทิ้งทั้งคู่แต่ตั้งแต่เกิดมาก็ยังไม่พบกรณีเช่นนี้ในสังคมมั่งเลย เพราะฉะนั้นเวลามั่งพบเจอกันทักทายกันก็จะถามก่อนเลยว่าเป็นมั่งตระกูลแซ่ใด จะได้ว่าว่าเป็นพี่น้องกันหรือไม่”

“มั่งมีการจัดลำดับศักดิ์ของเครือญาติเป็นชั้น ๆ เช่น ชั้นปู่ จะได้แก่ปู่ ลูกพี่ลูกน้องของปู่ ชั้นพ่อจะได้แก่ พ่อ ลุง อา ชั้นลูก ได้แก่ ลูกของพ่อ ลูกของลุง ลูกของอา เป็นต้น ผู้ที่มีลำดับชั้นที่ต่ำกว่าจะต้องให้ความเคารพต่อผู้ที่มีลำดับชั้นที่สูงกว่าซึ่งไม่ได้มีการให้ความเคารพตามอายุเหมือนคนไทย อย่างเช่น หลานที่มีอายุมากกว่าอา ซึ่งเป็นลูกของปู่ก็ต้องเคารพอาที่มีอายุน้อยกว่าตน”

“มั่งกำหนดให้ผู้ที่มีลำดับศักดิ์สูงกว่าในตระกูลแซ่ต้องดูแลตักเตือนและทำตัวให้เป็นตัวอย่างที่ดีกับผู้ที่มีลำดับศักดิ์ต่ำกว่า ดังนั้นในตระกูลแซ่ของมั่งจะมีการควบคุมกันตามลำดับชั้น แต่ผู้ที่ควบคุมดูแลในขั้นต้นคือหัวหน้าครัวเรือน เนื่องจากบ้านมั่งแต่ละหลังอาจมีครอบครัวอยู่หลายครอบครัวตั้งแต่ครอบครัวของปู่ ครอบครัวของพ่อ ครอบครัวของลุง และครอบครัวของอา ผู้ที่ดูแลความประพฤติของคนในบ้านคือผู้ที่มีอาวุโสสูงสุด อาจจะเป็นปู่ ลุง หรือพ่อก็ได้ ส่วนผู้ที่ดูแลความประพฤติและเป็นตัวแทนของคนในตระกูลแซ่ ที่รับผิดชอบพี่น้องในตระกูลแซ่ทั้งหมดบ้านคือผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของแต่ละตระกูลแซ่ในหมู่บ้าน กรณีที่ในหมู่บ้านนั้นมีครัวเรือนของบางตระกูลแซ่ 1-2 ครัวเรือนถือว่าเป็นจำนวนน้อย จะให้ผู้ใหญ่บ้านของหมู่บ้านนั้นเป็นผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของตระกูลแซ่ที่มีคนน้อย ๆ”

จารีตประเพณีมั่ง กำหนดให้มั่งทุกตระกูลแซ่ในชุมชนมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ที่ทำหน้าที่ดูแลพิธีกรรมประจำตระกูลแซ่ ซึ่งแต่ละตระกูลแซ่จะมีรายละเอียดแตกต่างกัน และผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ที่ทำหน้าที่ปกครองดูแลสมาชิกในตระกูลแซ่ ให้ประพฤติตัวเรียบร้อยอยู่ในระเบียบของชุมชน ทั้งยังทำหน้าที่เป็นตัวแทนสมาชิกในตระกูลแซ่ จัดการแก้ไขปัญหาข้อพิพาทที่เกี่ยวข้องกับสมาชิกในตระกูลแซ่ด้วย โดยการเจรจาระงับข้อพิพาทของมั่งจะต้องมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่เข้าร่วมด้วยทุกครั้ง

การสัมภาษณ์ประสบการณ์ และวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนมั่ง จากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ให้ข้อมูล ดังนี้

“ประวัติศาสตร์มั่งที่บอกต่อเล่าสู่กันมา คือ มั่งมีต้นกำเนิดจากจีนเคยต่อสู้กับจีนจนพ่ายแพ้ ส่วนหนึ่งจึงอพยพหนีมาทางพม่า ลาว เวียดนามแล้วมาไทย ช่วงหลังที่เกิดสงครามในลาว มั่งก็ช่วยลาวรบกับคอมมิวนิสต์ แล้วก็พ่ายแพ้ก็จึงได้สิทธิ์ลี้ภัยไปอยู่อเมริกา ออสเตรเลียและในยุโรป ประวัติศาสตร์ของมั่งคือการต่อสู้แล้วก็พ่ายแพ้ถ้าเรายอมให้กับชนชาติที่เอาชนะเราคงจะไม่มีชาติพันธุ์

มั่งเหลื่ออยู่ในโลก พวกเราจึงรักษาจารีตประเพณีความเป็นมั่งเอาไว้ อย่างการจัดระเบียบทางสังคม โดยผู้อาวุโสประจำตระกูลเช่นนี้ มั่งทั้งโลกก็ยังใช้อยู่ มั่งไทย มั่งลาวอยู่เป็นหมู่บ้านก็ยังชัดเจน ส่วนพี่น้องมั่งที่ไปอยู่อเมริกาบอกว่าที่นั่นถึงแม้ว่ามั่งจะไม่ได้อยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน แต่ทุก ๆ เมืองที่มีมั่งอาศัยก็จะรวมตัวกัน จัดระเบียบและดูแลกันช่วยเหลือกัน”

“เท่าที่ทราบมั่งมีอยู่ทั้งหมด 18 ตระกูลแค่ ส่วนในประเทศไทยเคยนับกันมาร่วมประชุมกันมา มั่งจะมี 12 ตระกูลแค่แต่ละตระกูลเขาก็มีการจัดตั้งชมรมตระกูลแค่เอาไว้ช่วยเหลือพี่น้องตระกูลแค่ ส่วนใหญ่จะช่วยเหลือเรื่อยไป จัดงานศพ ในแต่ละจังหวัดก็ยังมีสมาคมมั่งของแต่ละจังหวัดอยู่อีก”

“มั่งมีตระกูลแค่ใหญ่ ๆ อยู่ 12 ตระกูลแค่ แต่ละตระกูลแค่จะมีพิธีกรรมข้อห้ามการปฏิบัติตัวที่แตกต่างกัน เช่น ตระกูลแค่หนึ่งห้ามบริโภคอาหารที่ปรุงมาจากหัวใจของสัตว์ อีกตระกูลแค่หนึ่งห้ามใช้เสื้อผ้าสีแดง พิธีกรรมต่าง ๆ ก็มีวิธีการและขั้นตอนการทำพิธีที่ต่างกัน โดยเฉพาะการทำพิธีของมั่งที่จะต้องติดต่อกับผี หรือวิญญาณบรรพบุรุษของตระกูลแค่ ทุกตระกูลแค่จึงต้องมีผู้อาวุโสที่รู้เรื่องราวเกี่ยวกับพิธีกรรม และสามารถติดต่อกับผีและวิญญาณบรรพบุรุษ”

“ตระกูลแค่มีความสำคัญสำหรับมั่ง โดยตระกูลแค่จะบอกที่มาของรากเหง้าบรรพบุรุษ ความเป็นพี่น้อง การช่วยเหลือเกื้อกูล ยิ่งในสมัยก่อนอยู่ในป่าถ้าไม่มีพี่น้องช่วยเหลือทำงานอะไรก็จะไม่สำเร็จ อาจเอาชีวิตไม่รอดด้วยถ้าเจอภัยอันตราย มาถึงสมัยนี้ ถ้ามีปัญหาอะไรต้องใช้คนมาก ๆ ใช้แรงงานมาก ๆ เช่น รถของพี่น้องตกคอย พอได้ยินประกาศจากผู้ใหญ่บ้านว่ารถของพี่น้องตระกูลแค่นี้ตกคอยข้างถนนในบริเวณไหน สักพักพี่น้องมั่งตระกูลแค่จะพากันขึ้นรถ เอาเชือก เอาน้ำ มีดพร้าอะไรติดมือได้ก็จะเอามาช่วยกันดึงรถขึ้นมาให้ได้ พอดึงรถขึ้นมาได้ ต่างคนก็ต่างไปทำมาหากินต่อหรือกรณีหินที่หน้าผาตกลงมาใส่บ้าน พี่น้องตระกูลแค่ก็จะมาช่วยกันเก็บข้าวของที่เสียหาย ถือข้าวสารถือน้ำไปให้ครอบครัวนั้นได้มีข้าวกิน พื้นที่ป่าเขาแบบนี้ไม่มีพี่น้องคงอยู่ลำบาก”

“คนที่เขาเข้าไปทำงานในเมือง ซื้อมือ ซื้อรถอยู่ในเมือง ปีใหม่ก็จะกลับมาเยี่ยมพ่อแม่สักครั้งหรือบางคนพ่อแม่เสียชีวิตไปแล้ว มีแต่พี่น้องก็ไม่กลับมาในหมู่บ้านอีกเลย แต่พอถึงเวลาตายยังไงก็ต้องกลับมาทำพิธีที่บ้านพี่น้อง เพราะความเชื่อของมั่งต้องจัดพิธีศพที่บ้าน จะไปเผาแบบคนเมืองไม่ได้เด็ดขาด ต่อให้เขาได้สามีหรือภรรยาเป็นชนเผ่าอื่น ยังไงเขาก็ต้องส่งลูกส่งสามีหรือภรรยาแล้วถ้าตายก็ต้องนำกลับมาทำพิธีที่บ้าน ยกเว้นถ้าเขาไปนับถือศาสนา ประกาศตัวว่าจะไม่นับถือผี ไม่นับถือวิญญาณบรรพบุรุษก็สามารถทำพิธีทางศาสนาที่เขา นับถือได้ แต่ความเป็นพี่น้องตระกูลแค่ของเขา ยังมีอยู่ไปตกทุกข์ได้ยากที่ไหน ถ้าพบกับมั่งพี่น้องตระกูลแค่ของเขา ก็ต้องช่วยเหลือหรือถ้าพี่น้องตระกูลแค่เดียวกันกับเขา มีความทุกข์ร้อนไปหาเขาเขาก็ต้องช่วยเหลือเช่นกัน”

“ไม่มีใครอยู่ได้ด้วยตัวคนเดียว หรืออยู่ได้เพียงครอบครัวเดียวโดยไม่ต้องพึ่งพาพี่น้อง ต่อให้เขามีเงินทองมากมาย อยู่สุขสบายถ้าหากพี่น้องเดือดร้อนไม่ยอมช่วยเหลือ ไม่เคยไปช่วยงานใครเขา พอตัวเองมีงานหรือเดือดร้อนอะไร ก็น่าจะมีแค่คนที่พี่น้องเป็นพี่น้องของเขาพาคนในครอบครัวไปช่วย

ส่วนเครือญาติตระกูลแซ่คงไม่มีใครไป ในทางตรงกันข้ามถ้ามีมั่งตระกูลแซ่เดียวกันกับเรามาตทุกข์ได้ ยากหรือมาเสียชีวิตในหมู่บ้านเราโดยที่เขาไม่มีพี่น้องในหมู่บ้านเรา หรืออาจเป็นแม่ม่ายที่สามีที่เป็น แซ่เดียวกับเราเสียชีวิตไปแล้ว แต่ลูกหลานยังเล็กจัดพิธีอะไรไม่ไหว อย่างนี้แล้วพี่น้องตระกูลแซ่ เดียวกับสามีทั้งหมู่บ้านต้องร่วมกันเข้ามาช่วยเหลือโดยทันทีและพร้อมเพรียง”

“นอกจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ที่เป็นผู้รู้เรื่องพิธีกรรมของตระกูลแซ่แล้ว ในแต่ละ หมู่บ้านจะมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ซึ่งทำหน้าที่ปกครองดูแลพี่น้องมั่งในตระกูลแซ่ ให้มีความ ประพฤติดี ไม่ไปสร้างความสะดวกร้อนให้กับคนในชุมชน หรือไปสร้างความอับอายให้กับตระกูลแซ่ ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ยังต้องทำหน้าที่เป็นตัวแทนของตระกูลแซ่ในหมู่บ้านไปประชุมกับผู้ใหญ่บ้าน และยังต้องเป็นตัวแทนมั่งในตระกูลแซ่ที่มีปัญหาข้อพิพาทไปเจรจาแก้ไขปัญหาข้อพิพาทกับผู้อาวุโส ประจำตระกูลแซ่ที่มีข้อขัดแย้งกันทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน”

“ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ มีหน้าที่สำคัญคือการดูแลมั่งในตระกูลแซ่ในหมู่บ้านทุกคน แม้ ว่ามั่งในตระกูลแซ่คนนั้นหรือครอบครัวนั้นจะเลิกนับถือผีและวิญญาณบรรพบุรุษตามวิถีชีวิตของมั่ง เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอื่น ๆ แล้วก็ตาม แต่มั่งคนนั้นหรือครอบครัวนั้นจะต้องยอมรับการปกครอง จากผู้อาวุโสผู้ทำหน้าที่ปกครองมั่งในตระกูลแซ่ รวมทั้งการใช้วิธีจัดการข้อพิพาทตามจารีตประเพณี มั่ง”

“หากมั่งในตระกูลแซ่เกิดข้อพิพาท ซึ่งมีคู่กรณีเป็นพี่น้องตระกูลแซ่ที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน ก็จะนำข้อพิพาทให้ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ช่วยตัดสินระงับข้อพิพาทนั้น และหากคู่กรณีเป็นมั่งต่าง ตระกูลแซ่ หรือมั่งหมู่บ้านอื่นก็ต้องให้ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคู่กรณีร่วมเจรจากับผู้อาวุโส ประจำตระกูลแซ่ของตนด้วย”

“มั่งจะไม่ยินยอมเจรจาข้อพิพาทหากคู่กรณีไม่นำผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของตน มาร่วมเจรจา โดยจะให้ดำเนินการตามระบบกฎหมายของไทยทันที เนื่องจากวิธีการของมั่งในการ จัดการข้อพิพาท ผู้อาวุโสประจำตระกูลตระกูลแซ่จะเป็นผู้รับรองและเป็นพยานสำหรับผลการเจรจา โดยเฉพาะการสร้างเชื่อมั่นให้กับผู้เสียหายว่าผู้กระทำความผิดจะชดใช้เยียวยาตามที่ตกลง รับปากกันได้”

“ในพื้นที่ดอยยาว ดอยผาหม่น พบกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ทำหน้าที่ เช่นเดียวกับผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของมั่ง คือ เมียน (เย้า) และจิ้นยูนนาน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีตระกูล แซ่เช่นเดียวกับมั่ง”

“มั่งไม่ยินยอมให้พี่น้องในตระกูลแซ่ของตนเองจัดการข้อพิพาทตามลำพัง ซึ่งหากมั่งเกิดข้อ พิพาทก็จะแจ้งหัวหน้าครัวเรือนของตนเป็นลำดับต้น หากเป็นข้อพิพาทเล็ก ๆ น้อย ๆ ตกลงกันได้ก็ ตกลงกัน แต่ถ้าเป็นเรื่องใหญ่ตกลงกันยาก ก็จะแจ้งให้ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ช่วยเจรจา และหาก เจรจาไม่สำเร็จหรือพี่น้องเกิดข้อพิพาทกับคนต่างชาติพันธุ์ต้องใช้กระบวนการเจรจาทามกฎหมายไทย ไม่ว่าจะเป็นการเจรจาที่สถานีตำรวจ ที่ว่าการอำเภอ จนถึงในชั้นศาล แต่ละตระกูลแซ่ก็จะจัดเตรียม

มั่งในตระกูลเข้าร่วมเดินทางไปช่วยเหลือพี่น้องเจรจา กับเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพราะพี่น้องที่เกิดข้อพิพาท อาจจะไม่ไหวหรือไม่มีความสามารถในการสื่อสารกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และจะได้เกิดความสบายใจ ว่ามีพี่น้องในตระกูลช่วยเหลือ

“เป็นที่รู้กันในสังคมมั่งว่า หากมั่งเกิดข้อพิพาทกันโดยเฉพาะข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างมั่งต่างตระกูลแซ่ หรือมั่งต่างชุมชน เมื่อมีการเจรจาทั้งสองฝ่ายจะนำผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ในชุมชนของตนไปเป็นตัวแทนในการเจรจา ซึ่งวิธีการเจรจากันจะไม่ใช่เอาแพ้อาชนะ หรือเจรจาเพื่อเปลี่ยนฝ่ายผิดให้เป็นฝ่ายถูก แต่จะเป็นการเจรจาเพื่อหาข้อยุติให้ทั้งสองฝ่ายสามารถอยู่ร่วมกันได้ ไม่มีข้อบาดหมางกันระหว่างตระกูลแซ่คนที่ผิดก็ต้องเสียค่าปรับชดใช้ให้กับผู้เสียหายตามความสามารถ ส่วนผู้ที่เสียหายจะได้รับการชดใช้ในอัตราที่พึงพอใจพี่น้องทั้งสองตระกูลแซ่ หรือทั้งสองชุมชนสามารถติดต่อไปมาหาสู่ได้อย่างปกติ”

“การกำหนดสถานที่เจรจาเพื่อยุติข้อพิพาทจะใช้ที่บ้านของผู้เสียหาย แต่หากบ้านคับแคบไม่สะดวก อาจใช้บ้านของพี่น้องของผู้เสียหายที่อยู่ใกล้เคียง หรือบ้านของผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ฝ่ายผู้เสียหายก็ได้ โดยคู่กรณีจะนัดผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ในฝ่ายของตนมาในเวลาพร้อมเพรียงกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้เวลาเย็นถึงเวลาค่ำ หากเจรจาสำเร็จเมื่อไหร่ก็จะรับประทานอาหารแล้วต่างฝ่ายก็กลับบ้าน”

“การเจรจาข้อพิพาทโดยเฉพาะกรณีที่ต้องมีการเรียกร้องให้ชำระค่าเสียหาย จะไม่มีการเดินทางไปเจรจาโดยไม่พาผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ร่วมเดินทางไปด้วย เพราะคู่กรณีจะตั้งข้อสังเกตว่ามั่งอีกฝ่ายอาจจะเป็นผู้ที่มีปัญหาทางครอบครัว หรือมีปัญหาเกี่ยวกับผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ จนมั่งในตระกูลแซ่ไม่ให้การยอมรับ หากเจรจาอะไรไปก็อาจไม่ทำตามข้อตกลงจึงมีความเป็นไปได้ที่จะไม่มีการเจรจากับคู่กรณีมั่งที่เดินทางมาโดยตัวคนเดียว ซึ่งอาจมีการแนะนำให้กลับไปนำญาติพี่น้องและผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของตนมาร่วมเจรจา หรือหากเป็นข้อพิพาทที่เกี่ยวข้องทางกฎหมาย ก็จะมีการดำเนินการทางกฎหมายโดยไม่มีการเจรจาดังกล่าวก็ได้”

“มั่งมีลำดับขั้นตอนสำหรับการจัดการข้อพิพาทเริ่มต้นจากเมื่อเกิดข้อพิพาท คู่กรณีอันได้แก่ ผู้ที่กระทำผิดและผู้เสียหาย จะเจรจาดตกลงกันก่อน ถ้าตกลงกันไม่ได้ก็จะกลับไปแจ้งให้หัวหน้าครัวเรือนของแต่ละฝ่ายมาเจรจากัน หากตกลงกันไม่ได้ก็จะมาแจ้งให้ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของแต่ละฝ่ายให้มาเจรจากัน ถ้าเป็นมั่งตระกูลแซ่เดียวกันอยู่หมู่บ้านเดียวกันก็จะจบได้ที่ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ แต่ถ้าเป็นมั่งต่างตระกูลแซ่หรือมั่งต่างหมู่บ้าน ก็ต้องเจรจากันถ้าไม่สำเร็จก็ต้องไปหาผู้ใหญ่บ้านมั่ง ซึ่งผู้ใหญ่บ้านต้องเป็นมั่ง แต่หากหมู่บ้านนั้นผู้ใหญ่บ้านเป็นชาติพันธุ์อื่นก็จะไปเจรจาที่บ้านหัวหน้าชุมชนมั่งของหมู่บ้านนั้น ในหมู่บ้านที่เกิดเหตุ แต่หากเกิดเหตุที่อื่นเช่น การขับรถไปชนกับรถมั่งด้วยกันมีผู้บาดเจ็บแบบนี้ถ้าตกลงกันไม่ได้ก็ให้ไปเจรจาที่ผู้ใหญ่บ้านหรือหัวหน้าชุมชนของผู้เสียหาย แต่หากตกลงกันที่ผู้ใหญ่บ้านไม่ได้ผู้ใหญ่บ้านจะทำเรื่องส่งต่อว่าจะต้องไปที่สถานีตำรวจหรือศูนย์ดำรงธรรมที่ว่าการอำเภอต่อไป”

“กรณีนี้ที่ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ไม่สามารถยุติข้อพิพาทได้ ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จะนัดหมายคู่กรณีให้ไปเจรจาแก้ไขปัญหาข้อพิพาทที่บ้านของผู้ใหญ่บ้าน ในยุคก่อนคู่กรณีจะต้องเตรียมเหล้า 1 ไห ไก่ 1 คู่ ไปมอบให้ผู้ใหญ่บ้านประกอบอาหารใช้รับประทานระหว่างเจรจา สิ่งที่สำคัญในการเจรจาตามความเชื่อคือ มั่งจะดูลักษณะของเท้าไก่หลังจากที่ต้มแล้วเพื่อทำนายผลการเจรจา”

“ปัจจุบันจะเตรียมน้ำอัดลม 2 ขวด ไก่ 1 คู่ กระดาษเงินกระดาษทอง 2 แผ่น พร้อมเงินจากคู่กรณีฝ่ายละ 100 บาท เป็นค่าธรรมเนียมที่มั่งเรียกว่า ‘ค่าเปิดประตูที่ทำการผู้ใหญ่บ้านเพื่อร้องทุกข์ โกล่เกลี่ยข้อพิพาท’ แต่ที่สำคัญคือ ต้องมีการฆ่าไก่เพื่อต้มไก่พิจารณาเท้าไก่”

“ก่อนจะฆ่าไก่ จะต้องทำพิธีเชิญเจ้าที่เจ้าทางให้มาเป็นสักขีพยานในการพิจารณาคดีพร้อมชี้หน้าว่าฝ่ายใดเป็นฝ่ายที่ถูกต้อง ฝ่ายใดเป็นฝ่ายที่เอาเปรียบอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งเจ้าที่เจ้าทางจะแสดงให้เห็นจากเท้าของไก่ ซึ่งไก่ 1 คู่ นั้น 1 ตัวจะเป็นตัวแทนของโจทก์ ส่วนอีก 1 ตัว เป็นตัวแทนของจำเลย การพิจารณาเท้าไก่จะดูว่าเท้าไก่ที่ต้มแล้วตัวใดมีการวางเท้าที่เป็นระเบียบเหมือน ๆ กัน ซึ่งทุก ๆ ครั้งที่มีการพิจารณาคดี จะต้องมีเท้าไก่ 1 ตัว วางนิ้วเท้าเป็นระเบียบและอีก 1 ตัวจะวางนิ้วเท้าไม่เท่ากัน บางนิ้วอาจจะเหยียดตรง หรือบางนิ้วอาจจะงอแต่เมื่องอไปจับกลุ่มกับนิ้วอื่น ซึ่งผู้ใหญ่บ้านผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่และกรรมการหมู่บ้านที่เชิญมาร่วมตัดสินจะดูข้อมูลจากเท้าไก่ เพื่อประกอบการพิจารณา เพราะเชื่อว่าผีเจ้าที่เจ้าทางช่วยชี้หน้าผลการตัดสินให้แล้ว”

การสัมภาษณ์ประสบการณ์การใช้จารีตประเพณีมั่ง สร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ภายในชุมชนมั่ง จากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ตามประเภทของข้อพิพาทในชุมชนประกอบการหย่าร้าง ข้อพิพาทด้านที่ดิน การทะเลาะวิวาทและอาชญากรรม อุบัติเหตุ การลักทรัพย์ และการทำให้เสียทรัพย์ มีดังนี้

การหย่าร้าง

“หัวหน้าครัวเรือนมีหน้าที่ดูแลความเรียบร้อยของคนในครัวเรือน แต่หากคนในครัวเรือนมีข้อพิพาทกับคนในครัวเรือนอื่น ถ้าเป็นพี่น้องที่คุ้นเคยกันก็จะตกลงกันเอง แต่ถ้าเป็นคนที่ไม่คุ้นเคยมั่งต่างตระกูลแซ่ก็จะมาหาผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ให้พิจารณาปัญหาข้อพิพาทที่เกิดในครัวเรือนที่พบบ่อย ๆ คือการหย่าร้าง ไม่ว่าจะป็นภรรยาขอเลิกกับสามี หรือสามีขอเลิกกับภรรยา เหตุที่ต้องมาหาผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตระกูลแซ่ของทั้งสามี และตระกูลแซ่เดิมของภรรยาที่ต้องกลับไปอยู่บ้านเดิมกับพ่อแม่ของตน”

“การที่มั่งให้ความสำคัญกับตระกูลแซ่มาก ข้อห้ามที่สำคัญที่มั่งทุกคนทุกประเทศในโลกยึดถือที่สุด คือห้ามมิให้มั่งตระกูลแซ่เดียวกัน มีความสัมพันธ์ทางเพศ หรือห้ามมั่งที่มีแซ่เดียวกันแต่งงานกันอย่างเด็ดขาด และจารีตที่สำคัญอีกอย่างคือหากมั่งตกลงเป็นสามีภรรยา กัน ภรรยาจะต้องไปอยู่ในตระกูลแซ่ของสามี นับถือวิญญาณบรรพบุรุษ และอยู่ภายใต้การคุ้มครองดูแลจากวิญญาณบรรพบุรุษตามตระกูลแซ่ของสามี ภรรยาสามารถกลับไปเยี่ยมเยียนบิดามารดาของตนเองได้ แต่หากป่วยไข้ใกล้ตาย หรือเจ็บครรภ์ต้องการคลอดบุตรในบ้านของบิดามารดาตนเองไม่ได้ เนื่องจากภรรยา

ไปใช้ตระกูลแซ่และนับถือวิญญาณบรรพบุรุษในตระกูลแซ่ของสามี จึงไม่สามารถทำการบางสิ่งในบ้าน บิดา มารดาของตนเอง อันเป็นตระกูลแซ่เดิมของตนเองได้ โดยเฉพาะการคลอดบุตรที่มีบิดาตระกูลแซ่แตกต่างจากเจ้าของบ้าน และการเสียชีวิตภายในบ้านของคนตระกูลแซ่อื่น”

“การหย่าจะต้องพิจารณาความสำคัญเกี่ยวกับการไปสู่ตระกูลแซ่เดิมของฝ่ายภรรยา ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จะต้องให้คำปรึกษา แก้ไขปัญหาทั้งสองฝ่าย ประวิงเวลาให้อยู่ด้วยกัน ประมาณ 1-2 เดือนก่อน หากไม่สามารถอยู่ด้วยกันได้จริง ๆ ก็จะเชิญผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่เดิมของภรรยามาช่วยเจรจา ถึงปัญหาหากต้องกลับไปอยู่ที่บ้านของบิดามารดา แต่ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยังยืนยันก็จะดำเนินการต่อไป”

การหย่าของมั้งแต่ละตระกูลแซ่มีการจัดการค่าใช้จ่ายและแบ่งทรัพย์สินในลักษณะที่ต่างกันไป ส่วนใหญ่ผู้ที่เป็ฝ่ายขอหย่าจะต้องชำระเงินค่าปรับให้กับฝ่ายตรงข้าม บุตรจะให้อยู่กับฝ่าย บิดาเพราะบุตรจะถูกนับตระกูลแซ่ตามบิดา ส่วนสินสมรสเป็นไปตามตกลงกัน และวิธีการดำเนินการ รับบุตรสาวที่หย่าขาดกลับบ้านก็แตกต่างกันตามตระกูลแซ่ โดยบางตระกูลแซ่สามารถประกอบ พิธีกรรมให้บุตรสาวกลับมาใช้ตระกูลแซ่เดิม นับถือและได้รับการคุ้มครองจากวิญญาณบรรพบุรุษใน ตระกูลแซ่เดิมได้แต่บางตระกูลแซ่ยังคงใช้จารีตเดิมคือให้คงใช้ตระกูลแซ่เดิมของสามีที่หย่าร้างกัน จนกว่าจะแต่งงานใหม่จึงเปลี่ยนตระกูลแซ่ไปใช้ตระกูลแซ่ของสามีคนใหม่ และจะไม่สามารถทำ กิจกรรมบางอย่างเช่น การคลอดบุตร หรือหากเสียชีวิตก็จะไม่สามารถจัดพิธีศพในบ้านบิดามารดา ของตนเองได้

จากการสัมภาษณ์ ประสพการณ์ และวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนมั้ง จากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ให้ข้อมูล ดังนี้

“ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จะฟังเหตุผลในการขอหย่าถ้าภรรยาเป็นฝ่ายขอหย่าจะต้อง ชำระค่าปรับให้สามี ถ้าเป็นสมัยก่อนจะใช้เงินแท่ง (เป็นโลหะเงินบริสุทธิ์เรียกเงินฮาง) หากสามีเป็น ฝ่ายขอหย่าต้องจ่ายเงิน 2 ฮาง ให้ภรรยา ปัจจุบันถ้าภรรยาจะขอหย่าก็จ่ายเงิน 5,000 บาทให้สามี และหากสามีเป็นฝ่ายขอหย่าจะต้องชำระเงิน 10,000 บาทให้ภรรยา”

“ไม่ว่าใครจะขอหย่ากับใคร ผู้อาวุโสประจำหมู่บ้านจะให้กลับไปอยู่ด้วยกันก่อน 2 เดือน บางคู่ก็ไม่กลับมาหาอีก แต่บางคู่ก็กลับมาจะตัดสินใจให้หย่าขาดจากกัน หากสามีขอเลิกจะต้องจ่ายให้ ภรรยา 11,000 บาท แต่หากภรรยาขอเลิกจะให้อ่าง 5,500 บาทให้สามี ส่วนลูกทุกคนให้อยู่กับพ่อ”

“จะตามพ่อแม่ของฝ่ายหญิง ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของฝ่ายหญิงมาคุยกันทันที ฝ่ายใด ขอเลิกก็ต้องจ่ายค่าปรับ 5,000 บาทให้ฝ่ายตรงข้าม”

“ตระกูลแซ่ของเราเวลาแต่งงานจะจ่ายสินสอดให้ฝ่ายเจ้าสาวเป็นเงินแท่ง 4 ฮาง หากจะ หย่าร้างกันก็จะเรียกคุยทั้งสองฝ่ายรวมถึงพ่อแม่ทั้งสองฝ่ายรวมถึงพ่อแม่ทั้งสองฝ่ายด้วย หากฝ่าย หญิงเป็นฝ่ายขอเลิก หากไม่มีบุตรให้คืนสินสอดให้ฝ่ายชายทั้งหมด แต่ถ้ามีบุตรให้คืนเงินแท่งครึ่งหนึ่ง คือ 2 ฮาง แต่หากฝ่ายชายเป็นฝ่ายขอเลิก จะต้องให้เงินแท่งแก่ฝ่ายหญิง 4 ฮาง (ประมาณ 20,000 บาท) สินสมรสแบ่งกันคนละครึ่งทุกกรณี บุตรอยู่กับพ่อแม่แต่แม่ต้องช่วยดูแลจ่ายค่าเลี้ยงดู ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ตามความสามารถ”

“ถ้ามั่งในตระกูลแซ่เล็กกัน จะรับฟังและทำความเข้าใจกันทั้งสองฝ่ายโดยฝ่ายชายจะต้องชำระค่าปรับ 10,000 บาทให้ฝ่ายหญิง หากฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายขอเล็กก็ต้องชำระค่าปรับ 5,000 บาทให้ฝ่ายชาย”

“สำหรับตระกูลแซ่ของเรา ถ้าสามีเป็นฝ่ายขอเล็กจะต้องจ่ายเงิน 10,000 บาทให้ภรรยา ทรัพย์สิน และบุตรก็ต้องให้ภรรยา สามีไปแต่ตัว แต่หากภรรยาขอเล็กจะให้ไปแต่ตัวไม่ต้องจ่ายค่าปรับให้สามี และจะไม่ให้ทรัพย์สินหรือลูกไปด้วย”

“สามีขอเล็กจะยกทรัพย์สินทั้งหมดให้ภรรยา แต่หากภรรยาเป็นฝ่ายขอเล็กต้องชำระค่าปรับ 5,000 บาทให้ฝ่ายสามี ส่วนบุตร แล้วแต่จะตกลงกัน”

ส่วนกรณีภรรยาที่หย่าขาดกับสามี แล้วกลับไปอยู่บ้านบิดามารดา แต่ละตระกูลแซ่มีวิธีการดำเนินการแตกต่างกันไป ดังนี้

“จารีตของมั่งจะห้ามคนตระกูลแซ่อื่นมาคลอดลูก ตาย หรือจัดพิธีศพในบ้านของตนเอง แม้ว่าจะเป็นลูกสาวที่ตั้งครรภ์กลับมาบ้าน เจ็บป่วยกลับมาที่บ้านจะต้องให้ไปคลอดลูกนอกบ้าน หรือถ้าเจ็บป่วยหนักใกล้เสียชีวิตก็ต้องนำออกไปให้เสียชีวิตภายนอกบ้าน จนถึงมั่งแซ่อื่นก็สามารถจัดพิธีศพในบ้านตนเองได้ ดังนั้นลูกสาวที่มีสามีก็ต้องนับตระกูลแซ่เดียวกับสามี เคารพวิญญาณบรรพบุรุษในตระกูลแซ่ของสามีถือว่าเป็นคนละตระกูลแซ่กับพ่อแม่ของตนแล้ว”

“ตระกูลแซ่ของเราไม่ยอมรับให้ลูกสาวที่แต่งงานไปนับถือวิญญาณบรรพบุรุษตระกูลแซ่อื่นกลับมา นับถือวิญญาณบรรพบุรุษของตระกูลแซ่ของเรา เนื่องจากบรรพบุรุษของเรามีความเชื่อเช่นนี้มาเป็นพันปี ถ้าเปลี่ยนความเชื่อกันง่าย ๆ อีกหน่อยก็คงจะต้องเปลี่ยนความเชื่ออื่น ๆ กันโดยง่าย ตระกูลแซ่ของเราจะไม่เหลืออะไร ที่สำคัญวิญญาณบรรพบุรุษของตระกูลแซ่เราก็จะไม่พอใจ อาจดลบันดาลให้พี่น้องเราพบแต่เรื่องเลวร้าย”

“ลูกสาวแซ่ของเรา เมื่อแต่งงานไปแล้วมีปัญหาอยู่กับสามีไม่ได้ จะกลับมาอยู่บ้าน แล้วจะไม่ยอมรับลูกสาวเราปล่อยให้ไปอยู่นอกบ้านไม่ได้ ในตระกูลแซ่ของเราก็จะใช้วิธีการฆ่าไก่ 1 คู่ ทำพิธีสู่ขวัญ เปลี่ยนชื่อ เหมือนกับว่าลูกสาวได้เกิดใหม่ มาเป็นลูกของเรากลับมาเป็นตระกูลแซ่เดียวกับเรานับถือผีและวิญญาณบรรพบุรุษเดียวกันกับพ่อแม่”

“ในตระกูลแซ่ของเรา ลูกสาวที่หย่าร้างกับสามี สามารถกลับเข้ามาอยู่ในตระกูลแซ่ได้โดยพ่อแม่ทำพิธีแบบเดียวกับการรับสะใภ้ใหม่ซึ่งต่างตระกูลแซ่กันมา ทำพิธี แจ้งให้วิญญาณบรรพบุรุษประจำตระกูลแซ่รับทราบว่ายกคนนี้ได้กลับมาเคารพวิญญาณบรรพบุรุษประจำตระกูลแซ่แล้ว เช่นเดียวกับลูกสาวที่ไปเข้าพิธีรับสะใภ้ใหม่ของตระกูลแซ่อื่น เมื่อจะกลับมาอยู่กับพ่อแม่ ก็ทำพิธีแจ้งให้วิญญาณบรรพบุรุษ และวิญญาณที่ดูแลบ้านเรือนรับทราบว่ายกคนนี้ได้กลับมาใช้ตระกูลแซ่เดียวกับเจ้าบ้านแล้ว”

“ตระกูลแซ่ของเราได้ศึกษากรณีการรับลูกสาวกลับบ้านของมั่งตระกูลแซ่อื่น ๆ พบว่า ถ้าทำแบบนั้นวิญญูณบรรพบุรุษจะไม่พอใจส่งผลให้พ่อแม่ของทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะเจ็บป่วย หรือเสียชีวิตจากอุบัติเหตุ ทำแล้วพ่อแม่จะอายุไม่ยืน จึงไม่กำหนดให้มีพิธีการรับลูกสาวกลับบ้าน”

“บางบ้านเห็นว่าการทำพิธีให้ลูกสาวกลับมาอยู่ยาก วิญญูณบรรพบุรุษรวมทั้งผู้เฒ่า ผู้แก่ อาจจะไม่ยอมรับ จึงให้ลูกสาวไปนับถือศาสนา (ขอสงวนชื่อศาสนา) พอลูกสาวไปนับถือศาสนาก็จบกลับมาอยู่กับพ่อแม่ได้ ไปคลอดลูกที่โรงพยาบาลแล้วนำกลับมาดูแลที่บ้านก็ได้ หากเสียชีวิตก็นำไปประกอบพิธีกรรมตามหลักศาสนาของเขาไม่ต้องนำมาทำพิธีที่บ้าน”

ข้อพิพาทด้านที่ดิน

ปัญหาด้านที่ดินในชุมชนมั่งห้วยหาน เกิดจากการตั้งถิ่นฐานพบพื้นที่สูง รัฐไม่สามารถออกเอกสารรับรองการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ได้ จึงมีการอ้างสิทธิที่ดินทับซ้อนกันอยู่เสมอ เมื่อเกิดข้อพิพาทด้านที่ดิน จะไม่สามารถใช้กระบวนการทางกฎหมายของรัฐ รวมทั้งเจ้าหน้าที่รัฐก็ไม่มีอำนาจหน้าที่อำนวยความสะดวกยุติธรรมให้กับคู่พิพาทได้ ทำให้ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ และผู้นำชุมชนเข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการข้อพิพาทด้านที่ดิน

จากการสัมภาษณ์ประสบการณ์และวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนมั่งจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ให้ข้อมูลดังนี้

“ถ้าเป็นข้อพิพาทเกี่ยวกับที่ดินทำกิน เนื่องจากมั่งใช้วิธีการทำไร่หมุนเวียน คือการเพาะปลูกพืชในพื้นที่บนภูเขาใช้เวลา 1-2 ปี ดินจืดก็จะย้ายไปเพาะปลูกพืชในพื้นที่อื่น ปล่อยให้พื้นที่เพาะปลูกเดิมให้ดินฟื้นตัวเป็นเวลา 7-8 ปี ก็กลับไปปลูกใหม่ มักเกิดปัญหาว่าพื้นที่ที่กลับไปปลูกกลางไปทับซ้อนกับพื้นที่ทำการเกษตรในพื้นที่ข้างเคียง โดยเฉพาะการทำการเกษตรบนภูเขาซึ่งมั่งในพื้นที่ไม่มีเอกสารรับรองสิทธิในพื้นที่ จะใช้วิธีการจดจำเองว่าเมื่อ 7-8 ปีใช้พื้นที่บนภูเขาส่วนใดเพื่อทำการเกษตร จึงพบปัญหาเกี่ยวกับพื้นที่ทำการเกษตรทับซ้อนอยู่บ่อย ๆ”

“นอกจากปัญหาครอบครัวแล้ว ปัญหาข้อพิพาทเรื่องที่ดินทำกินเป็นปัญหาที่ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ต้องเข้าไปดำเนินการ เจรจาประนีประนอมข้อพิพาทอยู่บ่อย ๆ เพราะต่างฝ่ายต่างก็ไม่มีเอกสารสิทธิ์ ที่จะนำไปฟ้องร้องดำเนินการทางกฎหมายไทยได้”

“กรณีพิพาทเรื่องที่ดินทำกินจะเกิดจากการจำไม่ได้ชัดเจนว่าพื้นที่เดิม 7-8 ปีก่อนได้ใช้พื้นที่ถึงจุดไหน เคยเอาก้อนหินวางเรียงไว้นานไปก้อนหินก็เคลื่อนก็หาย เคยมีต้นไม้เป็นเขต นานไปต้นไม้ถูกตัดหรือมีไฟป่ามาต้นไม้ตาย ที่ดินติดกันต่างคนต่างก็จำไม่ได้พอมาถางไร่ปลูกใหม่ก็ทะเลาะกัน”

“การพิพาทเรื่องที่ดิน ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ และคู่กรณีจะไม่ไปตามลำพังแต่จะให้กรรมการหมู่บ้านไปร่วมกันเป็นพยานจัดการข้อพิพาทนั้นด้วย แบ่งที่กันเสร็จก็จะกำหนดพิกัดลงแผนที่เป็นหลักฐานไว้ สมัยก่อนทำไร่ก็ใช้การจดจำเอาพื้นที่ไร่เก่า ๆ ทำมา 7-8 ปี ยังไม่มีหลักฐาน มาสมัยนี้ใช้เครื่องมือกำหนดพิกัด มีหลักฐานชัดเจนต่อ ๆ ไปก็คงมีข้อพิพาทลดน้อยลง”

“การจัดการข้อพิพาทที่ดินใช้วิธีการแบ่งครึ่งกันเลย พื้นที่ทับซ้อนกันแค่นั้นก็ขีดเส้นตรงกลาง แบ่งครึ่งไม่มีใครได้มากได้น้อย”

“บางครั้งก็ไม่แบ่งครึ่ง จะสอบถามพยานของแต่ละฝ่ายพยานจะเป็นญาติพี่น้องที่เคยมาช่วยแรงคู่อรณปลูกข้าว เกี่ยวข้าว หรือหักข้าวโพด ในพื้นที่ขัดแย้งว่าจำได้ไหมว่าทำถึงจุดไหนที่ไหน แล้วค่อยมาเจรจาต่อรองในจุดที่ทั้งสองฝ่ายพึงพอใจ เช่น ฝ่ายแรกได้ 2 ส่วน อีกฝ่ายได้ 1 ส่วน แล้ว 2 ฝ่ายพึงพอใจได้ก็ได้ไม่ทั้งหมด เสียก็เสียไม่ทั้งหมด สองฝ่ายพอใจก็จบ”

การทะเลาะวิวาทและอาชญากรรม

ชุมชนม้งเป็นชุมชนที่อยู่ร่วมกันอย่างสงบ สันติ ความสัมพันธ์ในชุมชนเชื่อมโยงกันในความเป็นเครือญาติ มีการกำหนดลำดับเครือญาติภายในตระกูลแซ่ และการนับถือเครือญาติต่างตระกูลแซ่จากการสมรส แต่การตั้งถิ่นฐานชุมชนเดียวกันมีกิจกรรมที่ทำให้ใกล้ชิด ประสานกันยอมทำให้เกิดข้อพิพาท ถึงขั้นทะเลาะวิวาทกัน โดยเฉพาะการทะเลาะวิวาทกันระหว่างม้งต่างตระกูลแซ่ และการทะเลาะวิวาทกับม้งต่างชุมชน ส่วนอาชญากรรมกับม้งด้วยกันก็จะมีคดีการชดใช้ให้กับผู้เสียหาย

จากการสัมภาษณ์ ประสพการณ์ และวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนม้งจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ให้ข้อมูลดังนี้

“ม้งสอนลูกสอนหลานให้เป็นคนอดทนต่อการขู่ข่ม อดทนต่อการดูถูก ถ้าไม่ทำร้ายเราก่อน เราจะไม่ไปทำร้ายใคร หรือด่าทอใคร ยิ่งถ้าเราเป็นฝ่ายผิดเขาจะด่าจะว่าอะไรเรา เราก็จะนิ่งเฉยไม่ได้เถียง ยอมรับ แต่ถ้ามีใครมาทำสิ่งที่ไม่ดีให้กับเราโดยที่เราเป็นฝ่ายถูก เราก็จะด่าเขาไป ถ้าเขายอมรับเขานิ่งเฉย เราก็จะเจียบ แล้วมาตกลงความเสียหายกัน ม้งจึงมีเรื่องราวการทะเลาะเบาะแว้งน้อยมาก”

“ส่วนใหญ่การทะเลาะวิวาทจะเป็นพวกเด็กวัยรุ่น ทำตัวเลียนแบบคนเมือง ต้มเหล้า ต้มเปียร์แบบคนเมือง สมัยก่อนชุมชนของเราต้มเหล้ากินกันเอง แต่จะต้มเหล้ากันเมื่อมีพิธีการสำคัญ เช่น งานแต่งงาน งานตั้งชื่อ คนที่ต้มเหล้าก็จะเป็นหัวหน้าครัวเรือน เด็กวัยรุ่นก็เห็นมีใครมาตั้งวงต้มเหล้ากันมาถึงยุคปัจจุบัน ลูกหลานเรามีเงินก็ตั้งวงต้มเหล้า เมาก็ตีกันเองในวงเหล้า คู่อรณก็ตกลงกันเองไม่มีใครล่านำเรื่องการทะเลาะวิวาทในวงเหล้ามาแจ้งต่อผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่”

“การทะเลาะวิวาทที่ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ต้องเข้าไปช่วยเหลือดำเนินการ ส่วนใหญ่จะเป็นการทะเลาะวิวาทระหว่างวัยรุ่นต่างชุมชน พบได้ทุกปีปีละหลายๆ ครั้ง คือในช่วงเทศกาลปีใหม่ม้งหมู่บ้านม้งที่เป็นหมู่บ้านใหญ่ จะผลัดเปลี่ยนกันจัดงานในเวลาากลางคืน จะมีดนตรี การแสดงและการออกร้านเหมือนงานกลางคืนทั่วไป งานพวกนี้ไม่ว่าเจ้าของงานจะมีมาตรการควบคุมป้องกันการทะเลาะวิวาทได้ด้อย่างไร ก็จะมีเรื่องกันทุกคราวไป ไม่จัดก็ไม่ได้เพราะถือว่าเป็นหน้าเป็นตาของหมู่บ้าน งานพวกนี้ทำให้ม้งในพื้นที่ใกล้เคียงพากันมาเที่ยวงาน ก็เกิดการทะเลาะวิวาทกันขึ้นกับวัยรุ่นม้งต่างหมู่บ้าน หรือวัยรุ่นม้งต่างหมู่บ้านมาทะเลาะกันที่หมู่บ้านของเราก็มี การทะเลาะวิวาทที่ทำให้มีผู้บาดเจ็บ มีข้าวของเสียหาย จำเป็นต้องตัดสินอย่างเป็นธรรม ใช้พยานหลักฐานประกอบให้มาก เพราะผู้ทำผิดจะต้องชดใช้ค่าเสียหายของงานด้วย”

“การทะเลาะวิวาทเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้พี่น้องมั่งอ๋องแอลง เวลาที่เราไปยังสถานที่ที่ไม่รู้จัก ไม่คุ้นเคยเราไปเจอคนมั่ง เราจะรู้สึกสบายใจว่าถ้ามีปัญหาอะไรคนมั่งจะช่วยเหลือกันก่อน เราจะไม่ต้องสู้ด้วยตัวคนเดียว แต่เด็กมั่งยุคนี้พอลงตอยไปเจอกับคนเมืองก็ไม่กล้าไปยุ่งกับเขา แต่พอเจอมั่งด้วยกันกลับหาเรื่องทะเลาะวิวาทกัน ทั้งที่คู่กรณีบางคู่มีตระกูลแซ่เดียวกัน นับถือวิญญาณบรรพบุรุษเดียวกัน แต่อยู่กันคนละอำเภอ คนละจังหวัดไม่ชอบหน้ากันก็ทะเลาะกัน”

“เหตุที่มั่งไม่กล้าทะเลาะวิวาทกับคนเมืองเพราะคนเมืองใช้วิธีการจัดการข้อพิพาทเรื่องการทะเลาะวิวาทโดยการแจ้งความดำเนินคดี ต้องไปที่โรงพัก ดำเนินการโดยตำรวจ แต่หากเป็นการทะเลาะวิวาทกับมั่งด้วยกัน การจัดการข้อพิพาทที่บ้านของคู่กรณี ดำเนินการโดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่”

“เด็ก ๆ วยรุ่นทะเลาะกันก็แค่ชกกัน หรือใช้อาวุธมีดแทงกัน แต่ถ้าเป็นผู้ใหญ่ทะเลาะกันเท่าที่พบก็จะใช้ปืนยิงกันตาย คนตายก็ตายไปแล้ว คนที่ยิงเขาตำรวจก็จับไปติดคุกผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของฝ่ายโจทก์และฝ่ายจำเลยก็จะนำหัวหน้าครัวเรือน หรือตัวแทนของผู้เสียหาย และผู้กระทำผิดมาคุยกันถึงการชดใช้ ช่วยเหลือ การจัดการพิธีศพ ซึ่งจะพิจารณาว่าจะเก็บศพไว้กี่วัน เพื่อคำนวณว่าจะต้องฆ่าหมู ฆ่าวัว เพื่อจัดทำอาหารในพิธีก็ตัว โดยญาติของผู้กระทำผิดต้องร่วมกันจัดซื้อหมู และวัวมาใช้ประกอบพิธีกรรม ส่วนค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เช่น เครื่องใช้ในพิธี กระจดาขเงินกระจดาทอง ข้าวสาร ฟืน อุปกรณ์การปรุงอาหาร ญาติพี่น้องตระกูลแซ่ของผู้เสียชีวิตจะรับผิดชอบไป การทะเลาะเบาะแว้งเป็นเรื่องความขัดแย้งของตัวคน พี่น้องตระกูลแซ่ไม่ได้ทะเลาะด้วย พี่น้องตระกูลแซ่เราเป็นฝ่ายไปฆ่าเขา ตำรวจจับติดคุกไป แต่ตระกูลแซ่เราก็ต้องมีส่วนช่วยเหลือตระกูลแซ่ที่พี่น้องตระกูลแซ่เราไปทำร้ายพี่น้องตระกูลแซ่เขา คนที่ถูกฆ่าก็ตายไป คนฆาก็ติดคุกไป แต่พี่น้องเรายังอยู่ในชุมชนกันอยู่ ยังพบเจอกันทุกวัน”

“กรณีที่พี่น้องตระกูลแซ่เรายุ่งเกี่ยวกับอาชญากรรมไม่ว่าจะเป็นฝ่ายกระทำหรือถูกกระทำจะต้องพิจารณาดูก่อนว่าคู่กรณีของเขาเป็นใคร จะแบ่งออกเป็น 3 กรณี คือ กรณีแรก ถ้าคู่กรณีเป็นมั่งด้วยกันก็จะจัดเตรียมไปเจรจากับผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคู่กรณี กรณีที่สองถ้าคู่กรณีเป็นกลุ่มชาติพันธุ์บนดอยผาหม่นได้แก่ กลุ่มเมี่ยน และกลุ่มคนจีนผาตั้งซึ่งกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้เขาจะมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่มาเจรจา ถ้าคู่กรณีเป็นคนเมือง คนไทย จะใช้ตำรวจเจรจา ซึ่งในกรณีการเจรจากับตำรวจ ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จะไม่ไปเจรจาแต่จะจัดส่งตัวแทนของตระกูลแซ่ในหมู่บ้านที่มีความรู้ และกล้าเจรจาท่องกับเจ้าหน้าที่เป็นผู้เจรจาแทนผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่”

การลักทรัพย์และการทำให้เสียทรัพย์

ลักษณะของการลักทรัพย์ในชุมชนมั่ง ชุมชนมั่งห้วยห่านจะเป็นลักษณะของการลักเล็กขโมยน้อย เพื่อการนำไปบริโภคหรือการนำไปใช้สอย ส่วนทรัพย์สินที่มีขนาดใหญ่ก็ไม่ค่อยสูญหายเนื่องจากชุมชนต่างช่วยดูแลกัน ซึ่งหากตรวจพบว่าผู้ใดเป็นผู้ลักทรัพย์ก็ต้องชดใช้ให้กับผู้เสียหาย เช่นเดียวกับการทำให้ทรัพย์สินของผู้เสียหายผู้นั้นก็ต้องรับผิดชอบมูลค่าของทรัพย์สินที่เสียหายเช่นกัน

จากการสัมภาษณ์ ประสบการณ์และวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนม้ง จากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ให้ข้อมูล ดังนี้

“การลักขโมยในหมู่บ้าน จะมีแต่ของเล็กของน้อยที่เจ้าของลืมวางทิ้งไว้ แต่ประเภทที่งัดประตูหน้าต่างบ้านเข้าไปลักของเขานั้นไม่มี ส่วนมากก็จะเป็นพวกของกินหรือของใช้ ถ้าจับได้มีพยานรู้เห็นก็ต้องชดใช้เจ้าของเขาตามมูลค่าของมัน ไม่ว่าของนั้นจะมีมูลค่ามากน้อยแค่ไหน ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคู่กรณีทั้งสองฝ่ายจะต้องมาร่วมเจรจาด้วย”

“พบว่ามีการลักขโมยพืชผักในไร่ ส่วนมากก็จะถูกขโมยไปบริโภค เจ้าของก็จะไม่ว่าอะไรถือว่ากนหนุ่ยมาขโมยกินพืชผักได้ ม้งด้วยกันอยากกินก็เก็บไปกิน เหตุที่รู้ว่าม้งด้วยกันมาเก็บไปกินเพราะไรสวนอยู่ห่างไกล มีแต่ม้งด้วยกันที่รู้ทางเดินผ่านไปผ่านมา เขาหิวเขาไม่มีก็แบ่งเขา แต่ถ้าลักขโมยเป็นจำนวนมาก ๆ ก็เอาเรื่อง เช่น ขโมยข้าวเปลือกในกระสอบที่วางรอนากลับบ้าน ขโมยผักที่ตัดกองไว้รอขาย แบบนี้ถ้าจับได้ก็ต้องปรับให้เช็ดหลาย”

“ของใช้ในบ้านพวกโทรทัศน์ พัดลม อะไรพวกนี้ ไม่ค่อยมีใครลักขโมยเพราะไม่รู้ว่าจะนำไปขายให้ใคร ถ้ายกผ่านบ้านใครก็จะมีคนเห็น หมู่บ้านเรา 2-3 บ้านก็จะมีคนเฝ้าอยู่ที่บ้าน มีแม่ลูกอ่อนเลี้ยงลูก ใครที่ผ่านไปผ่านมาในหมู่บ้าน ก็จะมีคนรู้คนเห็นช่วยสอดส่องดูแลความปลอดภัยให้กัน ของบ้านใครหาย คนข้าง ๆ บ้านก็จะบอกแล้วว่าผู้ต้องสงสัยใครผ่านไปผ่านมาในช่วงเวลาที่ของหายบ้าง”

“โทรศัพท์มือถือเริ่มหายกันบ่อยขึ้น เพราะเจ้าของวางทิ้งไว้ไม่เป็นที่เป็นทาง พวกที่ขโมยก็ไม่กล้านำไปใช้เพราะกลัวเจ้าของจำได้ ก็แค่นำไปเล่นเกมในโทรศัพท์เล่นอยู่ในบ้าน ไม่นานน้องคนขโมยเอาออกมาเล่นเกมนอกบ้านเพราะไม่รู้ว่าพี่ไปลักของเขามา เจ้าของเขาเห็นเข้าก็ต้องนำตัวมาปรับเท่าราคาโทรศัพท์ที่ลักของเขามา”

“การทำให้เสียหาย ส่วนใหญ่จะเป็นการทำโดยประมาท หรือมีเหตุไม่คาดคิดจนทำให้ทรัพย์สินผู้อื่นเสียหาย ส่วนมากจะเป็นการเผาไร่ แล้วไม่สามารถควบคุมไฟได้ ลมอาจจะเปลี่ยนทิศทำให้ไฟลุกลามเข้าไปสร้างความเสียหายกับพืช ผล หรือข้าวของในพื้นที่ใกล้เคียง ผู้ที่เผาไร่ต้นเพลิงก็ต้องชดใช้เป็นมูลค่าเท่ากับพืชผลและทรัพย์สินที่เสียหาย”

“ม้งเราไปทำอะไรของผู้อื่นเสียหายก็ต้องชดใช้เขาอยู่แล้ว ส่วนมากจะตกลงกันได้เองระหว่างเจ้าของทรัพย์สินกับผู้ทำให้ของเขาเสียหาย แต่ถ้ามูลค่าความเสียหายสูงมาก ผู้ทำให้ข้าวของเสียหายไม่อาจชดใช้ได้ทันที อาจจะต้องใช้เวลารวบรวมเงิน จากพี่น้องก็ต้องมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ไปช่วยเจรจา กำหนดเวลาที่จะชดใช้ รวมถึงไปเป็นคนรับประกันว่าผู้เสียหายจะได้รับการชำระค่าเสียหาย ครบถ้วน ตามวันและเวลาที่ได้เจรจากันไว้”

“ลูกหลานไปทำอะไรเขาเสียหาย พ่อแม่ก็ต้องรับผิดชอบ ถ้าพ่อแม่รับผิดชอบไม่ไหว พี่น้องก็ต้องมาช่วยกัน พี่น้องยังไม่ไหวอีก ม้งในตระกูลแซ่เดียวกันก็ต้องช่วยกันเท่าที่สามารถทำได้”

รูปแบบและวิธีการสร้างความสมานฉันท์

รูปแบบและวิธีการสร้างความสมานฉันท์ในชุมชนม้ง ประกอบด้วย ลำดับขั้นตอนของการควบคุมดูแลทางสังคม ผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการ เวลาและสถานที่ในการดำเนินการ การลงโทษทางสังคม การดำเนินการภายหลังการจัดการข้อพิพาท การเยียวยาผู้เสียหาย และการป้องกันปัญหาในชุมชน

รูปแบบของการควบคุมดูแลสมาชิกในตระกูลแซ่

ชุมชนม้งใช้วิธีการจัดระเบียบทางสังคมโดยกำหนดลำดับขั้นตอนของการรับผิดชอบดูแลในชุมชน ดังนี้

1) หัวหน้าครัวเรือน รับผิดชอบดูแลบุคคลภายในครัวเรือนให้อยู่อาศัยภายในครัวเรือน และชุมชนอย่างสงบเรียบร้อย ไม่ประพฤติตัวผิดไปจากจารีตประเพณีม้ง กฎระเบียบของชุมชน และกฎหมายของรัฐ

2) ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ เป็นผู้ที่ได้รับการคัดเลือกจากหัวหน้าครัวเรือนในตระกูลแซ่ ให้ทำหน้าที่ควบคุมดูแลความประพฤติของสมาชิกภายในตระกูลแซ่ จัดการข้อพิพาทของสมาชิกในตระกูลแซ่เดียวกันภายในชุมชน และกรณีสมาชิกในตระกูลแซ่มีข้อพิพาทกับม้งตระกูลแซ่อื่นหรือม้งในชุมชนอื่น ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ก็จะเข้าร่วมเจรจาประนีประนอมข้อพิพาทร่วมกับผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคู่พิพาท เพื่อหาทางออกของปัญหาร่วมกัน

3) ผู้ใหญ่บ้านม้ง หรือหัวหน้าชุมชนม้ง กรณีชุมชนนั้นมีผู้ใหญ่บ้านเป็นชนต่างชาติพันธุ์ เป็นผู้ที่ได้รับการคัดเลือกจากชุมชนให้มีหน้าที่ตัดสินปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน หากไม่สามารถประนีประนอมข้อพิพาทได้ ผู้ใหญ่บ้านจะทำเอกสารส่งต่อไปยังที่ว่าการอำเภอ หรือสถานีตำรวจภูธร เพื่อให้คู่กรณีใช้วิธีการทางกฎหมายต่อไป

การสัมภาษณ์ ประสบการณ์ วิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนม้ง จากผู้อาวุโสประจำตระกูลและผู้ใหญ่บ้าน ได้ข้อมูล ดังนี้

“หัวหน้าครัวเรือนต้องดูแลคนในครัวเรือนให้อยู่กันอย่างเรียบร้อย ในครัวเรือนของม้งเป็นครอบครัวขยาย ภายในบ้าน 1 หลัง มีครอบครัวของพ่อแม่พี่น้องอยู่ร่วมกับครอบครัวของลูกชาย อีก 2-3 ครอบครัว สมาชิกในบ้านแต่ละหลังอาจมี 13-14 คน แต่หัวหน้าครัวเรือนสูงสุดจะเป็นผู้ที่อาวุโสสูงสุด ได้แก่ ปู่ พ่อ หรือลุงก็ได้ ซึ่งหัวหน้าครัวเรือนจะต้องดูแลไม่ให้คนในครัวเรือนประพฤติตัวผิดจารีตประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ ของม้ง อบรมตักเตือนไม่ให้คนในครัวเรือนสร้างความเดือดร้อนให้กับชุมชนและสังคม รวมทั้งต้องรับผิดชอบต่อความเสียหายที่สมาชิกในครัวเรือนสร้างขึ้นด้วย”

“ม้งถูกสั่งสอนมาให้เคารพและเชื่อฟังผู้มีลำดับศักดิ์อาวุโสกว่า เช่น รุ่นลูกต้องเคารพรุ่นพ่อ ลุง อา โดยไม่คำนึงถึงอายุ ผู้มีลำดับศักดิ์อาวุโสสูงกว่าจึงมีสิทธิอบรมตักเตือนผู้ที่อาวุโสน้อยให้อยู่ในกรอบของสังคมได้”

“ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของแต่ละตระกูลแซ่จะมี 1 หรือ 2 คนก็ได้ โดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่คนแรกทำหน้าที่ดูแลการประกอบพิธีกรรมให้ถูกต้องตามประเพณีของตระกูลแซ่ ตระกูลแซ่ (ตุ๋นตัว เก่ ใจ ต้าคั่ว) แม้ว่าจะมีพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีแต่งงาน พิธีศพ พิธีกรรมภายในบ้านเรือนที่เหมือนกัน แต่ในแต่ละแซ่จะมีรายละเอียดปลีกย่อยในการประกอบพิธีกรรมที่แตกต่างกัน เช่น การกำหนดขั้นตอนในพิธีแต่งงาน การกำหนดสถานที่และวิธีการฝังศพ หรือวิธีการเชิญวิญญาณบรรพบุรุษจึงต้องอาศัยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ที่มีความสามารถในการประกอบพิธีกรรมให้ถูกต้องตามข้อกำหนดของตระกูลแซ่ นอกจากนี้ มั่งแต่ละตระกูลแซ่ยังมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ (ตุล่อสี่อ) ทำหน้าที่ดูแลความเป็นระเบียบของมั่งในตระกูลแซ่ไม่ให้ไปสร้างความเดือดร้อนกับชุมชนและสังคม การประนีประนอมข้อพิพาทของมั่งภายในตระกูลแซ่ และมั่งตระกูลแซ่อื่น หรือมั่งในชุมชนอื่น รวมถึงคอยป้องกันห้ามปรามลูกหลานภายในตระกูลแซ่ไม่ให้ความผิด อาจมีการตักเตือนผ่านพ่อของเด็ก ๆ พวกนั้นให้ดูแลลูกหลานของตัวเอง”

“ในหมู่บ้านตระกูลแซ่ที่มีคนน้อยไม่ถึง 15 ครัวเรือน ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่อาจเป็นทั้งผู้ทำหน้าที่ดูแลพิธีกรรมและปกครองคนภายในตระกูลแซ่ก็ได้ ส่วนในหมู่บ้านที่มีตระกูลแซ่น้อยเพียง 1-2 ครัวเรือน ผู้ใหญ่บ้านจะทำหน้าที่แทนผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่นั้นตามประเพณีมั่ง”

“หมู่บ้านร่มฟ้าทอง ร่มโพธิ์เงิน และร่มฟ้าหลวงเป็นมั่งที่ขยายตัวจากบ้านห้วยทาน บรรพบุรุษและครอบครัวพ่อแม่พี่น้องยังอยู่ที่ห้วยทาน จึงใช้ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ที่ห้วยทาน นอกจากนี้ในบางตระกูลแซ่ที่หมู่บ้านห้วยค (หมู่บ้านข้างเคียง) ยังใช้ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ที่เป็นมั่งเช่นเดียวกัน ให้ดูแลพี่น้องตระกูลแซ่ของหมู่บ้านห้วยคด้วย”

“หากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ไม่สามารถตกลงประนีประนอมข้อพิพาทภายในหมู่บ้านได้ ก็จะส่งต่อให้ผู้ใหญ่บ้าน ในพื้นที่ที่เกิดข้อพิพาทดำเนินการต่อไป”

ผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนมั่งประกอบด้วย คู่กรณี หรือคู่พิพาท หากเป็นข้อพิพาทกับมั่งตระกูลแซ่อื่นหรือมั่งในชุมชนอื่นจะต้องมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคู่กรณีเข้าร่วม นอกจากนี้เยาวชนที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี หรือผู้พิการที่ไม่สามารถดูแลตัวเองได้ จะต้องมีส่วนปกครองเข้าร่วมเจรจาจัดการข้อพิพาทด้วย

การสัมภาษณ์ประสบการณ์และวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนมั่งจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ให้ข้อมูลดังนี้

“ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จะเรียกคู่กรณีมาสอบถามถึงข้อพิพาทกรณีเป็นข้อพิพาทที่เกิดขึ้นกับมั่งตระกูลแซ่เดียวกันในชุมชน ก็จะดำเนินการเอง แต่หากคู่พิพาทเป็นมั่งต่างตระกูลแซ่ หรือมั่งต่างชุมชนก็จะมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคู่กรณีร่วมดำเนินการด้วย”

“หากข้อพิพาทเป็นเรื่องใหญ่ ความเสียหายมากจะให้กรรมการของตระกูลแซ่เข้ารับฟัง แสดงความคิดเห็นและร่วมดำเนินการประนีประนอมข้อพิพาทนั้นด้วย”

“ถ้าเป็นเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี ต้องให้พ่อแม่เข้าร่วมเจรจาด้วย นอกจากนี้ถ้าเป็นคนสติไม่สมประกอบก็ต้องมีคนดูแลร่วมเจรจา”

“หากมีพยานก็ต้องให้พยานที่รู้เห็นการกระทำความผิดเข้าร่วม”

“ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ เป็นผู้ที่มีความสำคัญในการเจรจา ตัดสินข้อพิพาทโดยเฉพาะข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างตระกูลแซ่ และข้อพิพาทระหว่างมั่งหมู่บ้านอื่น เพราะฉะนั้นหากคู่กรณีที่เป็นฝ่ายผิดจะขอเข้ามาเจรจาโดยไม่นำผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของตนมาด้วย ก็จะไม่ยินยอมเจรจา เพราะจะแสดงให้เห็นว่าฝ่ายคู่กรณีจะต้องเป็นกลุ่มที่มีปัญหาในชุมชนแน่ ๆ ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จึงไม่ยอมมาร่วมเจรจา ประเพณีมั่งหมู่ว่าคู่กรณีจะอยู่ห่างไกลขนาดไหนถ้าเราเป็นฝ่ายผิดก็ต้องพาผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ไปเจรจา สำหรับพวกที่มีปัญหาก็กจะไม่เจรจา จะแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้านดำเนินการตามกฎหมายเลย”

“กรณีสามี ภรรยาจะขอเลิกกันแม้ว่าภรรยาจะใช้ตระกูลแซ่ของสามี นับถือวิญญาณบรรพบุรุษตามตระกูลแซ่ของสามี แต่ก็ต้องให้ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของภรรยาเข้าร่วมดำเนินการด้วย”

“หากมีข้อขัดแย้งระหว่างสองตระกูลแซ่ แล้วหาข้อยุติไม่ได้ก็จะเชิญผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่อื่นที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับข้อพิพาท มาร่วมพิจารณาตัดสินข้อพิพาทนั้นร่วมกับผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ที่เป็นคู่กรณีกัน”

เวลาและสถานที่ไกลเกลี่ยข้อพิพาท

ก่อนการเจรจาไกลเกลี่ยข้อพิพาท ผู้ถูกกล่าวหาหรือฝ่ายที่ผิดจะนัดผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่พร้อมกับผู้กล่าวหาหรือผู้เสียหายให้ไปเจรจากันที่บ้านของผู้เสียหาย หรือบ้านของผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่กรณีที่คู่กรณีทั้งสองฝ่ายตระกูลแซ่เดียวกัน หากคู่กรณีต่างตระกูลแซ่หรืออยู่ต่างหมู่บ้านจะต้องไปเจรจากันที่บ้านของผู้เสียหาย ซึ่งผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ต้องเข้าร่วมเจรจาด้วย หากสถานที่เจรจา อยู่ในพื้นที่ห่างไกลผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่อาจส่งตัวแทนเข้าร่วมเจรจาไกลเกลี่ยข้อพิพาท

การสัมภาษณ์ประสบการณ์และวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนมั่ง จากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ให้ข้อมูลดังนี้

“หากเกิดข้อพิพาทระหว่างมั่งตระกูลแซ่เดียวกันที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน ผู้ถูกกล่าวหาหรือฝ่ายที่ผิดจะนัดให้คู่กรณีเจรจาประนีประนอมข้อพิพาทกันที่บ้านของผู้เสียหายหรือฝ่ายที่ถูก แต่ถ้าไม่สะดวกก็ให้ไปเจรจากันที่บ้านผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ก็ได้”

“หากเกิดข้อพิพาทระหว่างมั่งต่างตระกูลแซ่ ฝ่ายของผู้ถูกกล่าวหาหรือฝ่ายที่ผิด จะต้องนัดผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของทั้งสองตระกูลแซ่ ผู้เสียหายและพยาน (หากมี) ไปเจรจากันที่บ้านของผู้กล่าวหาหรือผู้เสียหาย หากสถานที่คับแคบไม่สะดวกก็อาจใช้สถานที่ที่เป็นบ้านของผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของผู้เสียหายก็ได้”

“สถานที่ที่ใช้ในการประนีประนอมข้อพิพาทจะต้องเป็นบ้านผู้เสียหาย บ้านของผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของผู้เสียหาย หากเจรจาไม่สำเร็จก็จะนัดแนะพากันไปที่บ้านของผู้ใหญ่บ้าน”

“การประนีประนอมข้อพิพาทของมั่งทุก ๆ ครั้ง จะต้องมีส่วนผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของ คู่กรณีเข้าร่วมไม่ว่าหมู่บ้านของผู้เสียหายจะอยู่ห่างไกลเพียงใด ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ก็ต้อง เดินทางไปพร้อมกับผู้ถูกกล่าวหา ฝ่ายที่ผิดซึ่งเป็นพี่น้องตระกูลแซ่เดียวกับตนเสมอ โดยครอบครัวของ ฝ่ายผู้ถูกกล่าวหาจะต้องรับผิดชอบจัดหารถยนต์รับส่ง ค่าอาหารระหว่างเดินทาง รวมถึงค่าใช้จ่ายอื่น ระหว่างเดินทางให้กับผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ หากต้องเดินทางไปเจรจาประนีประนอมข้อพิพาทใน จังหวัดที่ห่างไกล เช่น จังหวัดตาก หรือจังหวัดแม่ฮ่องสอน กลุ่มผู้ถูกกล่าวหาพร้อมผู้อาวุโสประจำ ตระกูลแซ่ สามารถพักในบ้านของมั่งแซ่เดียวกันในหมู่บ้านได้ แม้ว่าจะไม่เคยรู้จักกับเจ้าของบ้านมา ก่อน ตามธรรมเนียมมั่งหากมีมั่งมาจากต่างถิ่นที่มีตระกูลแซ่เดียวกัน เข้ามาในหมู่บ้าน เจ้าของบ้านจะ ยินดีต้อนรับให้ที่พักและอาหารเนื่องจากมั่งที่มีตระกูลแซ่เดียวกันคือพี่น้องที่ต้องช่วยเหลือกัน”

การลงโทษทางสังคม

มั่งใช้วิธีการลงโทษทางสังคมสำหรับผู้ที่ไม่ยอมรับผลของการจัดการข้อพิพาท โดยผู้อาวุโส ประจำตระกูลแซ่ ด้วยการไม่ให้การช่วยเหลือหากบุคคลนั้นมีปัญหาในคราวต่อไป การไม่ยอมรับ ครอบครัวที่มีปัญหาจนถึงการตัดออกจากการคบค้าสมาคมด้วย

การสัมภาษณ์ ประสบการณ์และวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนมั่งจาก ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ให้ข้อมูลดังนี้

“ถ้าให้การช่วยเหลืออะไรเขาไปแล้วเขาไม่เชื่อถือ ไม่ยอมรับผลของการเจรจา ถ้ามีปัญหา แบบนี้มาอีกก็จะไม่เข้าไปช่วยเหลืออะไรแล้ว ปล่อยให้เขาแก้ไขไปเอง ยิ่งถ้าเขาไปมีปัญหากับตระกูล แซ่อื่น เมื่อเขาไม่มีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ไปด้วยน้ำหนักในการเจรจาท่องรองของเขาก็จะน้อยลง หรือถ้าตระกูลแซ่อื่นมาเจรจากับเราโดยไม่พาผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของเขามาก็ทำให้รู้แล้วว่า มั่ง พวกนี้ต้องเป็นพวกที่มีปัญหา ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของเขาจึงไม่ยอมมาด้วย”

“เราดูเป็นกรณีไป ถ้าไปช่วยเขาแล้วเขาไม่รับฟังเราก็ให้เขาไปแก้ไขเอาเอง ถ้ามีเรื่องมา ใหม่ก็ต้องช่วยดูแล เพราะเป็นพี่น้องกัน ถ้าไม่ช่วยเหลือคนในครอบครัวเขาก็เดือดร้อน”

“มีบ้านหนึ่งคือมากไม่ยอมรับคำตัดสินที่ตัวเองเสียผลประโยชน์ ก็เรียกประชุมหัวหน้า ครอบครัวในตระกูลแซ่ ตัดขาดบ้านนั้นครอบครัวนั้น จากการดูแลของผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ มีงาน พิธีอะไรก็จะไม่เข้าไปร่วมและถ้าบ้านใครมีพิธีอะไรก็ไม่ไปเชิญเขาเข้ามาร่วม แจ้งให้ผู้ใหญ่บ้าน ประกาศว่าต่อไปนี้พี่น้องตระกูลแซ่ของเราจะไม่รับผิดชอบครอบครัวนี้อีก เขาจะอพยพไปหมู่บ้านอื่น ก็ไม่ได้ พี่น้องตระกูลแซ่ก็ต้องถามแล้วว่าอพยพมาทำไม ถ้ามาด้วยเรื่องแบบนี้ก็ไม่ใครยอมรับ หมู่บ้านไหนก็ไม่ยอมรับ”

“พิจารณาเป็นกรณี ถ้าเป็นวัยรุ่น เยาวชน มีปัญหามาให้ช่วยแก้ไขแล้วซ้ำอีก พ่อแม่ก็คุย แล้วไม่ยอมเชื่อฟัง มีปัญหาอะไรมากก็มอบให้ผู้ใหญ่บ้าน หรือมอบให้ตำรวจดำเนินการได้ตามกฎหมาย ตระกูลแซ่ไม่รับรู้แล้ว แต่ถ้าเป็นคนใหญ่เป็นพ่อบ้าน เป็นหัวหน้าครอบครัว ก็จะไม่ดูแล ไม่สนใจ ทั้ง ครอบครัว มั่งถือว่าในบ้านหัวหน้าครอบครัวเป็นใหญ่ ถ้าผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ไปเจรจามาอย่าง หนึ่ง แต่หัวหน้าครอบครัวกลับมามีอีกอย่างหนึ่ง ผู้อาวุโสก็เสียเวลาเปล่า ดังนั้น ถ้าหัวหน้าครอบครัว เป็นคนดี ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ก็จะไม่สนใจทั้งครอบครัว”

“ปัจจัยสำคัญที่ผู้อาวุโสประจำตระกูลจะต้องร่วมเดินทางไปเจรจา แก่ไขข้อพิพาทคือจะได้สร้างหลักประกันให้กับคู่กรณีทั้งฝ่ายโจทก์และฝ่ายจำเลยว่าผลของการเจรจาพี่น้องในตระกูลจะได้รับทราบแล้ว ฝ่ายโจทก์ก็จะสบายใจว่าตระกูลแห่งของฝ่ายจำเลยจะชดใช้เยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้น ส่วนฝ่ายจำเลยก็จะสบายใจว่าถ้าชดใช้ไปแล้วก็ยังสามารถอยู่ในชุมชนติดต่อสมาคมกับตระกูลแห่งของฝ่ายโจทก์ได้ตามปกติไม่มีการอาฆาตแค้นเคืองต่อกัน”

“สิ่งที่มีงกัอย่างหนึ่งคือ การทำให้ตระกูลแห่งอับอายขายหน้าถูกขุขบขินินทาในทางที่เสียหาย โดยเฉพาะกรณีปัญหาที่มีงกัภายในตระกูลแห่งต้องช่วยเหลือกัน เช่น มีมั่งตระกูลแห่งเดียวกันอพยพเข้ามาใหม่และเสียชีวิตในหมู่บ้าน แม้ว่าจะไม่มีความผูกพันโดยตรงทางสายเลือด ผู้เสียชีวิตก็ไม่มีญาติพี่น้องในหมู่บ้าน แต่มีตระกูลแห่งเดียวกับผู้เสียชีวิตก็ต้องมาช่วยกันจัดพิธีศพ มีการเรียไรเงินเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับพิธีอย่างครบถ้วนและสมบูรณ์ด้วยเหตุที่ว่าผู้เสียชีวิตเป็นสะใภ้ที่เข้ามานับถึอผีและวิญญาณบรรพบุรุษของตระกูลแห่งของตน หากปล่อยปลละเลยให้ตระกูลแห่งอื่นจัดทำพิธีอาจจะไม่ถูกต้องตามขั้นตอนและวิธีการของตระกูลแห่งส่งผลให้วิญญาณบรรพบุรุษไม่พอใจ และเหตุผลที่สำคัญอีกเหตุผลหนึ่งคือ ความเกรงกลัวพี่น้องมั่งตระกูลแห่งอื่น จะดิฉินินทาวาตระกูลแห่งนี้ใจดำ ไม่ยอมจัดพิธีศพของสะใภ้ให้ถูกต้อง ผู้เสียชีวิตอาจไม่สามารถเดินทางไปสู่โลกหลังความตายได้ เพราะฉะนั้นก็จะไม่ยอมให้ลูกหลานคบหา หรือแต่งงานกับคนตระกูลแห่งนี้ก็ รวมไปถึงอาจไม่ยอมรับการเจรจากับผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งของตระกูลแห่งนี้”

“การไม่ยอมรับการดูแลปกครองจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่ง สามารถทำได้โดยไม่ผิดกฎหมายใด ๆ หากคนคนนั้นหรือครอบครัวนั้นสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองไม่คิดจะพึ่งพาอาศัยญาติพี่น้อง แต่การอยู่ในตระกูลแห่งถ้ามีเรื่องราวพี่น้องในตระกูลแห่งก็จะมาช่วยเหลือกัน เช่น ถ้าในบ้านมีใครเสียชีวิต แต่ละตระกูลแห่งจะมีเงินกองทุนให้นำไปใช้จ่ายเกี่ยวกับสิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีกรรมได้ทันที แล้วคอยนำเงินช่วยเหลือที่ได้จากการจัดงานมาใช้คืนกองทุนในภายหลัง หรือไปมีเรื่องมีราวอะไรที่ต้องใช้แรงงานคนมาก ๆ พบได้บ่อย ๆ คือ รถเกิดอุบัติเหตุตกตอยก็สามารถระดมพี่น้องมาช่วยกันดึงรถขึ้นมา แต่ถ้าคนที่ไม่นับถึอพี่น้องตระกูลแห่งก็ค้งต้องใช้เงินจ้างกันมา ซึ่งอาจจะหาคนรับจ้างยากด้วย”

“ผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งจะนำรายชื่อครัวเรือนที่ถูกขับออกจากตระกูลแห่งให้ผู้ใหญ่บ้านประกาศ เพื่อให้คนทั้งหมู่บ้านทราบว่าหากเกิดข้อพิพาทใดกับมั่งในครัวเรือนนี้ การดำเนินการจะต้องใช้กฎหมายไทยวิธีเดียว จะไม่มีการนำผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งดำเนินการตามจารีตประเพณีมั่ง ซึ่งกรณีเช่นนี้เคยเกิดขึ้นยุคผู้ใหญ่บ้านคนเก่า ต่อมามีการเปลี่ยนตัวผู้ใหญ่บ้านครัวเรือนนี้ได้นำไ้ และสุรทำพิธีขอกลับเข้าสู่ตระกูลแห่ง เมื่อผู้ใหญ่บ้านคนใหม่อนุญาตก็ประกาศให้กลับเข้ามาสู่ตระกูลแห่งได้ตามเดิม”

“เดี๋ยวนี้อะไรเทคโนโลยีก้าวหน้ามาก มั่งตั้งกลุ่มในเฟซบุ๊ก ตั้งกลุ่มในไลน์กระจายข่าวสารรู้กันหมดว่าใครไปทำอะไรอับอายขายหน้าเอาไว้ ตระกูลแซ่ไหนทำอะไรไม่ดี ทั้งพี่น้องและมั่งตระกูลแซ่อื่นก็จะโพสต์ต่อว่าไม่ใช่เฉพาะมั่งในประเทศไทย มั่งทั่วโลกที่ใช้ตระกูลแซ่เดียวกันก็จะต่อว่าเพราะอับอายที่พี่น้องในตระกูลแซ่ทำอะไรที่ผิดจารีตประเพณีมั่ง ในสมัยก่อนนะทำอะไรไม่ดี ทำอะไรอับอายก็แค่ย้ายบ้านหนีไปอยู่หมู่บ้านอื่นไกล ๆ ก็จบ ไม่มีใครรู้เห็นว่าเป็นทำอะไรมา แต่เดี๋ยวนี้อะไรหมด มั่งตระกูลแซ่นี้อยู่ในหมู่บ้านนี้ ไปทำอะไรไว้ไม่ดี ต่อให้ไปติดคุกออกมาแล้วไปอยู่ที่หมู่บ้านอื่น ไม่นานก็มีคนหาเจอว่ามั่งคนนี้นำทำอะไรไม่ดีมาถึงหนีมาอยู่ที่หมู่บ้านของเรา”

การดำเนินการภายหลังการจัดการข้อพิพาท

ภายหลังการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจะแบ่งเป็นสองกรณี คือ หากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่สามารถเจรจายุติข้อพิพาทได้สำเร็จก็จะกำหนดให้ผู้กระทำความผิดชดใช้เหยี่ยวยาผู้เสียหายเป็นมูลค่าและในช่วงเวลาที่กำหนด แต่หากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ไม่สามารถเจรจายุติข้อพิพาทได้ก็จะแจ้งให้คู่กรณีเข้าพบผู้ใหญ่บ้าน ในพื้นที่ที่เกิดเหตุดำเนินการต่อไป

การสัมภาษณ์ประสบการณ์และวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนมั่งจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ให้ข้อมูล ดังนี้

“ถ้าผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่สามารถเจรจายุติข้อพิพาทได้ ผู้กระทำความผิดยอมรับและยอมชดใช้ความเสียหายจากการกระทำผู้เสียหายไม่ติดใจเอาความเมื่อได้รับการชดใช้ ก็จะนัดวันและเวลาจ่ายค่าชดใช้เหยี่ยวยากับผู้เสียหายต่อไป”

“มั่งเดี๋ยวนี้อะไรมีความรู้มากขึ้น เขาจะพิจารณาว่ากรณีใดที่เขาได้เปรียบและเขาจะใช้วิธีการนั้นคือถ้าเขาได้เปรียบทางกฎหมายไทย เขาก็จะไม่นำเรื่องมาปรึกษา แต่ถ้าเขาไม่แน่ใจหรือพิจารณาแล้วเห็นว่าเขาจะเสียเปรียบทางกฎหมายแต่จะได้เปรียบทางจารีตประเพณีมั่ง เขาก็จะมาหาผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ เช่น การขับรถชนเปิด คนไก่อตายบนถนนในทางกฎหมายไทยการปล่อยสัตว์เลี้ยงบนถนนเจ้าของสัตว์เลี้ยงจะเป็นฝ่ายผิด แต่ในทางจารีตประเพณีมั่งการทำให้เปิดไก่อของเขาตายจะต้องชดใช้ราคาเปิดไก่อให้กับเจ้าของสัตว์เลี้ยงนั้น”

“บางกรณีการหย่าของลูกหลาน ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่อาจให้ทั้งคู่อยู่ร่วมกันก่อน 1-2 เดือน แล้วค่อยกลับมาใหม่ หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยังยืนยันกรานที่จะหย่าผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ก็จะตัดสินให้หย่าขาดจากกัน แต่ในยุคนี้สมัยนี้พบกรณีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ยอมก็จะไปดำเนินการฟ้องร้องต่อศาลกันเอง”

“หากคู่กรณีไม่มีใครยอมรับผิดไม่ยอมชำระค่าเสียหาย หรือตกลงค่าความเสียหายไม่ได้ก็จะส่งต่อไปให้ผู้ใหญ่บ้านช่วยตัดสิน”

เมื่อไม่สามารถเจรจาข้อยุติโดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ได้ ข้อพิพาทจะถูกนำสู่กระบวนการพิจารณาโดยผู้ใหญ่บ้าน และหากยังไม่สามารถหาข้อยุติได้อีก ผู้ใหญ่บ้านจะจัดทำเอกสารให้คู่กรณีเดินทางไปดำเนินกาต่อยังหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ศูนย์ดำรงธรรมประจำอำเภอ หรือสถานีตำรวจภูธรที่เกี่ยวข้องต่อไป

การสัมภาษณ์ ประสบการณ์และวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนม้ง จากผู้ใหญ่บ้านม้งชุมชนห้วยห่าน ให้ข้อมูลดังนี้

“เดิมที่ม้งอยู่ในป่า ลำดับการดำเนินการระงับข้อพิพาทถ้าเป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ คู่กรณีก็จะคุยกันเอง แต่ถ้าเป็นเรื่องใหญ่ขึ้นต้องการให้มีการตัดสินชี้แนะก็จะไปให้ผู้อาวุโสประจำตระกูลช่วยพิจารณา แต่หากเป็นข้อพิพาทระหว่างตระกูลแล้วไม่สามารถตกลงกันได้ ก็จะเชิญผู้อาวุโสประจำตระกูลอื่นที่ไม่ใช่ตระกูลที่เกี่ยวข้องกับคู่กรณีมาช่วยตัดสิน หากไม่สามารถตัดสินได้ก็จะนำปัญหามาที่ผู้ใหญ่บ้านหรือหัวหน้าชุมชนตัดสิน ถือเป็นที่สุดแต่หากยังไม่ยอมรับคำตัดสินของผู้ใหญ่บ้าน ก็จะพากันไปหาพญาเลาอู ซึ่งเป็นผู้ที่เจ้าเมืองเชียงของแต่งตั้งหัวหน้าม้งบนดอยผาหม่นให้ม้งดูแลปกครองกันเอง จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี 2475 มีการยกเลิกตำแหน่งพญาดังกล่าว ให้ม้งอยู่ภายใต้การปกครองโดยกำนันผู้ใหญ่บ้าน ที่เป็นคนเมืองไม่เข้าใจจารีตประเพณีม้ง การดำเนินการระงับข้อพิพาทของม้งจึงสิ้นสุดเพียงระดับหัวหน้าหรือผู้นำชุมชน จนปี พ.ศ. 2510 – 2524 ม้งในชุมชนม้งห้วยห่าน เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย จัดตั้งหมู่บ้านของมวลชนอยู่ร่วมกันกับนักศึกษาและคนเมืองที่เข้าเป็นมวลชนของพรรค กลุ่มที่เป็นม้งก็ยังคงใช้วิธีการจัดการข้อพิพาทโดยผู้อาวุโสประจำตระกูลอยู่ภายใต้กฎระเบียบการดูแลมวลชนของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย คือ ถ้าเป็นคดีใหญ่ ๆ เช่น การทะเลาะวิวาท การลักทรัพย์ ผู้ต้องหาจะถูกดำเนินการโดยพรรคฯ แต่ถ้าเป็นคดีเกี่ยวกับครอบครัว การหย่าร้าง หรือการทำให้ข้าวของของคนอื่นเสียหายก็จะใช้วิธีการของผู้อาวุโสประจำตระกูล ซึ่งในทุกกรณีผู้กระทำผิดญาติพี่น้องผู้กระทำผิด ก็ยังชดใช้เยียวยาให้กับผู้เสียหาย”

“นโยบายรัฐบาลที่ 66/2523 ไม่เอาผิดกับผู้เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ประกอบกับการดำเนินการทางการเมืองของกองทัพภาคที่ 3 ในปี พ.ศ. 2524 ม้งได้กลับมาเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย โดยม้งห้วยห่านเลือกพื้นที่ตั้งหมู่บ้านในพื้นที่ปัจจุบันและประมาณปี พ.ศ. 2532 กองทัพภาคที่ 3 มีนโยบายจัดตั้งหมู่บ้านสำหรับราษฎรอาสาสมัครบนดอยผาหม่น ตามเส้นทางสายบ้านฮวก – ผาตั้ง พร้อมขออาสาสมัครจากม้งในหมู่บ้านต่าง ๆ บนดอยผาหม่นให้อพยพเข้าไปอาศัยในหมู่บ้านจัดตั้ง ม้งชุมชนห้วยห่านบางส่วนได้อาสาสมัครไปอาศัยอยู่ จำนวน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านร่มฟ้าทอง หมู่บ้านร่มโพธิ์เงิน และหมู่บ้านร่มฟ้าหลวง ทั้งนี้ทางราชการได้ดำเนินการจัดตั้งหมู่บ้านตามวิธีการปกครองท้องที่ มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน รวมทั้งมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลแยกเป็นเอกเทศ เช่นเดียวกับหมู่บ้านทั่วไป ทำให้ประชาชนในพื้นที่อยู่ภายใต้การปกครองของผู้ใหญ่บ้านที่ได้จัดตั้งใหม่ แต่ในทางปฏิบัติประชาชนในพื้นที่เป็นผู้อพยพมาจากชุมชนห้วยห่าน มีญาติพี่น้องมีครอบครัวอยู่ที่ห้วยห่าน โดยเฉพาะประเด็นที่สำคัญคือประชาชนกลุ่มนี้ยังต้องประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อที่ชุมชนห้วยห่าน และอยู่ในการปกครองของผู้อาวุโสประจำตระกูลที่ห้วยห่าน นอกจากนี้ผู้อาวุโสประจำตระกูลบางรายยังมีรายชื่อในทะเบียนบ้านของหมู่บ้านจัดตั้งนี้ด้วย แต่การปฏิบัติหน้าที่ของผู้อาวุโสประจำตระกูล ก็ยังคงปฏิบัติ

ที่บ้านพักในชุมชนห้วยหาน มีข้อเพิ่มเติมเพียงว่าหากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ไม่สามารถจัดการข้อพิพาทได้ ต้องมีการดำเนินการต่อในลำดับขั้นต่อไป คือ การดำเนินการที่ผู้ใหญ่บ้าน จะพิจารณาว่าจะไปดำเนินการกับผู้ใหญ่บ้านท่านใดก็ให้ดูจากสถานที่เกิดเหตุ หรือสถานที่เกิดข้อพิพาทนั้นว่าอยู่ในท้องที่หมู่บ้านใด ซึ่งการจัดการข้อพิพาทจะกระทำที่ชุมชนห้วยหาน แต่หากตกลงกันไม่ได้และสถานที่เกิดเหตุอยู่ที่บ้านร่มฟ้าทองคุณุกรณ์ก็ต้องนำผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ไปปรึกษาดีความกับผู้ใหญ่บ้านร่มฟ้าทอง”

“ผู้ใหญ่บ้านจะพิจารณารับจัดการข้อพิพาทระหว่างมั่งได้ เมื่อข้อพิพาทนั้นผ่านการพิจารณาจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคุณุกรณ์ก่อน ยกเว้นว่าคุณุกรณ์ต้องการใช้วิธีการจัดการข้อพิพาทด้วยกฎหมายไทย ผู้ใหญ่บ้านจะดำเนินการจัดทำเอกสารส่งต่อไปยังสถานีตำรวจ หรือที่ว่ากล่าวเอาเถื่อให้โดยทันที แต่หากคุณุกรณ์ไม่สามารถยุติข้อพิพาทในระดับผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ได้ ต้องการให้ผู้ใหญ่บ้านตัดสินชี้ขาด ผู้ใหญ่บ้านก็จะเรียกเชิญคณะกรรมการหมู่บ้านเข้าร่วมพิจารณาด้วย ซึ่งหากคุณุกรณ์ไม่สามารถตกลงกันได้ ผู้ใหญ่บ้านก็จะดำเนินการทางเอกสารไปยังหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องต่อไป”

การดำเนินการจัดการข้อพิพาทในระดับขั้นของผู้ใหญ่บ้าน ตามจารีตประเพณีมั่งคุณุกรณ์จะต้องนำสุราหรือน้ำอัดลม ไก่ และเงินมอบให้ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อเป็นค่าดำเนินการสำหรับผู้ใหญ่บ้าน โดยมีการเปลี่ยนแปลงตามความสะดวกในแต่ละหมู่บ้าน

จากการสัมภาษณ์ ประสบการณ์และวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนมั่งจากผู้ใหญ่บ้านมั่ง ชุมชนห้วยหาน ให้ข้อมูลที่มีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกัน ดังนี้

“ในยุคแรก ๆ คุณุกรณ์ที่ไม่สามารถตกลงกันได้ด้วยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ก็จะมาให้ผู้ใหญ่บ้านตัดสินโดยฝ่ายโจทก์จะนำสุรา 1 ไท ไก่ 1 คู่ พร้อมกระดาษเงินกระดาษทอง 2 แผ่น มอบให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นค่าเปิดประตูที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งจะมีการทำพิธีแจ้งผีเจ้าที่เจ้าทางให้ชี้้นำผลการตัดสิน ด้วยการต้มไก่ที่เป็นตัวแทนของฝ่ายโจทก์ และไก่ที่เป็นตัวแทนของฝ่ายจำเลย ทำพิธีดูลักษณะของเท้าไก่ที่ต้มแล้ว”

“การดูเท้าไก่ต้มตามความเชื่อโดยฝ่ายที่ถูกต้อนนี้ว่าเท้าไก่จะจัดวางระเบียบได้ดีกว่าอีกฝ่าย นอกจากนี้เท้าไก่อังช่วยพยากรณ์ว่า หลังการพิจารณาตัดสินคดีนี้แล้วคุณุกรณ์ยังจะกลับมามีเรื่อง มีข้อพิพาทแบบเดิม ๆ อีกหรือไม่”

“เพื่อความสะดวกในยุคปัจจุบัน และมั่งไม่สามารถต้มกลิ่นสุราได้อย่างอิสระ จึงไม่นิยมนำสุรามามอบให้ผู้ใหญ่บ้าน แต่จะเป็นน้ำอัดลมที่เป็นน้ำส้ม 2 ขวดแทน ส่วนการนำไก่มาต้มถ้าไม่สะดวกโจทก์จะนำเงิน 500 บาท มามอบให้ผู้ใหญ่บ้านแทน โดยคิดว่าไก่ 1 คู่ ราคา 400 บาท และค่าดำเนินการตามประเพณี 100 บาท”

“การให้ผู้ใหญ่บ้านตัดสินคู่กรณีต่างฝ่ายจะถือน้ำอัสลัม 1 ขวด ไก่ 1 ตัว และเงิน 100 บาท เพื่อมามอบให้ผู้ใหญ่บ้านดำเนินการตัดสินข้อพิพาทโดยคู่กรณีจะต้องเสียค่าใช้จ่ายเพราะถือว่าไม่ยอมรับการจัดการข้อพิพาทของผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ในขั้นต้น”

ปัญหาการจัดการข้อพิพาทในระดับขั้นของผู้ใหญ่บ้าน เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยี การได้รับความรู้จากภายนอกชุมชนทำให้มีทางเลือกในการจัดการข้อพิพาทด้วยตนเองมากขึ้น

จากการสัมภาษณ์ ประสพการณ์ และวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนมั่ง จากผู้ใหญ่บ้านมั่ง ชุมชนห้วยหาน ให้ข้อมูล ดังนี้

“ช่วงที่มั่งห้วยหานออกจากป่ามาเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยในปี พ.ศ. 2524 จนถึงประมาณ ปี พ.ศ. 2558 ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จะมีบทบาทสำคัญในการสร้างความยุติธรรมในชุมชนมั่ง แต่หลังจากนั้นมั่งมีความรู้ทางกฎหมายมากขึ้น ทั้งในกลุ่มที่ได้รับการศึกษา ได้รับข้อมูลข่าวสารทางสื่อต่าง ๆ หาช่องทางช่องว่างทางกฎหมายของไทย และจารีตประเพณีมั่งแล้วพิจารณาว่าการต่อสู้คดีพิพาทกับคู่กรณี ช่องทางใดที่จะเป็นฝ่ายได้เปรียบมากกว่าก็จะเลือกใช้ช่องทางนั้นในการต่อสู้ แม้กระทั่งการดำเนินการจัดการข้อพิพาทด้วยจารีตประเพณีมั่ง หากผลการดำเนินการไม่เป็นไปตามความต้องการ ก็จะมีการดำเนินการใหม่ตามกระบวนการของกฎหมายไทย”

“มีหลายกรณีที่คู่กรณีใช้วิธีการแสดงเหตุผลร่วมโดยการเชื่อมโยงจารีตประเพณีมั่งเข้ากับกฎหมายไทย จนถึงการนำข้อกฎหมายไทยที่ได้รับคำแนะนำจากพี่น้องที่ศึกษาทางนิติศาสตร์หรือการศึกษาด้วยตนเองจากสื่อออนไลน์ เพื่อหาข้อได้เปรียบให้กับตนเองมากที่สุด ในขณะที่ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ที่ใช้วิธีการจัดการข้อพิพาทด้วยจารีตประเพณีมั่งไม่เข้าใจถึงข้อกฎหมายของไทย โดยเฉพาะการพิจารณาด้วยจารีตประเพณีมั่งที่มีประเด็นแตกต่างไปจากข้อกฎหมายของไทย ซึ่งระบบกฎหมายไทยมุ่งเอาความผิดกับผู้กระทำผิดให้ชัดหลาย กับโทษที่ได้รับเมื่อกระทำผิดในขณะที่จารีตประเพณีมั่งจะเน้นถึงการชดใช้กับผู้เสียหาย เพื่อให้คู่กรณีและครอบครัวสามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนได้ โดยไม่มีการผูกใจเจ็บต่อกัน”

“ผู้ใหญ่บ้านจะสอบถามคู่กรณีถึงความต้องการการจัดการข้อพิพาทก่อนว่าจะเลือกใช้วิธีการใด ระหว่างวิธีการตามจารีตประเพณีมั่ง หรือวิธีการตามกฎหมายไทย หากคู่กรณีต้องการใช้วิธีการตามจารีตประเพณีมั่งก็จะนัดวันมาดำเนินการที่บ้านของผู้ใหญ่บ้าน แต่หากคู่กรณีต้องการใช้วิธีการตามกฎหมายไทย ผู้ใหญ่บ้านก็จะทำเอกสารส่งต่อไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป เช่น ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับครอบครัว ข้อพิพาทเกี่ยวกับที่ดินซึ่งไม่มีเอกสารสิทธิ์ ก็จะส่งต่อไปที่ศูนย์ดำรงธรรมอำเภอ หากเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับคดีอาญา การลักทรัพย์ การทะเลาะวิวาทก็จะส่งต่อไปที่สถานีตำรวจภูธรประจำอำเภอ”

การเยียวยาผู้เสียหาย

สังคมมั่งถือว่าครอบครัวและพี่น้องในตระกูลแซ่จะต้องรับผิดชอบเยียวยาชดใช้ค่าเสียหายให้กับการกระทำของมั่งในตระกูลแซ่ แม้ว่ามูลค่ารวมความเสียหายจะมีมากกว่าการชดใช้ แต่การชดใช้เยียวยาเป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อการกระทำของมั่งในตระกูลแซ่ที่มีต่อชุมชน

การสัมภาษณ์ ประสบการณ์และวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนม้ง จากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ให้ข้อมูลดังนี้

“ในทุกกรณีหากมีข้อขัดแย้งฝ่ายที่เสียหายต้องได้รับการชดใช้เยียวยาจากผู้ที่ทำให้ผิดต่อเขา โดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของผู้ที่เสียหายจะพิจารณาว่าผู้เสียหายสมควรได้รับการชดใช้เท่าใด ซึ่งผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของผู้กระทำผิดก็จะพิจารณาต่อรองจากความสามารถในการชดใช้ของผู้กระทำผิด”

“การเรียกร้องค่าเสียหายในบางกรณีมีมาตรฐานดำเนินกันมาอยู่แล้ว เช่น สามีขอเลิกกับภรรยา สามีก็ต้องจ่ายเงินแบ่งให้ภรรยาเป็นเงินแบ่ง 2 แบ่ง (ราคาประมาณ 10,000 บาท) แต่หากภรรยาเป็นฝ่ายขอเลิก ต้องจ่ายเงินแบ่ง 1 แบ่ง (ประมาณ 5,000 บาท) ให้ฝ่ายสามี หรือการทะเลาะวิวาทฝ่ายที่หาเรื่องก่อนจะต้องจ่ายให้กับฝ่ายตรงข้ามหมัดละ 500 บาท แม้ว่าทั้งสองฝ่ายจะร่วมกันทะเลาะวิวาทก็ตาม”

“เวลาที่จะไปเจรจาตกลงชดใช้ค่าเสียหายแต่ละครั้ง ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จะสอบถามผู้กระทำผิดก่อนว่าครอบครัวของเขาจะมีเงินชดใช้ค่าเสียหายได้เท่าใด และจะคำนวณในใจว่าถ้าไม่สามารถเจรจาต่อรองได้ กลุ่มญาติพี่น้องในตระกูลแซ่อาจจะเรียไรช่วยเหลือเพื่อไปสมทบได้อีกเท่าใดก็จะเป็นยอดเงินที่จะชดใช้ค่าเสียหายให้กับผู้เสียหาย ในทางตรงกันข้ามถ้าผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่เป็นตัวแทนให้กับผู้เสียหายก็จะพิจารณาความเสียหายที่เกิดขึ้น ความต้องการการชดใช้ก็จะพิจารณาตามความจำเป็น เช่น ความเสียหายของทรัพย์สิน หรือผู้เสียหายบาดเจ็บ ต้องจ่ายค่าเดินทางไปหาหมอ ส่วนค่ายาไม่ต้องเพราะมีบัตร 30 บาท แต่ที่จำเป็นคือต้องทำพิธีขวัญที่ต้องใช้ไก่ หรือหมู 1 หรือ 2 ตัว หรือถ้าหากเสียชีวิตอย่างน้อยก็ต้องขอวัวเขา 1 ตัว หมู 1 ตัว ใช้ในพิธีศพ ขาดเหลืออะไรพี่น้องในหมู่บ้านก็ต้องช่วยเหลือกันอยู่แล้ว

“ถ้าฝ่ายเราไปทำเขาตายไม่ว่าจะเป็นกรณีอะไรจะประมาทจะตั้งใจไปฆ่าเขา คนที่ทำผิดอาจหนีไปแล้ว หรือตำรวจจับไปแล้ว ญาติพี่น้องฝ่ายที่ไปฆ่าเขาเบื้องต้นต้องรีบจัดหาวัว 1 ตัว หมู 1 ตัว และเสื้อผ้า 1 ชุด ไปมอบให้กับครอบครัวของผู้ที่เสียชีวิตก่อนให้เขามีของใช้ในการประกอบพิธีศพเป็นเบื้องต้น ส่วนค่าเสียหายค่าชดใช้ก็ค่อยเจรจากันอีกครั้งหนึ่ง”

“ฝ่ายที่ทำให้ผิดจะต้องเดินทางไปยังบ้านของฝ่ายที่เสียหายเพื่อเจรจาขอชดใช้ความผิด ในกรณีที่ไม่มี ความเสียหายเกิดขึ้นก็อาจไม่มีการชดใช้ ต่างฝ่ายต่างเสียค่าใช้จ่ายในการดำเนินการกันเอง เช่นกรณีความไม่ชัดเจนของพื้นที่ทำไร่ หากผู้ร้องเรียนและผู้ถูกร้องเรียนจะดำเนินการ จนถึงขั้นตอนของผู้ใหญ่บ้านที่ต้องมีการเสียค่าธรรมเนียมและต้องซื้อไก่ซื้อน้ำส้มดำเนินการ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีการตัดสินให้แบ่งพื้นที่กัน ซึ่งคู่กรณีต่างก็ไม่มีใครได้เปรียบเสียเปรียบ ก็จะมีการต้องมาเยียวยากัน”

“ของที่เสียหายบางอย่าง ไม่สามารถกำหนดราคาเป็นเงินได้อย่างเช่น ชีวิตคนหรือความเจ็บปวดเมื่อถูกทำร้าย การทำให้เขาเสียขวัญ ไม่สบายใจ แต่การที่ผู้ที่ทำให้ผิดไปแสดงความรับผิดชอบ แสดงความเสียใจกับครอบครัวผู้เสียหาย หรือกับผู้เสียหาย อย่างน้อยก็ชำระเป็นค่าทำพิธีเรียกขวัญให้เขา ถ้าเขาพอใจก็ไม่เรียกร้องอะไรมากมายแล้ว”

“ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคูกรณี จะพูดคุยพิจารณาถึงการชดใช้เยียวยาให้กับผู้เสียหาย ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็ไม่ได้ปกป้องผลประโยชน์ของตระกูลแซ่ตัวเอง เนื่องจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ในชุมชนและชุมชนอื่น ๆ โดยเฉพาะชุมชนใกล้เคียงกันต่างเคยพบปะเจรจากันในการจัดการข้อพิพาทของพี่น้องมั่งในตระกูลแซ่ รวมถึงการได้รับเชิญให้เข้าร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ จึงมีความคุ้นเคยกัน อีกทั้งหากมีการเจรจาต่อรองเกี่ยวกับค่าเสียหายแล้วผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่เรียกร้องให้กับผู้เสียหายเป็นมูลค่ามากเกินไป หรือต่อรองให้กับฝ่ายที่กระทำผิดมากเกินไป จนฝ่ายผู้เสียหายยอมรับไม่ได้ต้องไปเจรจากันในระดับผู้ใหญ่บ้าน หรือฟ้องร้องทางกฎหมายไทย จะทำให้มั่งทั่วไปทราบว่าตระกูลแซ่นั้นไม่ยอมประนีประนอมกับใคร หากมีเรื่องอะไรด้วยก็ให้เจรจากันโดยใช้กฎหมายไทย หรือถ้าคูกรณีเป็นฝ่ายที่ถูก ก็เรียกร้องกับตระกูลแซ่นั้นให้มาก ๆ จะสร้างความอับอายแก้มั่งในตระกูลแซ่เอง ที่เลือกผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ที่มีลักษณะนิสัยแบบนี้มา หรือถ้าฝ่ายตระกูลแซ่ของเราเรียกร้องค่าเสียหายจากตระกูลแซ่คูกรณี มาก ๆ แล้วในอนาคตถ้าลูกหลานตระกูลแซ่ของเราไปสร้างความเสียหายแบบเดียวกันกับตระกูลแซ่อื่น เขาก็คงต้องเรียกร้องความเสียหายจากตระกูลแซ่ของเรามาก ๆ เท่ากับที่เราเคยไปเรียกร้อง”

“ถ้าลูกหลานเราทำผิดไปสร้างความเสียหายให้กับเขาก็ต้องชดใช้ให้เขาตามที่เขาเรียกร้อง ถ้าผู้กระทำผิดที่เป็นลูกหลานตระกูลแซ่ไม่มีเงินหรือมีเงินไม่พอก็จะให้เขาขอความช่วยเหลือกับพี่น้องของเขาเป็นขั้นต้น หากยังไม่พอก็จะแจ้งให้พี่น้องตระกูลแซ่ในหมู่บ้าน และภายในอำเภอช่วยเหลือกันเป็นลำดับ สำหรับการช่วยเหลือในตระกูลแซ่ของเราในหมู่บ้านหรือภายในอำเภอนี้ใครมีมากก็ให้มาก ใครมีน้อยก็ให้น้อยช่วยเสร็จแล้วก็จบ ไม่ต้องหาเงินมาชดใช้พี่น้อง”

“ตระกูลแซ่ของเราถ้ามีพี่น้องไปสร้างความเสียหายให้เขาก็จะระดมเงินช่วยเหลือจากมั่งตระกูลแซ่ในหมู่บ้านโดยจะมีการจดบันทึกไว้ว่าใครช่วยเหลือมาเท่าไร ผู้ที่นำเงินไปก็จะทยอยชดใช้ให้กับพี่น้อง แต่จะไม่มีมีการกำหนดระยะเวลาไม่คิดดอกเบี้ยกัน ฝ่ายไหนเสียชีวิตก่อนเวลาจัดงานศพก็จะมาชี้แจงว่าผู้เสียชีวิตมีหนี้สินหรือเป็นเจ้าของหนี้กับพี่น้องในตระกูลแซ่เท่าไร ลูกหลานก็จะรับทราบชดใช้”

“การเยียวยาผู้เสียหายเป็นการแสดงความรับผิดชอบระหว่างตระกูลแซ่ว่า ตระกูลแซ่ของเราเสียใจกับความเสียหายที่ลูกหลานตระกูลแซ่เราทำกับพี่น้องตระกูลแซ่อื่น ข้อพิพาทข้อขัดแย้งเกิดขึ้นเพียงมั่ง 2 คน ไม่ใช่เป็นข้อขัดแย้งของตระกูลแซ่ และที่สำคัญคือ เมื่อผู้ทำผิดยินยอมชดใช้ความเสียหายที่เกิดขึ้น คูกรณีก็จะให้อภัยและยอมรับผู้ทำผิดให้อยู่ในสังคมต่อไปได้ การชดใช้เพื่อให้เห็นว่าเรื่องราวที่ทำให้เกิดความบาดหมางในใจนั้นจบไปแล้ว เป็นการให้ออกาสผู้ทำผิดอยู่ในสังคมร่วมกับคูกรณีได้อย่างปกติ”

“ถ้าผู้กระทำความผิดมีอายุต่ำกว่า 18 ปี ครอบครัวจะต้องรับผิดชอบชดใช้เยียวยาต่อผู้เสียหาย ตามที่เจรจาต่อรองค่าเสียหายทั้งหมด แต่ถ้าอายุเกิน 18 ปี มั่งถือว่าเป็นผู้ใหญ่แล้ว หากไม่สามารถจ่ายค่าเสียหายได้ก็จะให้ผู้ใหญ่บ้านดำเนินคดีกับผู้ทำผิดต่อไป โดยที่ครอบครัวของผู้กระทำผิดอาจจะนำไก่ และน้ำส้มไปขอโทษผู้เสียหาย เพราะถือว่าคนที่ทำผิดคือลูก พ่อแม่ไม่ได้ทำผิดด้วย

การป้องกันปัญหาในชุมชน

ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ยังมีหน้าที่อบรม สั่งสอน ตักเตือนมั่งในตระกูลแซ่ไม่ให้ประพฤติตัวสร้างปัญหาให้กับครอบครัวและชุมชน โดยจะตักเตือนผ่านหัวหน้าครัวเรือนของมั่งในตระกูลแซ่

จากการสัมภาษณ์การป้องกันปัญหาในชุมชน จากประสบการณ์ของผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ได้ให้ข้อมูล ดังนี้

“การอบรมตักเตือนส่วนใหญ่จะเป็นลูกหลานที่อยู่ในวัยรุ่น โดยมีพี่น้องในตระกูลแซ่แจ้งมาจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับลูกหลานไปดื่มสุราในสถานที่ต่าง ๆ ส่งเสียงดังรบกวนชาวบ้านก็จะแจ้งให้พ่อเขาจัดการอบรมลูกของเขาไม่ให้ไปส่งเสียงดังทำให้อับอายถึงตระกูลแซ่”

“เมื่อมีการประชุมกลุ่มตระกูลแซ่ในหมู่บ้าน ก็จะกำชับหัวหน้าครัวเรือนในตระกูลแซ่ให้ดูแลลูกหลานเกี่ยวกับการขับขีรถจักรยานยนต์ภายในชุมชน การดื่มสุรา และการก่อปัญหาทะเลาะวิวาท ตระกูลแซ่ของเรามีไม่กี่หลังคาเรือน ถ้าควบคุมลูกหลานไม่ได้ก็จะอายเขา”

“การป้องกันปัญหา ส่วนใหญ่หัวหน้าครัวเรือนจะรับผิดชอบคนในครัวเรือน เพราะหากคนในครัวเรือนไปทำอะไรผิดมา หัวหน้าครัวเรือนต้องรับผิดชอบอยู่แล้ว แต่หากลูกหลานไปสร้างความเดือดร้อนให้กับคนอื่นในเรื่องเดิมแค่ครั้งสองครั้ง ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จะช่วยเจรจาให้กับคู่กรณี แต่ถ้าไปก่อเรื่องบ่อย ๆ ก็จะแจ้งให้ผู้ใหญ่บ้าน นำตัวไปดำเนินการตามกฎหมายเฉพาะรายไป ไม่เกี่ยวกับคนในครอบครัว”

“บางครั้งลูกหลานในตระกูลแซ่ก็ดื้อเกินไป พ่อแม่ตักเตือนก็ไม่เชื่อฟัง ถึงเวลาสร้างปัญหาอะไรมาก็มาขอพึ่งพาผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ไปช่วยเจรจา ก็ต้องไปช่วยเหลือลูกหลานและใช้เวลา นั้นอบรมสั่งสอนตักเตือนให้อยู่ในระเบียบของชุมชน ลูกหลานพวกนี้พอมารู้ปัญหาเกี่ยวกับตัว เดือดร้อนพ่อแม่ ญาติพี่น้อง ก็สำนึกผิดจะไม่กล้าทำผิดอีก”

บทที่ 5

แก่นสาระประสบการณ์ การสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

การวิเคราะห์ประสบการณ์การสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ชุมชนม้งห้วยหาน จังหวัดเชียงราย เพื่อระบุแก่นสาระจากประสบการณ์ (Essence) ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ตามประเด็น ดังนี้

ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่

รูปแบบการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

วิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่

สังคมม้ง ยึดถือความสัมพันธ์ระหว่างม้งด้วยกันเป็น 3 ระดับ ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ภายในตระกูลแซ่ ความสัมพันธ์ระหว่างตระกูลแซ่ และความสัมพันธ์กับชนต่างชาติพันธุ์ ซึ่งแต่ละลำดับความสัมพันธ์สามารถอธิบายได้ ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ภายในตระกูลแซ่ ม้งมีตระกูลแซ่ออกเป็น 18 ตระกูลแซ่ โดยในประเทศไทยมีม้ง 12 ตระกูลแซ่ เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ ม้งกำหนดให้การสืบสายตระกูลแซ่ทางบิดา หญิงที่แต่งงานจะต้องเป็นสมาชิกตระกูลแซ่ และนับถือวิญญาณบรรพบุรุษตามตระกูลแซ่ของสามี บุตรต้องเป็นสมาชิกตระกูลแซ่ของบิดา ม้งมีข้อกำหนดอย่างชัดเจนว่าม้งที่เป็นสมาชิกตระกูลแซ่เดียวกันเป็นพี่น้องที่ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้ม้งมีเครือข่ายจากตระกูลแซ่ที่เข้มแข็ง สามารถใช้เครือข่ายตระกูลแซ่ทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองได้ และมีข้อห้ามสำคัญคือห้ามสมาชิกตระกูลแซ่เดียวกันมีความสัมพันธ์เชิงชู้สาวต่อกัน และห้ามสมาชิกตระกูลแซ่เดียวกันแต่งงานกันอย่างเด็ดขาด เพราะจะทำให้วิญญาณบรรพบุรุษไม่พึงพอใจตกลงบันดาลให้เกิดภัยพิบัติต่อสมาชิกทั้งตระกูลแซ่นั้น

2. ความสัมพันธ์ระหว่างตระกูลแซ่ ม้งจะมีความสัมพันธ์เบื้องต้นระหว่างครอบครัว บิดามารดาของบุตรชาย บุตรสะใภ้ พี่น้องที่ไปแต่งงานต่างตระกูลแซ่ และความสัมพันธ์กับม้งในฐานะที่เป็นชนชาติพันธุ์เดียวกัน

3. ความสัมพันธ์กับคนต่างชาติพันธุ์ ม้งจะมีความสัมพันธ์ในลักษณะผู้ติดต่อทางเศรษฐกิจ สังคมความเป็นเพื่อนมนุษย์กัน

ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ เป็นผู้ดูแลม้งภายในตระกูลแซ่ภายในชุมชน แต่ละชุมชนจะมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ด้านพิธีกรรม (ตุ๋ตั่วเก้ใจดำคว) และผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ด้านการปกครอง (ตุ๋ล่อสี่) โดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่เพียง 1 คนได้ โดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่แต่ละประเภทมีหน้าที่ต่างกัน ดังนี้

1. ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ด้านพิธีกรรม แต่ละตระกูลแซ่มีวิธีการประกอบพิธีกรรม โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการติดต่อวิญญูณบรรพบุรุษที่แตกต่างกัน รวมทั้งข้อห้ามประพฤติปฏิบัติของสมาชิกภายในตระกูลแซ่ที่แตกต่างกัน ภายในหมู่บ้านหรือชุมชนจำเป็นต้องมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของตน เพื่อเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมและการให้คำปรึกษาในการดำรงชีวิตตามวิถีที่ไม่ขัดต่อข้อห้ามของตระกูลแซ่ เนื่องจากมั่งมีความเชื่อว่าหากประกอบพิธีกรรมหรือดำรงวิถีชีวิตที่ผิดไปจากความเชื่อ วิญญูณบรรพบุรุษจะดลบันดาลให้บุคคลหรือตระกูลแซ่ประสบภัยพิบัติต่าง ๆ

2. ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ด้านการปกครอง ในหมู่บ้านหรือชุมชนมั่งจะมีมั่งหลากหลายตระกูลแซ่อยู่ร่วมกัน โดยที่มั่งให้ความสัมพันธ์ภายในตระกูลแซ่เป็นอันดับต้น ทำให้ต้องมีการควบคุมจัดระเบียบทางสังคมสำหรับสมาชิกในตระกูลแซ่ ให้สามารถอยู่ร่วมกันกับสมาชิกตระกูลแซ่อื่น ๆ อย่างสันติสุข สมาชิกในตระกูลแซ่จึงคัดเลือกผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ทำหน้าที่ปกครองดูแลสมาชิกในตระกูลแซ่ และยังมีหน้าที่เป็นตัวแทนของสมาชิกภายในตระกูลแซ่เจรจาจัดการข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกในตระกูลแซ่กับมั่งต่างตระกูลแซ่ และมั่งต่างชุมชนด้วย

การเข้าดำรงตำแหน่งของผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ด้านการปกครอง จะมาจากการเลือกตั้งของหัวหน้าครัวเรือน สมาชิกในตระกูลแซ่ภายในหมู่บ้านหรือชุมชน โดยพิจารณาคุณสมบัติของผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จากมั่งในตระกูลแซ่ที่มีความรู้ด้านจารีตประเพณีมั่ง เป็นผู้มิมีเหตุผล มีความยุติธรรมกล้าตัดสินใจ และมีความสามารถในการเจรจา ส่วนใหญ่จะเป็นการสืบทอดตำแหน่งจากบิดาสู่บุตรชาย หรือการสืบทอดจากบุคคลในครัวเรือนเดียวกัน ตำแหน่งของผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ไม่กำหนดวาระ และไม่จำกัดอายุ การสืบทอดตำแหน่งส่วนใหญ่เกิดจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่คนเดิมเสียชีวิต หรือบางตระกูลแซ่เปลี่ยนผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ เพราะเห็นว่าผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ท่านเดิมอยู่ในวัยชรา ไม่มีความสะดวกในการเดินทางไปจัดการข้อพิพาทในชุมชนมั่งที่อยู่ห่างไกล

หน้าที่สำคัญของผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ประกอบด้วยการดูแลความสงบเรียบร้อย การจัดการข้อพิพาทของสมาชิกในตระกูลแซ่ และเป็นตัวแทนสมาชิกในตระกูลแซ่ จัดการข้อพิพาทที่เกิดขึ้นกับบุคคลภายนอกตระกูลแซ่

1. การดูแลความสงบเรียบร้อยของสมาชิกในตระกูลแซ่ด้วยการอบรม ตักเตือน ควบคุมดูแลสมาชิกในตระกูลแซ่ให้ปฏิบัติตามจารีตประเพณีมั่ง และกฎระเบียบของหมู่บ้าน การป้องปรามสมาชิกในตระกูลแซ่ไม่ให้ก่อพฤติกรรมสร้างปัญหาในหมู่บ้านและชุมชน โดยใช้วิธีการแจ้งผ่านหัวหน้าครัวเรือนสมาชิกในตระกูลแซ่ในการประชุมตระกูลแซ่ หรือการเรียกพบเป็นการส่วนตัว เนื่องจากระบบควบคุมทางสังคมมั่ง เริ่มจากหัวหน้าครัวเรือนจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบสมาชิกในครัวเรือนทุกคน นอกจากนี้ ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ยังมีหน้าที่จัดการข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างครัวเรือนของสมาชิกในตระกูลแซ่ภายในชุมชนอีกด้วย

2. การเป็นตัวแทนของสมาชิกในตระกูลแซ่ จัดการข้อพิพาทระหว่างสมาชิกในตระกูลแซ่ กับมั่งต่างตระกูลแซ่ และมั่งต่างชุมชน เมื่อเกิดข้อพิพาทระหว่างมั่ง หากคู่กรณีประสงค์ใช้วิธีการจัดการข้อพิพาท โดยยึดหลักการจารีตประเพณีมั่ง คู่กรณีจะต้องนำผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่มาเป็น ตัวแทนในการเจรจา เพื่อหาข้อยุติในข้อพิพาทนั้น หรือแม้ว่าข้อพิพาทเป็นการละเมิดกฎหมายของรัฐ ผู้กระทำผิดต้องถูกดำเนินคดีตามกฎหมายของรัฐ แต่หากคู่กรณีผู้เสียหายเป็นมั่ง ผู้อาวุโสประจำ ตระกูลแซ่ของผู้กระทำผิดจะต้องเดินทางไปเจรจากับผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของผู้เสียหาย เพื่อ ชำระค่าชดเชยความเสียหายที่สมาชิกในตระกูลแซ่ของตนไปละเมิดสร้างความเสียหายให้กับมั่งต่าง ตระกูลแซ่ หรือมั่งต่างชุมชน

3. การเป็นตัวแทนหรือจัดหาตัวแทนสมาชิกในตระกูลแซ่ จัดการข้อพิพาทกับคนต่างชาติพันธุ์ หรือการถูกดำเนินคดีตามกฎหมายของรัฐ ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จะช่วยเหลือสมาชิกในตระกูลแซ่ ร่วมเจรจากับคู่กรณีที่เป็นคนต่างชาติพันธุ์ และเจ้าหน้าที่รัฐตามหลักการของความสัมพันธ์ภายใน ตระกูลแซ่ที่จะไม่ปล่อยให้สมาชิกในตระกูลแซ่ต้องเจรจาท่องหรือจัดการข้อพิพาทโดยลำพังกับมั่ง ต่างตระกูลแซ่ บุคคลต่างชาติพันธุ์รวมทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐในการนี้ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จะแต่งตั้ง สมาชิกภายในตระกูลแซ่ผู้มีความรู้ ความสามารถ กล่าวพูด กล่าวเจรจาท่องให้เป็นตัวแทนสมาชิกใน ตระกูลแซ่ร่วมเจรจาข้อพิพาทกับคู่กรณี หรือเจ้าหน้าที่รัฐ เนื่องจากสมาชิกในตระกูลแซ่อาจไม่มี ความสามารถในการสื่อสารด้วยภาษาไทยหรือไม่สามารถสื่อความหมายที่ต้องการแสดงออกได้อย่าง ชัดเจน และอาจมีความเกรงกลัวเมื่อต้องเจรจากับเจ้าหน้าที่รัฐ

การจัดการตามกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ชุมชนมั่งห้วยทาน โดยผู้อาวุโสประจำ ตระกูลแซ่ด้วยวิธีการใช้จารีตประเพณีมั่ง แบ่งเป็นสองระดับคือระดับกลุ่มเครือญาติตระกูลแซ่และระดับ ชุมชนโดยในระดับกลุ่มเครือญาติตระกูลแซ่จะพบข้อพิพาทเกี่ยวกับสามี-ภรรยา การหย่าร้าง และ การจัดการสินสมรส รวมถึงข้อพิพาทอื่นที่เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกในตระกูลแซ่ของคู่กรณีและผู้อาวุโส ประจำตระกูลแซ่ต่างชุมชน ซึ่งพบข้อพิพาทเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาท การลักทรัพย์ กรณีที่ดินรวมไปถึง การชดใช้เยียวยาผู้เสียหายจากอุบัติเหตุและอาชญากรรม ซึ่งคู่กรณีเป็นกลุ่มชาติพันธุ์มั่งด้วยกัน แต่หาก คู่กรณีเป็นกลุ่มต่างชาติพันธุ์มั่ง หรือการดำเนินคดีอาญาตามกฎหมายไทยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ก็จะ แต่งตั้งให้สมาชิกในตระกูลแซ่ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถเข้าร่วมกับครอบครัวของสมาชิกในตระกูลแซ่ เจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทกับคู่กรณีและเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องจนเสร็จสิ้นกระบวนการยุติธรรมของรัฐ เพื่อสร้างความมั่นใจว่ากลุ่มเครือญาติตระกูลแซ่จะไม่ทอดทิ้งให้สมาชิกในตระกูลแซ่ต้องเผชิญกับปัญหา โดยลำพัง

สิ่งที่เชื่อความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในตระกูลแซ่ของมั่ง คือการใช้ความเคารพต่อผีและ วิญญาณบรรพบุรุษที่คอยปกป้องคุ้มครองสมาชิกในตระกูลแซ่ สู่ความเป็นพี่น้องที่ต้องให้ความช่วยเหลือ เกื้อกูลกันภายในชุมชนมั่งแต่ละตระกูลแซ่ และมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ทำหน้าที่ดูแลการประกอบ พิธีกรรมตามความเชื่อของสมาชิกในตระกูลแซ่ และมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ทำหน้าที่ปกครองดูแล

สมาชิกในตระกูลแซ่ให้ประพฤติปฏิบัติตัวภายใต้กฎระเบียบของชุมชน ไม่สร้างความเสื่อมเสียอับอายให้กับสมาชิกในตระกูลแซ่ ทั้งยังทำหน้าที่จัดการข้อพิพาท สร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ให้กับสมาชิกในตระกูลแซ่ และเป็นตัวแทนสมาชิกในตระกูลแซ่ จัดการข้อพิพาทกับมั่งต่างตระกูลแซ่ มั่งต่างชุมชน และบุคคลต่างชาติพันธุ์

รูปแบบการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

มั่งกำหนดรูปแบบการสร้างความสมานฉันท์ในชุมชนด้วยความสมดุลและความสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือน ตระกูลแซ่ และสังคมมั่งมีการกำหนดระดับความรับผิดชอบทางสังคม การใช้จารีตประเพณีมั่งในการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ดังนี้

ความรับผิดชอบต่อสังคม

มั่งกำหนดลำดับความรับผิดชอบต่อสังคม ตั้งแต่ลำดับครัวเรือน ตระกูลแซ่และชุมชนมั่ง

1. ครัวเรือนมั่ง เนื่องจากลักษณะทางครอบครัวมั่งส่วนใหญ่ เป็นครอบครัวขยายภายในบ้านหลังเดียวกัน อาจมีหลายครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดอาศัยอยู่ร่วมกัน ตั้งแต่ครอบครัวของปู่ย่า อาที่ขี้ยังไม่ได้แต่งงาน ครอบครัวของลุง ป้า บุตรของลุงป้า ครอบครัวของพ่อแม่ และครอบครัวของอาที่แต่งงานแล้วอาศัยอยู่ร่วมกัน ปู่จะเป็นหัวหน้าครัวเรือน ดูแลรับผิดชอบความเป็นระเบียบเรียบร้อยและพฤติกรรมของสมาชิกในครัวเรือนทั้งหมดของบ้านหลังนี้ มีอำนาจเด็ดขาดในการตัดสินข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างสมาชิกภายในครัวเรือน ยกเว้นกรณีการหย่าร้างเนื่องจากจารีตประเพณีมั่งกำหนดให้ลูกสะใภ้ต้องใช้ตระกูลแซ่ของสามี นับถือวิญญาณบรรพบุรุษในตระกูลแซ่ของสามี แต่การหย่าร้างจะต้องให้ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่เดิมของภรรยารับทราบ พร้อมเป็นตัวแทนภรรยาในการเจรจาต่อรองในการหย่าร้างเกี่ยวกับสินสมรสและการดูแลบุตร

หากสมาชิกในครัวเรือนมีความประพฤติไม่เหมาะสมของชุมชน หรือระเบียบของสังคม สร้างความเดือดร้อนและเสียหาย หัวหน้าครัวเรือนต้องรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นทั้งหมด และไม่สามารถปฏิเสธความรับผิดชอบนั้นได้ หากมูลค่าความเสียหายเกินกว่าความสามารถในความรับผิดชอบต่อหัวหน้าครัวเรือนก็จะขอความช่วยเหลือจากเครือญาติในตระกูลแซ่ รวมถึงอาจต้องกู้ยืมเงินมาเพื่อชำระค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ รวมทั้งการชดใช้เยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้น

2. กลุ่มเครือญาติตระกูลแซ่ในชุมชน มั่งแต่ละชุมชนมีการรวมกลุ่มของสมาชิกในตระกูลแซ่เดียวกัน นับถือเป็นพี่น้องกัน มีการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของตระกูลแซ่ร่วมกัน แม้ว่าสมาชิกในตระกูลแซ่บางครัวเรือนอาจไปนับถือศาสนาอื่น แทนการนับถือวิญญาณบรรพบุรุษของตระกูลแซ่ แต่ก็ยังนับว่าเป็นเครือญาติตระกูลแซ่เดียวกันต้องให้ความช่วยเหลือดูแลกัน มั่งยังมีข้อห้ามสำคัญคือห้ามมั่งในตระกูลแซ่เดียวกันมีความสัมพันธ์ทางเพศ และยังห้ามมั่งในตระกูลแซ่เดียวกันแต่งงานกันอย่างเด็ดขาด หัวหน้าครัวเรือนของสมาชิกในแต่ละตระกูลแซ่จะคัดเลือกผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่เพื่อดูแลปกครองมั่งในตระกูลแซ่ในชุมชน เป็นตัวแทนสมาชิกในตระกูลแซ่จัดการข้อพิพาทระหว่างสมาชิกในตระกูลแซ่กับมั่ง ต่างตระกูลแซ่และมั่งต่างชุมชน

กลุ่มเครือข่ายตระกูลแซ่ในชุมชนจะเป็นผู้คอยช่วยเหลือสมาชิกในตระกูลแซ่เดียวกัน เมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ การช่วยเหลือแรงงานในภาคการเกษตร การซ่อมแซมบ้านเรือนจาก ภัยพิบัติ การเตรียมสถานที่จัดงาน แต่งงาน งานศพ การสงเคราะห์ผู้ยากไร้ที่เป็นสมาชิกในตระกูลแซ่เดียวกัน การเป็นตัวแทนจัดงานพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะพิธีกรรมงานศพสำหรับผู้ยากไร้ตระกูลแซ่เดียวกันในชุมชน เนื่องจากพิธีกรรมงานศพมั่งจะต้องมีค่าใช้จ่ายในการซื้อสิ่งของประกอบพิธีกรรมให้ครบถ้วน ตามประเพณีของแต่ละตระกูลแซ่ การจัดทำพิธีกรรมงานศพที่ไม่ครบถ้วน ส่งผลให้วิญญาณของผู้เสียชีวิตไปไม่ถึงโลกหลังความตายเพื่อพบกับวิญญาณบรรพบุรุษในตระกูลแซ่ จะเกิดผลร้ายต่อเครือญาติในตระกูลแซ่ และยังทำให้มั่งตระกูลแซ่อื่นมองว่ากลุ่มตระกูลแซ่ที่ไม่ช่วยเหลือพี่น้องในตระกูลแซ่เดียวกันนี้เป็นกลุ่มตระกูลแซ่ที่ไร้น้ำใจ และตักเตือนบุตรหลานไม่ให้คบหาสมาคมกับกลุ่มตระกูลแซ่ที่ไร้น้ำใจนี้

กลุ่มเครือข่ายตระกูลแซ่ในชุมชนยังทำหน้าที่รวบรวมเงินเพื่อช่วยเหลือค่าใช้จ่ายสำหรับการเดินทางไปเจรจาจัดการข้อพิพาทระหว่างสมาชิกในตระกูลแซ่ในชุมชนกับมั่งในชุมชนอื่น กรณีที่สมาชิกในตระกูลแซ่เป็นฝ่ายกระทำผิดที่จะต้องนำหัวหน้าครัวเรือน เครือญาติและผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ในชุมชนร่วมกันเป็นคณะเจรจาทันทีต้องมีค่าใช้จ่ายสำหรับการเดินทาง นอกจากนี้ ภายหลังจากการเจรจา กลุ่มเครือข่ายตระกูลแซ่ในชุมชนอาจต้องทำหน้าที่จัดหาเงินค่าชดใช้เยียวยาผู้เสียหาย กรณีที่สมาชิกกลุ่มเครือข่ายตระกูลแซ่ในชุมชนมีข้อพิพาทจำเป็นต้องชดใช้เยียวยา ค่าเสียหายให้กับคู่กรณี แต่เกินความสามารถของครัวเรือนในการจัดหาเงินมาชดใช้ตามจำนวนที่คู่กรณีเรียกร้อง ซึ่งผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จะเจรจาทันทีกับผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคู่กรณีถึงการชดใช้เยียวยาผู้เสียหายเป็นจำนวนที่กลุ่มเครือข่ายตระกูลแซ่ในชุมชน จะเรียกรับเงินช่วยเหลือผู้กระทำผิดได้ ซึ่งผู้กระทำผิดอาจคืนเงินให้กับเครือญาติที่ให้ความช่วยเหลือ โดยไม่มีการคิดดอกเบี้ย และระยะเวลาที่จะต้องชดใช้ ก็ได้สำหรับในบางตระกูลแซ่ก็จะไม่เรียกเงินคืนให้กับผู้ที่ช่วยเหลือ ถือว่าเป็นการช่วยเหลือพี่น้องในตระกูลแซ่เดียวกัน

3. ชุมชนมั่ง การดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์มั่งมานานนับพันปี แม้ว่ามั่งจะพ่ายแพ้สงครามอพยพหนีจากจีน กระจัดกระจายอยู่ในหลายประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งในหลายจังหวัดของประเทศไทย มั่งก็ยังคงยึดถืออัตลักษณ์จารีตประเพณีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและคงยึดถือจารีตประเพณีนั้นเป็นหลักสากลของมั่ง คือไม่ว่ามั่งจะตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ใดในประเทศใด ความเป็นสังคมมั่ง การยึดถือจารีตประเพณีมั่งก็ยังคงนำมาใช้กับกลุ่มชาติพันธุ์มั่งด้วยกัน ความรับผิดชอบในการธำรงรักษาอัตลักษณ์มั่งที่ยังคงต้องถ่ายทอดให้กับลูกหลาน รุ่นต่อรุ่นก็ยังคงมีอยู่ร่วมกันในชุมชนมั่งจะมีการตั้งหัวหน้าชุมชนหรือผู้ใหญ่บ้านทำหน้าที่ปกครองดูแลและตัดสินข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างมั่งภายในหมู่บ้านซึ่งมีหลากหลายตระกูลแซ่

จารีตประเพณีมั่งที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความยุติธรรมในสังคมมั่ง สามารถจำแนกได้จากการที่สังคมมั่งนับถือความสำคัญของตระกูลแซ่ การชดใช้เยียวยาผู้เสียหาย และการลงโทษทางสังคม

1. การให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติตระกูลแซ่ มั่งสืบเชื้อสายตระกูลแซ่ทางบิดา เด็กที่เกิดใหม่จะได้รับตระกูลแซ่ตามบิดา ในขณะที่สะใภ้ต้องเปลี่ยนไปนับตระกูลแซ่ตามสามี และจะไม่สามารถกลับไปในตระกูลแซ่เดิมของตนได้อีกต่อไป ภายใต้ตระกูลแซ่มั่งจะมีความเชื่อเกี่ยวกับผีวิญญาณบรรพบุรุษและมีพิธีกรรม ความเชื่อเฉพาะของตระกูลแซ่ สมาชิกตระกูลแซ่เดียวกันจะถือว่าเป็นพี่น้องกัน มีการแบ่งปัน และให้ความช่วยเหลือกัน โดยเฉพาะเมื่อเกิดวิกฤติการณ์มั่งจะไม่ยอมปล่อยให้พี่น้องตระกูลแซ่เดียวกัน เผชิญเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยลำพัง สมาชิกในตระกูลแซ่จะต้องให้การช่วยเหลือ หรือส่งตัวแทนไปให้การช่วยเหลือ จนพ้นวิกฤติการณ์นั้นได้

2. การชดใช้เยียวยาผู้เสียหาย มั่งจะไม่คิดเอาเปรียบผู้อื่นโดยเฉพาะกรณีที่มีงกระทำผิดสร้างความเดือดร้อน เสียหาย ผู้กระทำผิดจะต้องชดใช้เยียวยาผู้เสียหายตามความจำเป็นและความสามารถของผู้กระทำผิด โดยมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคู่กรณีร่วมกันพิจารณาถึงการชดใช้เยียวยาผู้เสียหาย ซึ่งผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของผู้เสียหายจะพิจารณาจากมูลค่าของความเสียหายที่เกิดขึ้น ประกอบกับความสามารถในการชดใช้เยียวยาของผู้กระทำผิด และความสามารถในการช่วยเหลือจากพี่น้องตระกูลแซ่ของฝ่ายตน ในขณะที่ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของฝ่ายผู้กระทำผิด จะพิจารณามูลค่าของการชดใช้เยียวยาผู้เสียหายจากมูลค่าของความเสียหาย ประกอบกับความสามารถในการชดใช้เยียวยาของผู้กระทำผิด และความสามารถในการช่วยเหลือจากพี่น้องตระกูลแซ่ของฝ่ายตนเช่นเดียวกัน จนได้ข้อสรุปถึงมูลค่าสำหรับการชดใช้เยียวยาผู้เสียหาย

ดังจะเห็นได้ว่าผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ไม่ได้ทำหน้าที่ปกป้องผลประโยชน์ของพี่น้องในตระกูลแซ่ของตนจนถึงขั้นเอาเปรียบกับคู่กรณี แต่ลักษณะของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ จะหาข้อสรุปที่ต่างฝ่ายต่างพึงพอใจ โดยพี่น้องภายในตระกูลแซ่ในชุมชนจะร่วมกันช่วยเหลือคู่กรณีในส่วนที่ต่าง ด้วยเห็นว่าข้อพิพาทที่เกิดขึ้นเป็นข้อพิพาทระหว่างคู่กรณี ไม่ใช่ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างตระกูลแซ่ หรือข้อพิพาทระหว่างชุมชน

แม้ว่าข้อพิพาทที่เกิดขึ้นนั้นจะเป็นข้อพิพาทที่ฝ่ายผู้กระทำผิดได้รับโทษตามกฎหมายของรัฐ หรืออาจเสียชีวิตไปไม่อาจชดใช้ผู้เสียหายได้ แต่จารีตประเพณีมั่งยังกำหนดให้กลุ่มเครือญาติตระกูลแซ่ในชุมชนยังคงต้องเป็นผู้ชดใช้เยียวยาบรรเทาผลกระทบที่สมาชิกในตระกูลแซ่ ละเมิดก่อความเสียหายอาจจะเป็นเงินช่วยเหลือในการประกอบพิธีศพ เงินช่วยเหลือค่ารักษาพยาบาล หรือเงินชดเชยความเสียหายของทรัพย์สิน แม้ว่าไม่อาจชดเชยความสูญเสียของผู้เสียหายได้ แต่การชดใช้เยียวยาเป็นการแสดงถึงความรับผิดชอบของเครือญาติตระกูลแซ่ของผู้กระทำผิดที่มีต่อเครือญาติตระกูลแซ่ของผู้เสียหาย ทำให้กลุ่มเครือญาติตระกูลแซ่อยู่ร่วมกันในชุมชนได้อย่างสันติสุข

3. การลงโทษทางสังคม จารีตประเพณีมั่งกำหนดให้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนมั่ง โดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ และผู้ใหญ่บ้านมั่งที่วินิจฉัยและตัดสินข้อพิพาทระหว่างมั่งถือเป็นสิ้นสุด ผู้เสียหายจะได้รับการชดเชยตามความสามารถของผู้กระทำผิด หากคู่กรณีเลือกใช้

วิธีการจัดการข้อพิพาทโดยใช้จารีตประเพณีม้ง แล้วไม่ยินยอมรับคำตัดสินดังกล่าวจะถูกสมาชิกในตระกูลแซ่ มั่งในชุมชนตั้งข้อรังเกียจ สมาชิกในครัวเรือนนั้นโดยจะไม่ช่วยเหลือ ไม่ช่วยงาน และไม่เข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยสมาชิกในครัวเรือนนั้น อาจถึงขั้นตัดออกจากกลุ่มตระกูลแซ่ หากครัวเรือนนั้นพบปัญหาในอนาคตจะไม่มีเครือญาติในตระกูลแซ่ช่วยเหลือแต่หากครัวเรือนนั้นต้องการกลับมาพร้อมกับชุมชนมั่ง จะต้องทำพิธีขอขมาผู้ใหญ่บ้านและผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของตน พร้อมชำระเงินค่าปรับเพื่อเป็นกองทุนของหมู่บ้าน และจัดทำอาหารเลี้ยงกรรมการหมู่บ้าน และผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่

มั่งจัดลำดับความรับผิดชอบ การจัดระเบียบทางสังคมการจัดการสร้างความยุติธรรมภายในชุมชนตั้งแต่หัวหน้าครัวเรือน ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ และผู้ใหญ่บ้าน ส่งผลให้ชุมชนมั่งสามารถดำรงรักษาความเป็นชาติพันธุ์ได้อย่างมั่นคง รูปแบบของการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนมั่ง จะกำหนดถึงการให้ความสำคัญของตระกูลแซ่ รับผิดชอบต่อพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนของสมาชิกในตระกูลแซ่ การชดใช้เยียวยากรณีสมาชิกในตระกูลแซ่สร้างความเสียหาย และการลงโทษทางสังคม หากสมาชิกในชุมชนไม่ยอมรับหรือไม่ปฏิบัติตามจารีตประเพณีมั่ง

วิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ชุมชนมั่งกำหนดให้มีกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ โดยใช้จารีตประเพณีอันเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของมั่งในการสืบทอดและการดำรงอยู่ของชาติพันธุ์ ที่สอดคล้องกับหลักการของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ประกอบด้วยหลักบุคคลนิยม หลักการมีส่วนร่วม หลักการชดใช้เยียวยา และหลักการคืนคนดีสู่สังคม และขั้นตอนการจัดการข้อพิพาทในชุมชนมั่ง โดยหลักการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ มีดังนี้

1. หลักบุคคลนิยม กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของมั่งให้ความสำคัญต่อสัมพันธภาพของบุคคลเป็นอันดับแรกก่อนที่จะมองที่ตัวบทกฎหมาย กระบวนการจัดการข้อพิพาทที่มุ่งเน้นถึงการอยู่ร่วมกันภายในชุมชน การประสานความสามัคคีระหว่างชุมชนมั่ง การสร้างมุมมองเกี่ยวกับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นเป็นเฉพาะข้อพิพาทระหว่างบุคคลไม่ใช่ข้อพิพาทระหว่างตระกูลแซ่ หรือข้อพิพาทระหว่างชุมชนมั่งด้วยกัน เมื่อมีการจัดการข้อพิพาทเรียบร้อยแล้วคู่กรณีสามารถกลับมาใช้ชีวิตร่วมกันในชุมชนได้อย่างปกติ ตลอดจนไม่มีความขัดแย้งระหว่างครัวเรือนของคู่กรณีอีกต่อไป

2. หลักการมีส่วนร่วม มั่งมีมุมมองว่าข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชนจะส่งผลกระทบต่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขของมั่งในชุมชน จนถึงการดำรงอยู่ของชาติพันธุ์มั่งที่มีการดำรงรักษามานานนับพันปี หากเกิดข้อพิพาทในชุมชนผู้ที่ต้องเข้ามามีบทบาทสำหรับการแก้ไขจัดการลำดับแรกคือหัวหน้าครัวเรือน หากเป็นข้อพิพาทที่เกิดขึ้นกับมั่งต่างตระกูลแซ่ก็จะต้องมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคู่กรณีทั้งสองฝ่าย เข้ามาจัดการข้อพิพาทนั้นโดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จะร่วมกันปรึกษาหาทางออกของข้อพิพาทโดยใช้จารีตประเพณีมั่งเป็นแบบในการพิจารณา นอกจากนี้มั่งจะไม่ยินยอมจัดการข้อพิพาทหากคู่กรณีไม่นำผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ร่วมเจรจาจัดการข้อพิพาท

3. หลักการชดใช้เยียวยา กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของม้ง กำหนดให้ผู้ที่ละเมิด ทำให้ชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่นได้รับความเสียหาย ผู้ที่ละเมิดจะต้องชดใช้ตามความสามารถและเพียงพอต่อความต้องการของผู้เสียหาย โดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งของคู่กรณีร่วมกัน พิจารณาถึงมูลค่าการชดใช้เยียวยาตามความจำเป็นสำหรับผู้เสียหาย ประกอบกันกับความสามารถของผู้กระทำผิดในการชดใช้ โดยจะไม่ได้เถียงเอาชนะคู่กรณีเพื่อทำให้ฝ่ายของตนได้รับประโยชน์สูงสุด การพิจารณาร่วมกันระหว่างผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งจึงมีความเป็นกลางและให้ความยุติธรรมต่อคู่กรณีทั้งสองฝ่าย

4. หลักการกลับคืนสู่สังคม กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของม้ง เป็นกระบวนการที่ดึงชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ด้วยมองเห็นว่าผู้กระทำผิดและผู้เสียหาย รวมถึงเครือญาติของคู่กรณีทั้งสองฝ่ายต่างก็มีถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ในชุมชนเดียวกัน หรือแม้แต่คู่กรณีที่เป็นม้งต่างชุมชน ต่างหมู่บ้าน แต่ก็ต้องมีญาติพี่น้องเดินทางมาปฏิสัมพันธ์ มีกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจร่วมกัน เพื่อไม่ให้เกิดความขึงใจ หมองใจกันต่อไปในอนาคต ม้งจึงกำหนดให้ผู้กระทำผิดชดใช้เยียวยาผู้เสียหายตามจำนวนที่ผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งของคู่กรณีทั้งสองฝ่ายเห็นชอบร่วมกัน เมื่อมีการชดใช้เยียวยาก็จะถือว่าข้อพิพาทของทั้งสองฝ่ายเป็นอันจบสิ้น หรือแม้ว่าบางกรณีผู้กระทำผิดอาจถูกลงโทษจำคุกด้วยกฎหมายของรัฐ ผู้เสียหายอาจเสียชีวิต แต่เมื่อมีการเจรจาชดใช้เยียวยาผู้เสียหายจะทำให้ครอบครัวของผู้เสียหาย และผู้กระทำผิดสามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนได้อย่างปกติสุขต่อไป

ขั้นตอนการจัดการข้อพิพาทในชุมชนม้ง

ม้งจัดลำดับขั้นตอนสำหรับการจัดการข้อพิพาทตั้งแต่การเจรจาข้อพิพาทเบื้องต้นโดยคู่กรณี การจัดการข้อพิพาทโดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่ง การจัดการข้อพิพาทโดยผู้ใหญ่บ้านม้ง และการจัดการข้อพิพาทโดยใช้กฎหมายของรัฐ เมื่อมีข้อพิพาทเกิดขึ้นคู่กรณีไม่สามารถตกลงกันได้ จะมีการดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. การจัดการข้อพิพาทโดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่ง โดยคู่กรณีจะเข้าพบผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งของตน เพื่อปรึกษาหาวิธีการจัดการข้อพิพาทที่เกิดขึ้น ซึ่งหากคู่กรณีเป็นสมาชิกในตระกูลแห่งเดียวกันอาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกันกระบวนการทั้งหมดก็จะจบลงที่ผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งเพียงครั้งเดียว

หากคู่กรณีเป็นม้งต่างตระกูลแห่ง หรือม้งต่างชุมชนผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งจะพิจารณาว่าฝ่ายใดเป็นฝ่ายผู้กระทำผิด ฝ่ายใดเป็นผู้เสียหาย ซึ่งผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งของฝ่ายผู้กระทำผิดจะต้องนำน้ำส้ม 1 ขวด ไก่ 2 ตัว พาผู้กระทำผิด บิดาผู้กระทำผิด (กรณีผู้กระทำผิดมีอายุต่ำกว่า 18 ปี) และหัวหน้าครัวเรือนของผู้กระทำผิด จะเดินทางไปที่บ้านของผู้เสียหาย หากไม่สะดวกก็จะเดินทางไปที่บ้านของผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งของผู้เสียหาย เพื่อเจรจาชดใช้เยียวยาความเสียหายที่ฝ่ายของตนได้กระทำไป

หากบ้านหรือหมู่บ้านของคูกรณีอยู่ในพื้นที่อื่นที่ห่างไกล ครอบครัวของผู้กระทำผิดจะเป็นผู้รับผิดชอบจัดหายานพาหนะ และค่าอาหารระหว่างเดินทางให้กับผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งของตน ส่วนที่พักมั่งสามารถเข้าพักที่บ้านของมั่งตระกูลแห่งเดียวกันในชุมชนมั่งได้ แม้ว่าจะไม่รู้จักเจ้าของบ้านก็ตามด้วยข้อกำหนดว่ามั่งตระกูลแห่งเดียวกันคือพี่น้องกัน

การเจรจาต่อรองชดใช้ค่าเสียหาย ค่าปรับของผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งจะพิจารณาจากมูลค่าของความเสียหาย และความสามารถในการชดใช้ของผู้กระทำผิด หากผู้กระทำผิดไม่มีความสามารถในการชดใช้ก็จะพิจารณาความสามารถในการช่วยเหลือของพี่น้องตระกูลแห่งเดียวกันภายในชุมชน เพื่อจะประกาศเรียกรขอความช่วยเหลือจากพี่น้องตระกูลแห่งในชุมชนต่อไป สำหรับผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งฝ่ายผู้เสียหายก็จะไม่เรียกร้องค่าเสียหายเป็นจำนวนมากเกินความสามารถในการชดใช้จากผู้กระทำผิด ความเสียหายบางประเภทไม่อาจทดแทนด้วยเงินได้ เช่น ชีวิต ความพิการ มูลค่าความเสียหายที่น้อยที่สุดคือการซื้อสิ่งของประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญให้กับครอบครัวของผู้เสียหาย หรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเสียหายนั้น อย่างไรก็ตามครอบครัวและกลุ่มเครือญาติ ในตระกูลแห่งก็จะช่วยเหลือดูแลผู้เสียหายและครอบครัวอยู่แล้ว

กรณีที่ผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งของคู่พิพาทไม่อาจตัดสินหรือยุติข้อพิพาทด้วยเหตุผลมุมมองเกี่ยวกับวิธีการจัดการข้อพิพาท มุมมองด้านจารีตประเพณีมั่ง หรือเหตุผลอื่นใด อาจมีการเชิญผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งอื่นจากภายในชุมชน หรือชุมชนมั่งภายนอกที่มีความรู้ด้านจารีตประเพณีมั่ง และมีความเป็นกลางโดยไม่ได้มีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติหรือเป็นสมาชิกในตระกูลแห่งเดียวกันกับคูกรณี ให้เข้ามาร่วมเป็นที่ปรึกษาแสดงความคิดเห็นร่วมกับผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งของคูกรณีได้ ซึ่งในปัจจุบันการเชิญผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งอื่นมาร่วมเป็นที่ปรึกษาจะมีน้อยลง เนื่องจากเห็นว่าเป็นการเสียเวลาและผลการพิจารณาให้คำปรึกษาอาจจะไม่ได้รับการยอมรับ หากไม่สามารถยุติข้อพิพาทในระดับผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งได้ คูกรณีจะเลือกวิธีการจัดการข้อพิพาทโดยผู้ใหญ่บ้านมั่งในชุมชนให้ดำเนินการจัดการข้อพิพาทต่อไป

2. การจัดการข้อพิพาทด้วยผู้ใหญ่บ้านมั่ง เป็นกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในขั้นตอนที่ผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งหรือคู่พิพาทไม่สามารถยุติข้อพิพาทได้ การจัดการข้อพิพาทด้วยผู้ใหญ่บ้านมั่ง โดยมั่งจะเดินทางไปนัดผู้ใหญ่บ้านมั่งในหมู่บ้านที่เป็นสถานที่เกิดข้อพิพาท ซึ่งผู้ใหญ่บ้านมั่งจะสอบถามคูกรณี เกี่ยวกับทางเลือกในการจัดการความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ว่าคูกรณีจะเลือกใช้วิธีการตามจารีตประเพณีมั่ง หรือวิธีการตามแนวทางของรัฐ หากคูกรณียังหาข้อตกลงกันไม่ได้ ก็จะแนะนำให้กลับไปเลือกวิธีการกันก่อน โดยผู้ใหญ่บ้านมั่งดำเนินการจัดการความยุติธรรมเชิงสร้างสรรค์เป็นสองกรณีดังนี้

2.1 การจัดการความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ โดยวิธีการของรัฐ เป็นวิธีการจัดการตามรูปแบบวิธีการที่กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทยกำหนดให้ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านร่วมกันพิจารณาจัดการข้อพิพาทในชุมชนเบื้องต้น เพื่อให้คูกรณีประนีประนอมกัน อยู่ร่วมกันในชุมชนได้ หากคูกรณีไม่สามารถตกลงกันได้ก็จะดำเนินการส่งตัวคูกรณีไปยังศูนย์ดำรงธรรม หรือสถานี

ตำรวจภูธร ประจำอำเภอตามกรณีพิพาทไป ผู้ใหญ่บ้านมั่งจะเลือกใช้วิธีการของรัฐในกรณีการจัดการข้อพิพาทระหว่างมั่งในชุมชนกับคนต่างชาติพันธุ์ที่ไม่สามารถนำจารีตประเพณีมั่งไปจัดการข้อพิพาทได้ แต่พบว่ามั่งมีแนวโน้มของการใช้วิธีการจัดการของรัฐสำหรับมั่งในชุมชนเพิ่มขึ้น เนื่องจากการรับรู้กฎหมายของรัฐทั้งจากความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา การรับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกฎหมายจากสื่อสารมวลชน สื่ออิเล็กทรอนิกส์ จนถึงปฏิสัมพันธ์กับคนเมืองรวมทั้งกลุ่มเครือญาติที่มีความรู้ด้านกฎหมาย มั่งในชุมชนจึงเลือกใช้วิธีการจัดการข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในวิธีการที่เห็นว่าจะได้รับประโยชน์สูงสุด

2.2 การจัดการความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตามจารีตประเพณีมั่ง เมื่อคู่พิพาทไม่ยอมรับผลการตัดสินในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์โดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ขั้นตอนต่อไปจะดำเนินการและสิ้นสุดกระบวนการที่ผู้ใหญ่บ้านมั่ง โดยคู่กรณีพร้อมผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จะเข้าพบผู้ใหญ่บ้านมั่งในพื้นที่ที่เกิดข้อพิพาท พร้อมนำไก่ 2 ตัว สุราหรือน้ำอัดลม 1 ขวดมอบให้ผู้ใหญ่บ้านสำหรับดำเนินการ บางหมู่บ้านอาจมอบเงินจำนวนหนึ่งสำหรับเป็นค่าดำเนินการ โดยไม่ต้องนำไก่หรือสุรามามอบให้ผู้ใหญ่บ้าน การจัดการข้อพิพาทที่บ้านผู้ใหญ่บ้านในบางหมู่บ้านตามจารีตประเพณีมั่งยังคงมีการประกอบพิธีกรรมฆ่าไก่ตัวที่นับเป็นตัวแทนของผู้กระทำผิด และตัวแทนของผู้เสียหายฝ่ายละ 1 ตัว ทำการฆ่าไก่แล้วนำมาต้มเพื่อพิจารณาลักษณะของนิ้วเท้าไก่ ตามการวางตัวของนิ้วเท้าไก่อหากนิ้วเท้าไก่ของฝ่ายใดจัดวางเป็นระเบียบ ก็จะสามารถนิยามเบื้องต้นว่าฝ่ายนั้นเป็นฝ่ายที่ถูกต้องคำให้การนำเชื่อถือกว่าฝ่ายคู่กรณี และยังสามารถทำนายอนาคตว่าการพิจารณาข้อพิพาทครั้งนี้จะสามารถยุติข้อพิพาท คู่กรณีจะไม่เกิดข้อพิพาทในกรณีเดิมอีกต่อไป ผู้ใหญ่บ้านมั่งจะให้ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคู่กรณีชี้แจงเหตุผลที่ไม่สามารถยุติข้อพิพาทระหว่างคู่กรณีได้ เพื่อนำเหตุผลของแต่ละฝ่ายพิจารณาตัดสินข้อพิพาทนั้น หากเป็นกรณี ข้อพิพาทที่มีความซับซ้อน ผู้ใหญ่บ้านอาจเชิญคณะกรรมการหมู่บ้านมาร่วมวินิจฉัย และตัดสินข้อพิพาทนั้น ถือเป็นขั้นสุดท้ายของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนมั่ง คู่กรณีต้องยอมรับผลการตัดสินที่เกิดขึ้น

วิธีการสร้างความสมานฉันท์ในชุมชนมั่ง ยึดถือหลักการสำคัญประกอบด้วยหลักบุคคลนิยมที่ต้องการให้สมาชิกในชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ หลักการมีส่วนร่วมในการให้คู่กรณีและผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ร่วมประชุมเพื่อหาทางออกของปัญหาข้อพิพาท หลักการชดใช้เยียวยาผู้เสียหาย ตามความต้องการของผู้เสียหายและความสามารถของผู้ที่ละเมิด และหลักการกลับคืนสู่สังคมเพื่อให้ครอบครัวของคู่พิพาทอยู่ร่วมกันในชุมชนได้อย่างปกติสุข

ขั้นตอนการสร้างสมานฉันท์ในชุมชนมั่ง โดยวิธีการตามจารีตประเพณีมั่งมีลำดับจากการเจรจายุติข้อพิพาทโดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคู่กรณี หากไม่สามารถหาข้อยุติได้ ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จะนำคู่กรณีเข้าพบผู้ใหญ่บ้าน เพื่อตัดสินข้อพิพาทนั้นถือเป็นขั้นสุดท้ายของกระบวนการ

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ชุมชนม้งห้วยหายน จังหวัดเชียงรายมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการสร้างความสมานฉันท์ของผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ชุมชนม้งห้วยหายน จังหวัดเชียงราย โดยการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แบบปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology Research) โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ประกอบด้วยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ในชุมชนม้งห้วยหายน จำนวน 9 คน และผู้ใหญ่บ้านในชุมชนม้งห้วยหายน จำนวน 4 คน มีการพิจารณาคุณภาพของงานวิจัยด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) จากผู้เชี่ยวชาญด้วยแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน โดยมีการตรวจสอบความถูกต้องน่าเชื่อถือของข้อมูลจากที่ปรึกษาสมาคมม้ง จังหวัดเชียงราย ทำการวิเคราะห์ข้อมูลแสดงถึงความหมายสำคัญ (Significant statement) นำมาจัดกลุ่มความหมาย (Cluster of meaning) เพื่อสรุปให้ได้แก่นสาระ (Essence) จากประสบการณ์ กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สามารถสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และให้ข้อเสนอแนะจากการวิจัยได้ ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

สังคมม้ง เป็นสังคมที่ยึดถือความสัมพันธ์ด้วยเครือญาติตระกูลแซ่ สมาชิกในตระกูลแซ่ของแต่ละชุมชนจะคัดเลือกผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ ทำหน้าที่จัดระเบียบสมาชิก ปกครอง ดูแล เป็นตัวแทนเจรจาตัดสินข้อพิพาทของสมาชิกตระกูลแซ่ในชุมชนตามจารีตประเพณี

การจัดการข้อพิพาทในชุมชนม้งเริ่มต้นจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคู่กรณี ดำเนินการตัดสินหากไม่สามารถยุติข้อพิพาทได้ก็จะดำเนินการต่อโดยผู้ใหญ่บ้าน ตามจารีตประเพณีม้งถือว่าการตัดสินยุติข้อพิพาทในระดับผู้ใหญ่บ้านถือเป็นที่สุดกระบวนการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ชุมชนม้ง

รูปแบบของการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เป็นการกำหนดลำดับความรับผิดชอบทางสังคมตั้งแต่ระดับครัวเรือน ระดับตระกูลแซ่ และระดับชุมชนม้ง โดยหัวหน้าครัวเรือนทำหน้าที่รับผิดชอบความประพฤติของสมาชิกในครัวเรือนพร้อมกับรับใช้ความเสียหายที่สมาชิกในครัวเรือนสร้างขึ้น สมาชิกในตระกูลแซ่ต้องรับผิดชอบการประกอบพิธีกรรม การปฏิบัติตามจารีตประเพณีที่จะไม่สร้างความไม่พึงพอใจต่อผีและวิญญาณบรรพบุรุษของตระกูลแซ่ รวมถึงความรับผิดชอบต่อหน้าตาและชื่อเสียงของตระกูลแซ่ สมาชิกภายในชุมชนจะต้องปฏิบัติตามระเบียบของชุมชนรวมถึงจารีตประเพณีม้ง ชุมชนม้ง เลือกใช้วิธีการลงโทษทางสังคมต่อบุคคลหรือครัวเรือนที่ละเมิดต่อจารีตประเพณีม้ง รวมถึงผู้ที่ไม่ยอมรับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตามจารีตประเพณีม้ง

วิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ภายในชุมชนม้งยึดหลักการสำคัญ 4 หลักการ ประกอบด้วย หลักบุคคลนิยม หลักการมีส่วนร่วม หลักการชดใช้เยียวยา และหลักการคืนคนดีสู่สังคม โดยหลักบุคคลนิยมจะให้คู่กรณีมีโอกาสบอกเล่าเหตุการณ์ แสดงความคิดเห็นถึงวิธีการยุติข้อพิพาท โดยมีผู้อาวุโสประจำตระกูลเข้าร่วมพิจารณา หลักการมีส่วนร่วมโดยจารีตประเพณี ม้งได้ระบุถึงความสำคัญของทุกกรณีข้อพิพาทจะต้องให้ผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งของคู่กรณีเข้าร่วมในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ซึ่งแต่ละตระกูลจะไม่ยินยอมให้สมาชิกในตระกูลแห่งเข้าร่วมกระบวนการโดยลำพัง หลักการชดใช้เยียวยาเป็นการสร้างความสมดุลระหว่างความพึงพอใจของผู้เสียหายกับความสามารถในการชดใช้เยียวยาจากผู้กระทำผิด รวมถึงความรับผิดชอบของสมาชิกในตระกูลแห่งในชุมชนที่มีต่อผู้เสียหายและสมาชิกในตระกูลแห่งของผู้เสียหาย หลักการคืนคนดีสู่สังคมเป็นการทำให้ผู้กระทำผิด ครอบครัวตระกูลแห่งของผู้กระทำผิดกลับมาอยู่ร่วมกันกับครอบครัวและสมาชิกตระกูลแห่งของผู้เสียหาย สร้างความสงบเรียบร้อย ความสันติสุขในชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

ผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่ง

กระบวนการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนม้ง หัวหนาน จัดเป็นสองระดับคือระดับผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่ง ซึ่งจารีตประเพณีม้งกำหนดให้หัวหน้าครัวเรือนของแต่ละตระกูลแห่งในชุมชนร่วมกันคัดเลือกสมาชิกในตระกูลแห่งที่มีคุณสมบัติด้านความเป็นผู้นำ มีความรู้ด้านจารีตประเพณีม้ง กล้าแสดงออกเพื่อเป็นผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่ง ทำหน้าที่ปกครองดูแลสมาชิกในตระกูลแห่งให้ประพฤติตัวตามกฎ ระเบียบของชุมชน ตัดสินข้อพิพาทระหว่างสมาชิกในตระกูลแห่ง และร่วมกับผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งอื่นหรือผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งในชุมชนอื่น จัดการข้อพิพาทที่เกิดขึ้นกับสมาชิกในตระกูลแห่งในชุมชนของตน หากไม่สามารถยุติข้อพิพาทได้ ก็จะดำเนินการในลำดับต่อไปคือระดับผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่เกิดข้อพิพาท ซึ่งผู้ใหญ่บ้านอาจเชิญคณะกรรมการหมู่บ้านเข้าร่วมพิจารณาวินิจฉัยข้อพิพาทนั้นด้วย การตัดสินข้อพิพาทของผู้ใหญ่บ้าน ถือเป็นข้อยุติสำหรับการจัดการข้อพิพาทตามจารีต ประเพณีม้ง

วิธีการจัดการข้อพิพาทโดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่ง โดยใช้จารีตประเพณีม้งที่ถือปฏิบัติสืบเนื่องมาได้รับการยอมรับจากสมาชิกในชุมชน ตามคุณสมบัติของผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งด้านบุคลิกภาพ ความรู้ด้านจารีตประเพณี สอดคล้องกับงานวิจัยของพรสวรรค์ สุวันณศรีย์ (2553 : 149) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่องการจัดการความขัดแย้งของชุมชนของผู้นำชุมชน ตำบลท่าดินดำ จังหวัดเลยที่พบว่าปัจจัยและเงื่อนไขที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทได้แก่คุณลักษณะของผู้นำหรือคนกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยที่สำคัญที่สุดคือ ความเป็นกลาง มีคุณภาพ ไม่ยุ่งส่งเสริมให้เกิดความขัดแย้งมากขึ้น มีบุคลิกภาพน่าเชื่อถือ สุภาพเรียบร้อย และเป็นมิตร มีความสามารถในการใช้ภาษา มีจิตวิทยาในการเจรจาไกล่เกลี่ยเป็นอย่างดี เป็นผู้มีความรู้เรื่องกฎหมาย และมีความรู้

ความเข้าใจในสังคม จารีต ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน มีความมุ่งมั่นในการเจรจาไกล่เกลี่ยให้ประสบความสำเร็จ มีความสามารถในการสร้างบรรยากาศ การเจรจาไม่ให้เกิดเครียด ยึดมั่นในหลักการประชาธิปไตย และเป็นผู้มีประสบการณ์ในการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาท

การยอมรับกระบวนการจัดการข้อพิพาทโดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งของมั่งในชุมชน ห้วยทาน เกิดขึ้นจากมั่งในชุมชนห้วยทานได้รับการปลูกฝังความเชื่อตามจารีตประเพณีมั่ง และการใช้วิถีชีวิตมั่ง การมีศรัทธาความเคารพต่อผีและวิญญาณบรรพบุรุษ แม้ว่าจะมีมั่งในชุมชนบางส่วนเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอื่น แต่ด้วยวิถีที่บรรพบุรุษนำมาปฏิบัติยังคงทำให้มั่งกลุ่มที่นับถือศาสนาแตกต่างจากการนับถือผีและวิญญาณบรรพบุรุษ ยังคงยอมรับอำนาจการปกครองจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่ง และใช้วิธีการจัดการข้อพิพาทตามจารีตประเพณีมั่ง ดังกรณีงานวิจัยของ สุรชัย (ฟูอาด) ไวยวรรณจิตร และคณะ (2559 : 174) ที่ได้วิจัยถึงการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า กระบวนการยุติธรรมชุมชนเป็นวิธีการจัดการของคนในชุมชนเอง แม้จะไม่มีโครงสร้างกระบวนการยุติธรรมอย่างเป็นทางการ แต่ก็สามารถจัดการปัญหาในเรื่องต่าง ๆ ในชุมชนได้ทั้งในเรื่องขนาดเล็กและขนาดใหญ่ วิธีการดังกล่าวเป็นวิธีการซึ่งได้มาจากการเรียนรู้และรับรู้ทางศาสนา และเป็นวิถีที่บรรพบุรุษคนรุ่นก่อนนำมาใช้เพื่อการบริหารจัดการชุมชน โดยใช้หลักการทางศาสนาที่คนในชุมชนนับถือเป็นหลัก ซึ่งคนในพื้นที่ส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลาม ทั้งนี้ วิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นในชุมชนจะยึดถือหลักศาสนาอิสลามเป็นหลัก

จารีตประเพณีมั่งกำหนดให้ชุมชนมั่งต้องมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งทำหน้าที่ปกครอง จัดระเบียบทางสังคมกับสมาชิกในตระกูลแห่งในชุมชน อันเป็นวิธีการปกครองดูแลชุมชนตั้งแต่สังคมบรรพกาลที่ต้องมีผู้อาวุโสเป็นผู้นำ และเป็นตัวแทนของกลุ่มชนดังกล่าว งานวิจัยของสุวรรณ เกรียงไกรเพ็ชร (2544 : 95) ที่ทำการวิจัยเกี่ยวกับชนเผ่าลาวตอนใต้ จำนวน 13 ชนเผ่าเกี่ยวกับการปรับตัวสู่วิถีชีวิตปัจจุบัน พบว่า ผู้นำของชนเผ่าที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้อาวุโส หรือเจ้ากกเจ้าเหล่า เจ้าโคตรของครัวเรือนซึ่งมีบทบาทเป็นผู้นำของครัวเรือนไม่ว่าจะเป็นในการตัดสินใจ การแก้ปัญหา การชี้ให้เห็นความถูกต้องผิด หรือแม้ในการพาครัวเรือนและชุมชนของตนอพยพโยกย้ายแสวงหาที่ทำกินที่อุดมสมบูรณ์ผู้นำในลักษณะนี้จึงมีความสำคัญสำหรับชนเผ่าอยู่ไม่น้อยไปกว่าผู้นำในฐานะหัวหน้าชุมชนจริง ๆ เจ้ากกเจ้าเหล่าหรือเจ้าโคตรที่เป็นตัวแทนของครัวเรือนนั้น เมื่อรวมกลุ่มกันเข้าก็จะยิ่งเพิ่มพลังและบทบาทสำคัญได้มากขึ้น ความสำคัญของผู้เฒ่าผู้แก่เหล่านี้ นอกจากจะเป็นในด้านผู้ชี้ทางให้แล้วยังมีการสั่งสมประสบการณ์ความรู้ซึ่งทำให้คนรุ่นเยาว์กว่าไม่อาจเทียบเคียงได้ อำนาจในตำแหน่งหรือสถานะของผู้เฒ่าผู้แก่จึงประกอบด้วย วย ประสบการณ์ และความมั่นใจในสถานะของตนเอง

หน้าที่สำคัญของผู้อาวุโสประจำตระกูลแห่งในชุมชนมั่งห้วยทาน คือ การจัดการข้อพิพาทที่เกิดขึ้นของสมาชิกในตระกูลแห่งในชุมชน ไม่ว่าจะข้อพิพาทนี้จะเกิดขึ้นระหว่างสมาชิกในตระกูลแห่งด้วยกันเอง ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นกับสมาชิกตระกูลแห่งอื่น และมั่งภายนอกชุมชน วิธีการจัดการข้อพิพาทของมั่งเป็นวิธีการที่ถูกกำหนดไว้ในจารีตประเพณีมั่งที่กลุ่มชาติพันธุ์มั่งยึดถือปฏิบัติ เฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าว งานวิจัยของหนัทรยา ธีร์ธาโชติ (2557 : 58) ที่พบว่า การไกล่เกลี่ยประนอมข้อพิพาทใน

ชุมชนชาติพันธุ์ม้ง กระบวนการยุติธรรมชนเผ่าแยกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ระดับครอบครัว ผู้เฒ่าผู้แก่ของสกุลจะเป็นผู้ชี้ขาดข้อพิพาทระหว่างคู่อริในสกุลเดียวกัน และในระดับหมู่บ้าน โดยมีคณะกรรมการกลางทำหน้าที่ตัดสินข้อพิพาทระหว่างสกุล การแต่งตั้งคณะกรรมการกลางทำได้ 2 วิธีคือ หัวหน้าหมู่บ้านเป็นผู้แต่งตั้ง โดยความยินยอมของคู่อริ วิธีนี้หัวหน้าหมู่บ้านจะไม่แต่งตั้งผู้ที่อยู่ในสกุลเดียวกันกับคู่อริ มาทำหน้าที่หรือคู่อริอาจแต่งตั้งคณะกรรมการเองฝ่ายละเท่า ๆ กัน แต่กรรมการฝ่ายตนห้ามเลือกผู้อยู่ในสกุลเดียวกับตน โดยปกติจะแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นประมาณ 6-10 คน พิจารณาคดีที่บ้านพักของหัวหน้าหมู่บ้าน ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นประธานคณะกรรมการด้วย ผลการพิจารณาคดีที่บ้านพักของหัวหน้าหมู่บ้าน ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นประธานคณะกรรมการด้วย ผลการพิจารณาถือเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ในการตัดสิน

เมื่อข้อพิพาทไม่สามารถยุติลงด้วยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ได้คู่พิพาทก็จะนำข้อขัดแย้งไปดำเนินการต่อกับผู้ใหญ่บ้านม้ง ในหมู่บ้านที่เกิดข้อพิพาทเนื่องจากชุมชนม้งห้วยห่าน เป็นชุมชนขยายเกิดขึ้นจากนโยบายของกองทัพภาคที่ 3 ในการจัดตั้งหมู่บ้านสำหรับราษฎรอาสาสมัคร บริเวณชายแดนประเทศเพื่อนบ้าน และนำราษฎรจากหมู่บ้านหลักคือ หมู่บ้านห้วยห่าน จังหวัดเชียงรายไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในหมู่บ้านสำหรับราษฎรอาสาสมัคร พร้อมมอบสิทธิการใช้ประโยชน์จากพื้นที่เพื่อทำการเกษตรแล้วจัดตั้งหมู่บ้าน เลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านตามระเบียบของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย จำนวน 3 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่บ้านร่มฟ้าทอง หมู่บ้านร่มโพธิ์เงิน และหมู่บ้านร่มฟ้าหลวง ในทางจารีตประเพณีม้ง ราษฎรทั้งสามหมู่บ้านที่อพยพมาจากหมู่บ้านห้วยห่านยังคงอยู่ในการปกครองดูแลตามจารีตประเพณีจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของหมู่บ้านห้วยห่าน รวมถึงการประกอบพิธีกรรมสำคัญตามประเพณีม้งของตระกูลแซ่ ยังคงต้องดำเนินพิธีกรรมที่หมู่บ้านห้วยห่าน เมื่อเกิดข้อพิพาทต้องการดำเนินการจัดการข้อพิพาทตามจารีตประเพณีม้งก็ยังคงมอบหมายให้ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ช่วยเหลือดำเนินการ ซึ่งหากไม่สามารถยุติข้อพิพาทได้ก็จะดำเนินการขั้นตอนต่อไป โดยผู้ใหญ่ม้งในพื้นที่ที่เกิดข้อพิพาท สำหรับการดำเนินการในระดับของผู้ใหญ่ม้งนี้ คู่อริจะต้องนำน้ำส้มหรือสุรา ไก่ 2 ตัว และค่าธรรมเนียมจำนวนหนึ่ง มอบให้ผู้ใหญ่บ้านทำพิธีกรรมทำนายกระดูกเท้าไก่ตามความเชื่อม้ง แต่เพื่อความสะดวกในบางกรณีคู่อริอาจชำระเพียงค่าธรรมเนียมตามมูลค่าของสุราและไก่ก็ได้ แต่สำหรับบางหมู่บ้านที่ผู้ใหญ่ม้งมีความเชื่อเกี่ยวกับผีและวิญญาณบรรพบุรุษจะต้องฆ่าและต้มไก่เพื่อทำพิธีเพื่อเสี่ยงทายผลการตัดสินล่วงหน้าก่อนอันเป็นการจัดทำพิธีกรรมตามความเชื่อในกลุ่มชาติพันธุ์ทางภาคเหนือ ดังที่ พลวัต พัฒน์ทอง และเชิดชาย หิรัญโร (2560 : 56) ที่ได้ศึกษาถึงการประกอบพิธีกรรมตามตำราการทำนายกระดูกไก่ในจังหวัดเชียงรายและในรัฐฉาน สหภาพเมียนมาพบว่าตำราและการทำนายกระดูกไก่ เป็นระบบความเชื่อหรือจักรวาลวิทยา พิธีกรรมและเป็นขนบธรรมเนียมจารีตปฏิบัติของกลุ่มสังคมขนาดเล็ก โดยเฉพาะกลุ่มสังคมชาติพันธุ์ โดยแต่ละพื้นที่จะมีการใช้ตำรา นิทานปรัมปรา และการทำนายทายทักที่แตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่ ทั้งนี้ในตำราปรัมปราเหล่านี้มักจะมีคุณลักษณะเด่นหรือใจความสำคัญ โดยเฉพาะในแง่ของกฎเกณฑ์ทางสังคม คำสอน ความเชื่อ ประวัติความเป็นมาของกลุ่ม เนื้อหา

สำคัญในตำรากระดูกไก่ถือว่าเป็นลักษณะของกฎเกณฑ์ที่สำคัญในการควบคุม และการจัดการทางสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะของการจัดการทางสังคมของมนุษย์ในระยะแรก ๆ ในสังคมขนาดเล็ก หรือในสังคมชาติพันธุ์ ถึงแม้ว่ากฎเกณฑ์เหล่านี้จะถูกบรรจุในเนื้อหาของการทำนายผ่านระบบความเชื่อ ซึ่งไม่ได้มีสถานะเป็นข้อบังคับเหมือนกฎหมายแต่กลับพบว่า พิธีกรรมทำนายกระดูกไก่ มีบทบาทสำคัญโดยเฉพาะการกลายเป็นสิ่งสื่อสารให้เกิดการบังคับได้ การยอมรับและการนำไปสู่การปฏิบัติ จนมีการสืบทอดอย่างต่อเนื่องของกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องต่อการดำเนินชีวิตในสังคม และตลอดจนเป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการความสัมพันธ์ และความขัดแย้งในระดับหนึ่ง ทำให้เข้าใจได้ว่าตำราการทำนายกระดูกไก่ เป็นเครื่องมือในการควบคุมทางสังคมนั่นเอง

ลักษณะของการจัดการข้อพิพาทจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่และผู้ใหญ่บ้านจะเป็นการเจรจาให้คู่พิพาทเปิดเผยเรื่องราวของข้อพิพาท เพื่อร่วมกันหาทางออกของปัญหาร่วมกัน สร้างความพึงพอใจให้ทั้งคู่พิพาท และกลุ่มเครือญาติตระกูลแซ่ของคู่พิพาทโดยมีตัวแทนของกลุ่มเครือญาติของคู่พิพาทคือผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ เข้าร่วมในกระบวนการนี้ด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของมากูล คชชา (2561 : 167) ที่ทำการวิจัยกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามหลักพุทธสันติวิธี พบว่าการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นกระบวนการไกล่เกลี่ยที่มีบุคคลที่สาม ที่เรียกว่าผู้ไกล่เกลี่ยในการทำหน้าที่ช่วยเหลือ เสนอแนะทางออกให้กับคู่ความ เพื่อตกลงประนีประนอมยอมความกันนั่นเอง บทบาทของผู้ไกล่เกลี่ยคือคนกลางเป็นเพียงผู้ช่วยเหลือให้คู่ความตกลงระงับข้อพิพาทด้วยตัวของคู่ความเอง การไกล่เกลี่ยมีจุดมุ่งหมายสุดท้ายคือคู่ความตกลงกันได้ และทำสัญญาประนีประนอมยอมความกัน ดังนั้น หน้าที่หลักของผู้ที่ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยคือเป็นสื่อให้คู่ความได้ติดต่อเจรจากัน ช่วยให้คู่ความได้เข้าใจถึงสิ่งที่ตนต้องการและสิ่งที่ตนพึงได้รับ รวมทั้งช่วยชี้แนะทางแก้ไขปัญหากับทางเลือกที่จะนำไปสู่ข้อตกลงซึ่งแนวคิดหลักของการไกล่เกลี่ยคือทุกฝ่ายต้องสมัครใจเข้าสู่ระบบการไกล่เกลี่ย และในระหว่างทำการไกล่เกลี่ย หากคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่สมัครใจที่จะทำการไกล่เกลี่ยต่อไปก็ให้ยุติการไกล่เกลี่ย

แม้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การได้รับการศึกษาและข้อมูลข่าวสารจากภายนอกชุมชน แต่ความเชื่อเกี่ยวกับผีและวิญญาณบรรพบุรุษของม้งยังคงมีอยู่ดังที่พบในงานวิจัยของสุชาติ ทวีสิทธิ์ (2562 : 10) ที่ได้ศึกษาการเข้าถึงความยุติธรรมในระบบกฎหมาย พหุลักษณะ ของกลุ่มผู้หญิงชาติพันธุ์ในประเทศไทย พบว่า สังคมมันเปลี่ยนแปลงไปมากเพราะความสัมพันธ์กับโลกภายนอกมากขึ้น แต่คนม้งส่วนใหญ่ทั้งที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยและในประเทศต่าง ๆ ยังคงนับถือผีบรรพบุรุษ มีคติความเชื่อเกี่ยวกับการมีชีวิตหลังความตาย หมอผี (shamans) หรือผู้ประกอบพิธีกรรม จึงเป็นบุคคลที่มีความสำคัญมากในชุมชนม้ง และต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น ในชุมชนม้งหมอผียังคงทำหน้าที่เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมสำคัญ ๆ เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าสมาชิกในเผ่า/ตระกูลแซ่เดียวกันจะอยู่ดีมีความสุข ไม่เจ็บป่วย ทำมาหากินสะดวก ฐานะเศรษฐกิจไม่ฝืดเคือง พิธีกรรมที่ต้องใช้หมอผีเป็นผู้ทำพิธีกรรมให้ เช่น การปัดเป่าความโชคร้าย หรือการรักษาคนป่วยใช้ด้วยพิธีกรรม ส่วนการจัดพิธีกรรมบูชาผีบรรพบุรุษเป็นพิธีกรรมที่ขาดไม่ได้เลยของคนม้ง เพราะมีความหมายต่อคนม้งในมิติทางสังคมและมิติด้านจิตวิญญาณ ในระดับครัวเรือนผู้หญิงไม่ได้รับอนุญาต

ให้ทำพิธีกรรมกราบไหว้ผีบรรพบุรุษเอง ต้องให้ผู้ชายซึ่งเป็นหัวหน้าครัวเรือนเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมเท่านั้น การประกอบพิธีกรรมกราบไหว้ผีบรรพบุรุษ สะท้อนให้เห็นถึงความปรารถนาอันแรงกล้าของคนม้งที่จะมีชีวิตมั่นคง มีความปลอดภัย ปราศจากความโชคร้าย ทั้งในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน และชีวิตหลังความตาย การกระทำที่ละเมิดกฎจารีตประเพณีถือว่าเป็นการกระทำที่ละเมิดผีบรรพบุรุษ จึงเรียกว่า “การผิดผี” ต้องทำพิธีกรรมขอขมาเท่านั้น มิฉะนั้นจะเกิดความโชคร้ายขึ้นในครอบครัว หรือในหมู่บ้าน ในขณะที่ม้งในชุมชนห้วยทานกลับใช้ทางเลือกสำหรับการจัดการข้อพิพาทที่เกิดขึ้นโดยทำการเปรียบเทียบถึงข้อได้เปรียบสำหรับการใช้วิธีการจัดการข้อพิพาทด้วย ระบบผู้อาวุโสประจำตระกูลแก่ที่ใช้จารีตประเพณีม้งในการพิจารณาตัดสิน กับการใช้ระบบจัดการความยุติธรรมตามกฎหมายไทย เมื่อเห็นว่าวิธีการใดฝ่ายตนเองได้เปรียบก็จะเลือกใช้วิธีการนั้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของบุญจันทร์ ทิพชัย และคณะ (2562 : 178) ที่ได้ทำการวิจัยบูรณาการการใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทยและกะเลิงสู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนและการควบคุมทางสังคมของชุมชนในภาคอีสาน พบว่า ทั้งสามกลุ่มชาติพันธุ์ เรื่องราว ข้อพิพาทเกี่ยวข้องกับชุมชนเป็นบทบาทหน้าที่เจ้าโคตรในลักษณะผู้นำชุมชน ซึ่งประกอบด้วย พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กะจ้ำ ผู้อาวุโสที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ ร่วมกันระงับข้อพิพาท ได้แก่ กรณีความขัดแย้งระหว่างสามี ภรรยา ชู้สาว การทะเลาะวิวาท ทรัพย์สินมรดก อุบัติเหตุ ลักทรัพย์ หมิ่นประมาท และกรณีที่ดิน ประเด็นดังกล่าวสามารถระงับได้ในกระบวนการไกล่เกลี่ย โดยภูมิปัญญาเจ้าโคตรต่อมาระบบนี้เปลี่ยนแปลงสาเหตุมาจากกลไกระบบเศรษฐกิจสังคม การสื่อสารโทรคมนาคม การศึกษา เกิดองค์ที่บังคับใช้กฎหมาย มีสถานีตำรวจ สำนักงานอัยการ หน่วยงาน และศาล ระบบเจ้าโคตรแบบจารีตจึงมีบทบาทลดลง ทำให้เห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การได้รับการศึกษา และการได้รับข้อมูลเทคโนโลยีสารสนเทศ ตลอดจนความสามารถในการพึ่งพาตนเองในชุมชนม้ง ทำให้ม้งในชุมชนห้วยทานมีทางเลือกในการจัดการข้อพิพาทโดยจะพิจารณาเปรียบเทียบข้อได้เปรียบระหว่างการจัดการข้อพิพาทโดยใช้จารีตประเพณีม้ง กับการจัดการข้อพิพาทโดยใช้กฎหมายของไทย ทำให้ความสัมพันธ์ในความเป็นเครือญาติตระกูลแก่และความสัมพันธ์ในฐานะสมาชิกของชุมชนลดน้อยลง สอดคล้องกับงานวิจัยของบาทหลวง นิพนธ์ เทียนนิหาร และคณะ (2559 : 65-66) ที่ทำการวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างพลังเพื่อสร้างสำนึกในการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจเชิงจิตวิญญาณเพื่อการดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรี บนแผ่นดินเกิดของกลุ่มชาติพันธุ์ จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดแม่ฮ่องสอน พบสาเหตุที่ทำให้จิตวิญญาณหรือความเชื่อได้ถูกทำลาย หรือถูกลดทอนความศักดิ์สิทธิ์คือระบบการศึกษาที่เน้นการปลูกฝังกระบวนการทัศน์เรื่องความทันสมัยและความเจริญก้าวหน้าอย่างไม่ที่สิ้นสุด ได้ตัดเอาคุณค่า ความหมายและจิตวิญญาณออกไปจากวัตถุ หรือตัดมิติความศักดิ์สิทธิ์ออกไปจากโลกวัตถุ ส่งผลให้ลูกหลานชนเผ่าที่ได้รับการศึกษาไม่ได้เรียนรู้โลกทัศน์และไม่มี ความเชื่อ และมิติความศักดิ์สิทธิ์เหมือนอย่างพ่อแม่ปู่ตายายเคยมีมาก่อน การเข้ามาของเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์สู่ชุมชนหมู่บ้าน การให้คุณค่าและความหมายต่อชีวิตธรรมชาติสิ่งแวดล้อมลดลง และค่อย ๆ เลือนลางไป

รูปแบบการสร้างความสมานฉันท์ชุมชนมั่ง

มั่งกำหนดความรับผิดชอบทางสังคมตั้งแต่ระดับครัวเรือน ระดับตระกูลแซ่ และระดับชุมชนมั่ง โดยที่ลักษณะครัวเรือนมั่งเป็นครอบครัวขยายซึ่งในบ้านจะมีครอบครัวหลายครอบครัวอยู่รวมกันโดยมีปู่ หรือพ่อ เป็นหัวหน้าครัวเรือน ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบสมาชิกในครัวเรือน ในระดับตระกูลแซ่ มั่งให้ความสำคัญกับเครือญาติตระกูลแซ่ การนับถือผี และวิญญาณบรรพบุรุษ ตลอดจนมีพิธีกรรมเฉพาะของตระกูลแซ่ร่วมกัน มั่งในตระกูลแซ่เดียวกันถือว่าเป็นพี่น้องกันจะต้องให้ความช่วยเหลือดูแลกัน โดยเฉพาะเมื่อพี่น้องเครือญาติมีปัญหา สมาชิกในตระกูลแซ่ในชุมชนจะร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ในแต่ละชุมชนมั่งจะมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ทำหน้าที่ดูแลสมาชิกในตระกูลแซ่ของชุมชน ส่วนในระดับชุมชนจะมีผู้ใหญ่บ้านหรือหัวหน้าชุมชนมั่ง จัดการข้อพิพาทที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้านที่ซึ่งมีหลากหลายตระกูลแซ่ การจัดการข้อพิพาทของมั่งโดยผู้ใหญ่บ้าน ถือเป็นข้อสิ้นสุดของการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตามจารีตประเพณีมั่ง

ลำดับการจัดลำดับความรับผิดชอบทางสังคมของชุมชนมั่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุชาติ ทวีสิทธิ์ (2562 : 64-65) ที่ได้ศึกษาการเข้าถึงความยุติธรรมในระบบกฎหมาย พหุลักษณะของกลุ่มผู้หญิงชาติพันธุ์ในประเทศไทย พบว่า ครัวเรือนมั่ง เป็นหน่วยทางสังคมและหน่วยการผลิตทางเศรษฐกิจที่มีความสำคัญที่สุด กล่าวคือ ครัวเรือนทำหน้าที่เชื่อมโยงสมาชิกที่สืบสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน คนกลุ่มมั่งเชื่อมโยงกันด้วยระบบเครือญาติ (kinship tides) และมีผู้นำเผ่าหรือผู้นำตระกูลแซ่ของตนโดยสังคมนมั่งยังมีการจัดโครงสร้าง เป็นเผ่าย่อย หรือตระกูลแซ่ย่อยอีกด้วย โดยตระกูลแซ่ย่อยประกอบด้วยครอบครัวหลาย ๆ ครอบครัวที่อาจไม่ได้สืบสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน แต่อาจยอมรับความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษที่แตกต่างกันด้วย และจะยอมรับความเชื่อ รวมทั้งพิธีกรรมบางอย่างของชนชาติพันธุ์มั่งร่วมกัน เช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน และมีข้อห้ามปฏิบัติต่าง ๆ เหมือนกัน ในขณะที่เดียวกันในตระกูลแซ่ย่อย ๆ ก็ยังแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มครอบครัวที่มีการสืบสานพิธีกรรมผีบรรพบุรุษแบบเดียวกัน กับกลุ่มครอบครัวที่สืบสานพิธีกรรมผีบรรพบุรุษที่แตกต่างกันออกไป จากการวิจัยพบว่าความผูกพันระหว่างสมาชิกในกลุ่มตระกูลแซ่ย่อยค่อนข้างเหนียวแน่น มีการใช้นามสกุลและแซ่เดียวกันและมีความผูกพันกันตามสายโลหิต ส่วนคนมั่งที่อยู่ภายใต้เผ่าเดียวกัน หรือเผ่าย่อยเดียวกันแต่ก็ไม่ได้สืบสายเลือดเดียวกันก็จะถือว่าเป็นญาติพี่น้องกันในการจัดโครงสร้างทางสังคม พบว่า ภายในชุมชนมั่งมีการจัดโครงสร้างตามลำดับชั้น โดยใช้ เพศ สรีระ (sex) และวัยวุฒิ (age) เป็นแกนกลางในการจัด ผู้ชายที่มีอาวุโสของตระกูลแซ่จะได้รับความสำคัญมากที่สุด มีบทบาทอย่างมากในการจัดการ การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทั้งในชุมชนในครัวเรือน ระหว่างครัวเรือน และระหว่างตระกูลแซ่หรือระหว่างเผ่า

รูปแบบของการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนมั่งจึงเป็นรูปแบบของการแสดงความรับผิดชอบต่อชุมชนและสังคม โดยใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติตระกูลแซ่เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างครัวเรือน ตระกูลแซ่ และชุมชน ตามจารีตประเพณีมั่งและความเชื่อเกี่ยวกับผีและวิญญาณ

บรรพบุรุษ ความผูกพันภายในตระกูลแซ่ และวิถีของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุรศักดิ์ บุญเทียน (2564 : 8-9) ที่ได้ศึกษาการพัฒนาคนบนฐานอัตลักษณ์วิถีวัฒนธรรมม้ง ได้ค้นพบ ถึงการทำหน้าที่พื้นฐานบนฐานอัตลักษณ์วิถี วัฒนธรรมม้ง 4 ประการ กล่าวคือ 1) การปรับตัวการจัดระบบของความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในชุมชนให้สอดคล้องกับบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างเป็นพลวัต และหากมีสิ่งต่าง ๆ ที่แปลกปลอมและไม่ตรงต่อความต้องการ ชุมชนจะสร้างกลไกทางสังคมขึ้นมาเพื่อการจัดระเบียบทางสังคมโดยการเลือกรับ ปรับ และใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันเพื่อสร้างความสมดุล 2) การบรรลุเป้าหมายสะท้อนถึงทิศทางของกระบวนการพัฒนาคน (ด้านวัตถุ และจิตใจ) โดยนำระบบคุณค่าเข้ามาสร้างจิตวิญญาณและสำนึกร่วมของคนม้งให้เกิดความรัก ความผูกพัน ความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง 3) บูรณาการให้ความสำคัญกับการสานพลังงานในสายสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องและทับซ้อนกับอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ วิถีวัฒนธรรมชุมชนม้งผ่านระบบผลิตระบบคุณค่าและระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และระหว่างคนกับวิญญูณบรรพบุรุษ นำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ของสายตระกูลแซ่ตนเองและการรวมกลุ่มต่างสายตระกูลแซ่ เพื่อแสดงถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และ 4) การรักษาแบบแผนการสร้างหรือจัดทำข้อตกลงร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่จะขับเคลื่อนไปข้างหน้าของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อันได้แก่ อัตลักษณ์วิถี วัฒนธรรม เพื่อการธำรงรักษา พื้นฟูและสืบต่อไป

ดังจะเห็นได้ว่า สังคมม้งให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติตระกูลแซ่ที่มีความเชื่อเกี่ยวกับผีและวิญญูณบรรพบุรุษ มีวิถีชีวิต การประกอบพิธีกรรม จารีตประเพณีร่วมกัน โดยมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของชุมชนทำหน้าที่ปกครองดูแลสมาชิกในตระกูลแซ่ในชุมชนและเป็นตัวแทนสมาชิกตระกูลแซ่ในการจัดการข้อพิพาทกับม้งต่างตระกูลแซ่ และม้งต่างชุมชน ซึ่งหากไม่สามารถยุติข้อพิพาทได้ จะมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ตัดสินชี้ขาดต่อไป ระบบเครือญาติตระกูลแซ่ของม้งจึงเป็นระบบที่เข้มแข็ง นอกจากจะเป็นระบบที่ดูแลจัดการพิธีกรรมตามความเชื่อม้งแล้ว ยังทำหน้าที่จัดระเบียบให้ความคุ้มครอง และรับผิดชอบต่อความผิดหรือความเสียหายที่เกิดจากสมาชิกในตระกูลแซ่ อันเป็นการสร้างหลักประกันทางสังคมให้กับสมาชิกในชุมชนม้งถึงความช่วยเหลือจากสมาชิกในตระกูลแซ่และการชดเชยเยียวยาจากคู่อริหรือสมาชิกในตระกูลแซ่ของคู่อริ อันเป็นหลักการสำคัญของการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ กมลชนก คงเจริญ (2556 : 38) ที่ได้ศึกษาถึงการยอมรับกระบวนการเชิงสมานฉันท์ ที่นำมาจัดการความขัดแย้งของชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เน้นการตกลงกันของฝ่ายผู้เสียหาย ผู้กระทำผิดและชุมชนซึ่งจุดหลักอยู่ที่การพบปะร่วมกันของผู้เสียหาย ผู้กระทำผิดและสมาชิกของชุมชนในการพบปะแต่ละฝ่ายจะมีโอกาสได้เปิดเผยเรื่องราว หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และแสดงความรู้สึกของตัวเองออกมา การพบปะจะช่วยให้ทุกฝ่ายได้เข้าใจถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้น เข้าใจฝ่ายต่าง ๆ และขั้นตอนในการชดเชยความเสียหาย การพบปะจะจบลงด้วยการตกลงกันว่าผู้กระทำผิดจะชดเชยความ

เสียหายอย่างไร การชดเชยเป็นไปในรูปแบบของการจ่ายค่าชดเชย การทำงานให้ผู้เสียหายหรือชุมชน หรือวิธีการอื่น ๆ โดยให้ความสำคัญกับการตกลงร่วมกันระหว่างผู้เสียหายกับผู้กระทำผิด ทำให้ผู้กระทำผิดเกิดความสำนึกในสิ่งที่ตนได้กระทำ และชดใช้เยียวยาด้านจิตใจผู้ที่ได้รับผลกระทบ ตลอดจนสร้างความมั่นคง ปลอดภัยให้กับผู้เสียหาย เมื่อกลับเข้าสู่สภาพสังคมปกติ ที่สำคัญที่สุดคือ การพยายามค้นหาความต้องการที่แท้จริงของผู้ที่ได้รับผลกระทบเพื่อการหาแนวทางเพื่อช่วยเยียวยาจิตใจได้อย่างตรงจุด

การลงโทษทางสังคม เป็นรูปแบบที่ชุมชนมักโดยเฉพาะกลุ่มเครือญาติตระกูลแซ่ใช้ดำเนินการกับสมาชิกที่ไม่ประพฤติปฏิบัติตามจารีตประเพณีมั่ง การล่วงละเมิดกฎ ข้อห้ามที่จะสร้างความไม่พึงพอใจให้กับผีและวิญญาณบรรพบุรุษ การไม่ยอมรับกฎเกณฑ์ของตระกูลแซ่และชุมชน รวมถึงการไม่ยินยอมปฏิบัติหรือไม่ยอมรับคำตัดสินจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ และผู้ใหญ่บ้าน โดยชุมชนจะไม่ยอมรับความมีตัวตนของผู้ละเมิดกฎเกณฑ์ทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากผู้ละเมิดเป็นหัวหน้าครัวเรือน ชุมชนอาจไม่ยอมรับความมีตัวตนของสมาชิกในครัวเรือน โดยจะไม่ให้การช่วยเหลือไม่เชื่อและไม่รับเชื่อให้เข้าร่วมในกิจกรรมทั้งกิจกรรมพิธีกรรมตามความเชื่อผีและวิญญาณบรรพบุรุษ กิจกรรมทางสังคมเช่นพิธีการตั้งชื่อใหม่ พิธีแต่งงาน กิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การร่วมแรงทำการเกษตร การจ้างหรือการรับจ้างทำการเกษตร ทำให้บุคคลหรือครัวเรือนนั้นโดดเดี่ยวอยู่ในชุมชน สอดคล้องกับ งานวิจัยของ นางนุช แยมวงค์และคณะ (2564 : 60) ที่ศึกษาถึงปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมดื่มไม่ขับของคนไทย พบว่า วิธีการควบคุมทางสังคมโดยการให้คุณและโทษ (sanctions) ได้แก่ การลงโทษผู้ฝ่าฝืนและให้รางวัลแก่ผู้ปฏิบัติตาม การลงโทษเป็นวิธีการที่ใช้กันทั่วไปตั้งแต่ในครอบครัวจนถึงการลงโทษโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ คือทั้งที่มีการควบคุมที่เป็นทางการและการควบคุมโดยไม่เป็นทางการ โดยการควบคุมอย่างไม่เป็นทางการที่ทำโดยญาติพี่น้องและชาวบ้านนั้น เป็นการควบคุมที่มีประสิทธิภาพมาก เมื่อเทียบกับการควบคุมโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ วิธีการควบคุมอย่างไม่เป็นทางการมีหลายวิธี ตั้งแต่การซุบซิบนินทา การหัวเราะเยาะ จนถึงการตัดญาติขาดมิตรกับผู้ฝ่าฝืนจารีตประเพณีที่ถือว่าสำคัญ

วิธีการควบคุมทางสังคมสำหรับชุมชนมั่ง เป็นวิธีการที่เหมาะสมสำหรับชุมชนขนาดเล็ก อยู่ในพื้นที่ที่ห่างไกลจากกลไกการควบคุมของรัฐ การใช้วิธีการลงโทษทางสังคมต่อผู้ที่ละเมิดกฎเกณฑ์ของชุมชน ทำให้สมาชิกในชุมชนที่มีวิถีชีวิต การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ รวมถึงการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ต้องพึ่งพิงญาติพี่น้องและสมาชิกในชุมชนจะไม่สามารถประกอบกิจกรรมดังกล่าวได้ หากต้องถูกตัดญาติขาดมิตร ไม่มีสมาชิกในชุมชนเข้ามาร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ด้วย สอดคล้องกับงานวิจัยของวิลาวรรณ มหาราช และประสาร กมลพุท (2555 : 342) ที่ได้วิจัยถึงกฎหมายและจารีต การควบคุมทางสังคมทางอีสาน พบว่า สังคมอีสานเป็นสังคมที่อยู่ห่างจากอำนาจรัฐ จึงปกครองด้วยจารีตตามหลักศาสนามากกว่าการใช้กฎหมายจากศูนย์อำนาจรัฐ การควบคุมทางสังคมของอีสานจะเริ่มต้นในขั้นแรกคือ การสอนโดยตรงให้สมาชิกในสังคมได้เรียนรู้ว่าควรหรือไม่ควร

อันดับที่สองเป็นการสอนโดยใช้กุศโลบายควบคุมพฤติกรรมหากละเมิดจารีตฮีตคลอง ประเพณีเมื่อตายไปจะตกนรก ทนทุกข์ทรมานชดใช้กรรมและเกิดมาก็จะรับผลที่ไม่พึงปรารถนา อันดับที่สามเป็นการใช้กฎหมายลายลักษณ์อักษรลงโทษผู้กระทำความผิด ซึ่งฮีตสิบสอง คลองสิบสี่และหลักคละำเดิมที่เป็นหลักการสอนและประพฤติปฏิบัติจากสังคมที่ยังไม่ซับซ้อนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองเมื่อผู้ละเมิดรัฐไม่สามารถที่จะลงโทษ ควบคุมและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมได้ จึงบัญญัติกฎหมายเพื่อเป็นการลงโทษผู้กระทำความผิดให้ชัดหลาบ รวมทั้งเยียวยา ชดใช้ความเสียหายแก่ผู้ได้รับผลกระทบ

ลักษณะของการลงโทษทางสังคมสำหรับชุมชนมั่งห้วยหาน เริ่มต้นจากการดิฉินนินทาหากพบการละเมิดจารีตประเพณี ที่มีความผิดเพียงเล็กน้อยไม่เกิดปัญหาข้อพิพาทที่ต้องนำมาจัดการด้วยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ เช่น การไม่ดูแลบุตร หรือบิดามารดา สมาชิกในครอบครัวเมาสุราส่งเสียงรบกวนเพื่อนบ้าน การทำพิธีขอขมากรรมละเมิดสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น การถ่ายปัสสาวะบริเวณต้นไม้ใหญ่ การออกไปทำงานในวันพักของตระกูลแซ่ การทำทัณฑ์บน กรรมที่เป็นความผิดครั้งแรก หรือการกระทำความผิดโดยประมาท เช่น การไม่ควบคุมดูแลไฟจากการเผาไร่ การสร้างความเดือดร้อนรำคาญในชุมชน การปรับสินไหมกรรมสร้างความเสียหายสาธารณะ เช่น การก่อการวิวาทในงานประเพณีชุมชน การทำลายสาธารณสมบัติของชุมชนและการไม่รับสมาชิกหรือครัวเรือน เข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มเครือญาติตระกูลแซ่ในชุมชนโดยบุคคลหรือครัวเรือนนั้นจะไม่ได้รับการช่วยเหลือใด ๆ จากกลุ่มเครือญาติตระกูลแซ่ ถูกตัดขาดจากกองทุนช่วยเหลือของตระกูลแซ่ตลอดจนความช่วยเหลือจากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ในการจัดการข้อพิพาทที่จะเกิดขึ้นในอนาคต การตัดออกจากการเป็นสมาชิกกลุ่มเครือญาติตระกูลแซ่ เป็นวิธีการลงโทษทางสังคมที่มุ่งในชุมชนเกรงกลัว เนื่องจากลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจของมั่งยังต้องอาศัยแรงงานในภาคการเกษตร การให้ความช่วยเหลือเมื่อเกิดภัยพิบัติ การประกอบพิธีกรรมที่ต้องใช้ผู้ช่วยเหลือจำนวนมาก แม้ว่าในภาวะที่สามารถใช้เงินว่าจ้างให้บุคคลอื่นเข้ามาทำงานต่าง ๆ ได้ แต่ก็ไม่สามารถว่าจ้างให้บุคคลอื่นมาร่วมงานในบางกรณี เช่น การประกอบพิธีกรรม งานศพ งานแต่งงาน หรือการให้ความช่วยเหลือเมื่อเกิดข้อพิพาท ลักษณะวิธีการลงโทษทางสังคมนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมณเฑียร สังข์เงิน (2544 : 127-128) ที่ทำการวิจัยเรื่องการควบคุมทางสังคมของชุมชนชาวเขา โดยวัฒนธรรมชุมชนพบถึงวิธีการและกลไกในการควบคุม ความประพฤติของคนในชุมชนให้เป็นไปตามจารีตโดยพบว่า กลไกได้แก่พระสงฆ์ ฮีโซ่ หัวหน้าครอบครัว ผู้อาวุโส ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มเครือญาติ ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และระบบความเชื่อในสิ่งสูงสุด และต่อหลักคำสอนในศาสนาที่คนนับถือเป็นตัวจักรที่มีอิทธิพล และมีบทบาทสำคัญในการควบคุมดูแลความประพฤติของคนในชุมชนโดยวิธีการอบรมสั่งสอน การประพฤติตัวเป็นแบบอย่างที่ดี การลงโทษและการชู้ โดยมีวิธีการและกลไกในการควบคุมความประพฤติของคนในชุมชนให้เป็นไปตามจารีตนั้น พบว่า ผู้ที่อยู่ในครอบครัวและผู้ที่อยู่ใกล้ชิดลูกหลานของตนมากที่สุด ซึ่งได้แก่ พ่อ-แม่ ปู่ย่า-ตายาย จะเป็นผู้ที่มีอิทธิพลและมีบทบาทสำคัญในการควบคุมดูแลพฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัวให้อยู่ในกรอบจารีต

อย่างเคร่งครัด โดยการบอกกล่าวแนะนำสมาชิกใหม่ให้รู้ถึงสถานภาพและบทบาทหน้าที่ของตนเอง รวมทั้งจารีตที่เป็นข้อห้าม ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้าน รวมถึงการเป็นแบบอย่างที่ดี ถ้ามีการล่วงละเมิด ฝ่าฝืน และละเลยในกฎเกณฑ์ ข้อปฏิบัติ และข้อห้ามเหล่านั้นก็จะถูกลงโทษด้วยวิธีการต่าง ๆ การปรับสินไหม การประจาน การตำหนิ การไม่คบด้วย รวมทั้งการขูขิบนินทา ทำให้ผู้ที่เคยกระทำผิดเกิดการเข็ดหลาบ ส่วนผู้ที่ทำความผิดและยังไม่ได้ทำความผิดจะได้เกิดความเกรงกลัวไม่กล้าที่จะฝ่าฝืนล่วงละเมิดต่อจารีตเหล่านั้น การขู่และการขูขิบนินทาพบว่าเป็นวิธีการที่ยังได้ผลในหมู่บ้าน นอกจากกลไกที่เป็นตัวบุคคลแล้วยังพบว่าระบบความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว เช่น ความกลัว ความเกรงใจ ความนับถือ และความเคารพ นอกจากนั้นยังมีระบบความเชื่อต่อสิ่งสูงสุด และคำสอนในศาสนาที่ตนนับถือยังคงมีอิทธิพลต่อผู้คนในหมู่บ้านอย่างเห็นได้ชัด แม้บางอย่างจะถูกกลืนไปบ้างจากคนรุ่นใหม่ก็ตาม แต่ในหมู่บ้านก็จะพยายามหาวิธีการใหม่ ๆ มาควบคุมดูแลพฤติกรรมของคนที่ไม่เชื่อต่อจารีต ด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างเช่น คนรุ่นใหม่ไม่เชื่อในเรื่องสิ่งสูงสุด ก็จะมีบทลงโทษใหม่ที่สอดคล้องกับสถานการณ์จริงในขณะนั้น และเป็นรูปธรรม คือการปรับสินไหมเป็นเงินเพื่อจะช่วยให้ผู้คนในหมู่บ้านให้อยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข

วิธีการสร้างความสมานฉันท์ชุมชนมั่ง

กระบวนการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ชุมชนมั่งห้วยทาน ใช้ระบบจารีตประเพณีมั่งอันเป็นทุนทางสังคมสำคัญ ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ สามารถรักษาความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์มั่งสืบต่อกันมา วิธีการสร้างความสมานฉันท์ในชุมชนมั่งใช้หลักการสำคัญคือ หลักบุคคลนิยม หลักการมีส่วนร่วม หลักการชดใช้เยียวยา และหลักการคืนคนดีสู่สังคม สำหรับขั้นตอนการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เริ่มต้นตั้งแต่การจัดการข้อพิพาทโดยผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ หากไม่สามารถยุติข้อพิพาทนั้นได้ก็จะดำเนินการส่งต่อไปยังผู้ใหญ่บ้านต่อไป การดำเนินการระดับผู้ใหญ่บ้านถือเป็นสิ้นสุดของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์สำหรับชุมชนมั่ง

หลักการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ชุมชนมั่ง

1. หลักบุคคลนิยม ผู้ดำเนินการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ไม่ว่าจะเป็นผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่หรือผู้ใหญ่บ้าน จะเปิดโอกาสให้คู่พิพาทได้อธิบายสาเหตุของข้อพิพาท การแสดงความรู้สึกต่อเหตุการณ์ และการแสดงความเห็นสำหรับวิธีการหาทางออกของปัญหา นอกจากนี้ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่สามารถเป็นตัวแทนของผู้กระทำผิด หรือผู้เสียหายที่เป็นสมาชิกในตระกูลแซ่ที่อาจไม่กล้าพูด ไม่กล้าแสดงออก เมื่อพบหน้าคู่กรณี กลุ่มเครือญาติ ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคู่กรณี รวมถึงพยานในกรณีพิพาทนั้น ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อสมาชิกในตระกูลแซ่ของชุมชน ในกระบวนการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ให้กับสมาชิกในตระกูลแซ่อันเป็นวิธีการตามจารีตประเพณีมั่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของอัศนีย์ หาญจรสุข (2556 : 57) ที่ได้วิจัยเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการปฏิบัติงานของผู้ไกล่เกลี่ยจังหวัดพะเยา พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อ

การปฏิบัติงานของผู้ไกล่เกลี่ยประกอบด้วยปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณสมบัติส่วนบุคคล ได้แก่ ความรู้ ความสามารถ บุคลิกภาพ ความน่าเชื่อถือ ทักษะการพูดและการสื่อสาร ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับ กระบวนการไกล่เกลี่ย ได้แก่ การจัดวางที่นั่งให้มีความเหมาะสม การชี้แจงให้คู่พิพาทได้รับทราบ และ เข้าใจทั้งในส่วนของสาระสำคัญของการไกล่เกลี่ยและข้อกำหนดที่เกี่ยวข้อง รูปแบบการจัดให้ คู่พิพาทได้นำเสนอข้อเท็จจริง ต้องไม่มีการชี้ขาดข้อพิพาท และการให้คู่พิพาทมีส่วนร่วมในการเสนอ แนวทางหรือหาข้อยุติปัญหาข้อพิพาท และปัจจัยเกี่ยวกับคู่พิพาท ได้แก่ ฐานะความสัมพันธ์ บุคลิกภาพ การแสดงออก และวุฒิภาวะของคู่พิพาท รวมถึงความหนักเบาของประเด็นปัญหาข้อ พิพาท หรือความหนักเบาของเหตุที่ก่อให้เกิดข้อพิพาท

วิธีการตามกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนมั่งห้วยหาน ด้วยการเปิดโอกาสให้ คู่กรณีได้บอกเล่าเหตุการณ์ และแสดงความคิดเห็นถึงวิธีการยุติข้อพิพาทโดยมีผู้อาวุโสประจำตระกูล แขนงของทั้งสองฝ่ายร่วมพิจารณาและตัดสิน ทั้งในระดับผู้อาวุโสประจำตระกูลแขนงและในระดับ ผู้ใหญ่บ้านสอดคล้องกับวิธีการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่ใช้ในกระบวนการยุติธรรมของรัฐ และกลุ่มชนอื่น ดังงานวิจัยของ สุริยะ ปาหลวง (2561 : 71) ที่ได้วิจัยกระบวนการจัดการไกล่เกลี่ย ประนีประนอมข้อพิพาทในศาลแขวง ลำปาง พบว่า หลักการสำคัญของการไกล่เกลี่ยคือการรับฟัง ความคิดเห็นของแต่ละฝ่าย เพื่อให้เกิดความเข้าใจระหว่างทั้งสองฝ่าย อันนำไปสู่การบรรลุข้อตกลง ร่วมกัน ทำให้กระบวนการไกล่เกลี่ยนั้นสำเร็จลง ดังนั้นการรับฟังความเห็นและข้อเสนอแนะของอีกฝ่าย ต้องรับฟังอย่างมีเหตุผล อย่างไรก็ตามคู่ความทั้งสองฝ่ายต่างต้องการแสดงความคิดเห็นเพื่อให้ฝ่ายตน ได้ผลประโยชน์ ทำให้เกิดข้อร้องเรียนมากขึ้นไป สอดคล้องกับผลการศึกษาที่พบว่า ประชาชน ผู้ให้บริการมีความเห็นว่าเหมาะสมในการรับฟัง และเสนอแนะทางเลือกแก่คู่ความพิพาทในระดับมาก ผู้ทำการไกล่เกลี่ยและประนีประนอมข้อพิพาทจึงควรไกล่เกลี่ยโดยให้ทั้งสองฝ่ายสลับกันแสดงความคิดเห็นและยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ อดุลยเดช โตะแอ (2561 : 121) ที่ได้วิจัยการไกล่เกลี่ย ข้อพิพาทเกี่ยวกับครอบครัวตามบทบัญญัติแห่งศาสนาอิสลามของสำนักงานคณะกรรมการอิสลาม ประจำจังหวัดสงขลา พบว่า รูปแบบและขั้นตอนการทำการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจะยึดตามรูปแบบของ สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสงขลา โดยมีรูปแบบและขั้นตอนการไกล่เกลี่ยที่ ผู้ไกล่เกลี่ยใช้ในการปฏิบัติโดยมีขั้นตอนเริ่มต้นจากการรับเรื่องร้องเรียน และซักถามปัญหาข้อพิพาท ในเบื้องต้น การติดต่อผู้ถูกร้องเรียนมาซักถามปัญหาข้อพิพาท การเรียกคู่กรณีทั้งสองฝ่ายมาพร้อมกัน เพื่อพูดคุยและหาข้อสรุป การดำเนินการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งด้วยวิธีการพูดคุยหาข้อสรุปจากทั้ง 2 ฝ่าย หากยอมรับจากข้อสรุป และยอมความกันได้ กระบวนการไกล่เกลี่ยก็ถือเป็นอันเสร็จสิ้น สำหรับบางกรณีเมื่อมีการไกล่เกลี่ยแล้วจะใช้ทั้งสองฝ่ายได้กลับไปคิดไตร่ตรองประมาณ 2-3 สัปดาห์ หรือตามความเหมาะสม แต่ส่วนใหญ่แล้วการไกล่เกลี่ยจะสำเร็จไปด้วยดีสามารถตกลงกันตามข้อสรุป หรือยอมความกันได้

การใช้หลักบุคลิกนิยมสำหรับกระบวนการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนมั่ง โดยการเปิดโอกาสให้คู่กรณีได้อธิบายถึงข้อพิพาทและร่วมกันหาวิธีการยุติข้อพิพาทโดยมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่เป็นทั้งตัวแทนของคู่กรณีแต่ละฝ่าย รวมถึงร่วมพิจารณาตัดสินเพื่อยุติข้อพิพาทโดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือเพื่อให้คู่กรณี ครอบครัว และกลุ่มเครือญาติตระกูลแซ่ของคู่กรณี อยู่ร่วมกันในชุมชนมั่งได้อย่างสันติ

2. หลักการมีส่วนร่วม ข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในชุมชนส่งผลกระทบต่อความเป็นปกติสุขของชุมชนและสังคม หัวหน้าครัวเรือน และผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ในชุมชนมีหน้าที่จัดการข้อพิพาทนั้น โดยเฉพาะข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างมั่งต่างตระกูลแซ่หรือมั่งต่างชุมชน จะต้องมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่เข้าร่วมในกระบวนการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนมั่งเสมอในฐานะตัวแทนของคู่กรณี ร่วมกันกับผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคู่กรณี เจริจาประนีประนอมข้อพิพาทโดยยึดหลักการตามจารีต ประเพณีมั่ง ซึ่งจะไม่สามารถดำเนินการได้หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่สามารถนำผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่เข้าร่วมเจรจาสงวนข้อพิพาท สอดคล้องกับงานวิจัยของ กมลชนก คงเจริญ (2556 : 38) ที่ทำการวิจัยเรื่อง การยอมรับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่นำมาจัดการความขัดแย้งของชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เน้นการตกลงกันของฝ่ายผู้เสียหาย ผู้กระทำผิด และชุมชน ซึ่งจุดหลักอยู่ที่การพบปะร่วมกันของผู้เสียหาย ผู้กระทำผิดและสมาชิกของชุมชน ในการพบปะแต่ละฝ่ายจะมีโอกาสได้เปิดเผยเรื่องราว หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และแสดงความรู้สึกของตนเองออกมา การพบปะจะต้องช่วยให้ทุกฝ่ายได้เข้าใจถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้น เข้าใจฝ่ายต่าง ๆ และขั้นตอนในการชดเชยความเสียหาย การพบปะจบลงด้วยการตกลงกันว่าผู้กระทำผิดจะชดเชยความเสียหายอย่างไร การชดเชยเป็นในรูปของการจ่ายค่าชดเชย การทำงานให้ผู้เสียหายหรือชุมชน หรือวิธีการอื่น ๆ โดยให้ความสำคัญกับการตกลงกันระหว่างผู้เสียหาย กับผู้กระทำผิด ทำให้ผู้กระทำผิดเกิดความสำนึกในสิ่งที่ตนได้กระทำ และชดใช้เยียวยาทางด้านจิตใจผู้ที่ได้รับผลกระทบ ตลอดจนสร้างความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยให้แก่ผู้เสียหาย เมื่อกลับเข้าสู่สภาพสังคมปกติ ที่สำคัญที่สุดคือการพยายามค้นหาความต้องการที่แท้จริงของผู้ที่ได้รับผลกระทบ เพื่อการหาแนวทางเพื่อช่วยเยียวยาจิตใจได้อย่างตรงจุด

หากผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ไม่สามารถยุติข้อพิพาทได้ ก็จะดำเนินการขั้นต่อไปโดยนำกรณีพิพาทเข้าดำเนินการในระดับหมู่บ้าน โดยผู้ใหญ่บ้าน เนื่องจากชุมชนมั่งห้วยหาน เป็นชุมชนขนาดใหญ่ แต่ละตระกูลแซ่จะมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ตระกูลแซ่ละ 1 ท่าน แต่หากเกิดกรณีพิพาทแล้วไม่สามารถยุติข้อพิพาทนั้นได้ ก็จะดำเนินการในระดับหมู่บ้าน ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่ที่เกิดเหตุ โดยที่ชุมชนมั่งห้วยหาน มีหมู่บ้านตามระเบียบของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ถึง 4 หมู่บ้าน การดำเนินการในระดับหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านจะกำหนดให้คู่กรณีนำผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่เข้าร่วมชี้แจงในฐานะพยาน ส่วนอำนาจในการจัดการข้อพิพาทจะอยู่ที่ผู้ใหญ่บ้าน หรืออาจมีคณะกรรมการหมู่บ้านเข้าร่วมพิจารณา ผลการพิจารณาจะถือว่าเป็นสิ้นสุด ลักษณะของการใช้ผู้มี

อำนาจในชุมชน เป็นผู้ตัดสินข้อพิพาทนี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ นิธิตา สิริพงศ์ทักษิณ (2559 : 8) ที่วิจัยเรื่อง การจัดการความขัดแย้งเพื่อสร้างความยุติธรรมของชุมชน พรุควนเคิ่ง จังหวัด นครศรีธรรมราช พบว่า การระงับข้อพิพาทด้วยวัฒนธรรมท้องถิ่นมักทำโดยผู้มีอำนาจในชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน และ/หรือผู้ที่ชาวบ้านให้ความเกรงใจ โดยที่คนกลางไม่ได้ใช้อำนาจในการตัดสินความ แต่มีกระบวนการในการจัดการปัญหาในรูปของการชดเชยความเสียหาย การอนุโลมโดยการแบ่งปันช่วยเหลือกันของคนในชุมชนและระบบการลงโทษทางสังคม การดำเนินการดังกล่าวต้องอาศัยความรู้จากการสั่งสมประสบการณ์ การรู้จักกันเป็นอย่างดี การใส่ใจ ความรู้สึก และการคำนึงถึงความต้องการของแต่ละฝ่าย นอกจากนี้ กระบวนการในการระงับข้อพิพาทในชุมชนพรุควนเคิ่งยังมีความง่ายต่อการเข้าถึง กล่าวคือ เมื่อมีการกระทำผิดหรือมีข้อพิพาทเกิดขึ้น คู่กรณีสามารถร้องขอต่อคนกลางได้โดยตรงและสามารถดำเนินการได้ทันที ไม่มีขั้นตอนที่ยุ่งยากซับซ้อน และง่ายต่อการเข้าใจ โดยใช้วิธีการล้อมวงพูดคุยกันด้วยภาษาที่เป็นกันเองและไม่เป็นทางการ ซึ่งกรณีเช่นนี้มักเกิดขึ้นได้ดีในชุมชนที่มีความสัมพันธ์ในแนวราบ มีความผูกพันและให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันเสมือนญาติพี่น้อง โดยมีจุดสำคัญของกระบวนการคือ ความรับผิดชอบของชุมชนในการจัดการกับปัญหา จึงทำให้ผลของการจัดการเป็นการสมานทางด้านจิตใจด้วย ซึ่งเป็นวิธีการที่มุ่งให้เกิดผลลัพธ์ในทางสมานฉันท์ปรองดองกันอันเป็นที่พึงปรารถนาของคนในชุมชนและยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพรสวรรค์ สุวณณศรี (2553 : 149) ที่ได้วิจัยเรื่องการจัดการความขัดแย้งของชุมชน การใช้ภาษาในการเจรจาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของผู้นำชุมชน ตำบลนาดินดำ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย พบว่า การเจรจาไกล่เกลี่ยเป็นสิ่งที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน และเป็นที่ยอมรับของชุมชนว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม ผู้นำในการเจรจาไกล่เกลี่ยเป็นผู้ที่คนในชุมชนให้ความเชื่อถือ เคารพนับถือ ศรัทธา มีความจริงใจ และยอมรับ ผู้นำในการเจรจาไกล่เกลี่ยเปิดโอกาสให้คู่กรณีได้พูด แสดงความคิดเห็น รายละเอียดของเหตุการณ์ พยานหลักฐานอย่างเต็มที่

ด้วยการยึดถือความสัมพันธ์เครือญาติของตระกูลแซ่ของมั่ง ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในฐานะตัวแทนคู่กรณีที่เป็นสมาชิกในตระกูลแซ่ของตน การร่วมพิจารณาตัดสินข้อพิพาทกับผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคู่กรณี และเป็นพยานในการจัดการข้อพิพาทระดับผู้ใหญ่บ้านของชุมชนมั่ง กระบวนการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตามจารีตประเพณีมั่งจะไม่สามารถดำเนินการได้ หากคู่กรณีไม่สามารถนำผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่เข้าร่วมในกระบวนการ

3. หลักการชดใช้เยียวยา จารีตประเพณีมั่งกำหนดให้ผู้กระทำ ความเสียหายจะต้องชดใช้ให้กับผู้เสียหาย เป็นมูลค่าตามความต้องการของผู้เสียหาย และความสามารถในการชดใช้ของผู้กระทำผิด ซึ่งผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคู่กรณีจะร่วมกันพิจารณามูลค่าของการชดใช้นั้น เพื่อให้เกิดความพึงพอใจทั้งสองฝ่าย สอดคล้องกับงานวิจัยของ ยศศักดิ์ โกไศยกานนท์ (2558 : 122) ที่ทำวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ทางอาญาของไทย พบว่า ผลของการประเมินกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่สร้างขึ้นเพื่อนำมาปรับใช้ในกระบวนการยุติธรรมเชิง

สมานฉันท์ทางอาญาของไทย ช่วยในการเยียวยาความเสียหายที่เกิดจากการกระทำผิดให้แก่ชุมชนและผู้เสียหาย เนื่องจากยุติธรรมชุมชนไม่เห็นว่าเป็นผู้เสียหายจากการกระทำผิด แต่เห็นว่าชุมชนและเหยื่ออาชญากรรมเป็นผู้เสียหายโดยตรง การแก้ปัญหาอาชญากรรมจึงเน้นให้ผู้กระทำผิดรับผิดชอบต่อการกระทำผิดโดยเยียวยาความเสียหายให้กับเหยื่อและชุมชนโดยตรง

ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ทั้งจากผู้กระทำความผิดและฝ่ายผู้เสียหายจะร่วมกันเจรจาเกี่ยวกับการชดใช้เยียวยาตามความเสียหายที่ผู้เสียหายได้รับประกอบกับความสามารถในการรับผิดชอบค่าเสียหายของผู้กระทำความผิด โดยมีแนวคิดร่วมกันเกี่ยวกับเครือญาติตระกูลแซ่จะช่วยเหลือกันในส่วนที่ขาดหรือส่วนต่างในมูลค่าความเสียหาย ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของฝ่ายผู้เสียหายจะประเมินมูลค่าความเสียหายเบื้องต้น ในขณะที่ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของผู้กระทำผิดก็จะประเมินความช่วยเหลือจากสมาชิกของตระกูลแซ่ในชุมชน จากนั้นจะนำข้อมูลที่มีอยู่มาเจรจาไกล่เกลี่ยในจุดที่ทั้งสองฝ่ายยอมรับ โดยทั้งสองฝ่ายเชื่อมั่นว่าสมาชิกในตระกูลแซ่ของทั้งสองฝ่ายจะต้องช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อนให้กับพี่น้องตระกูลแซ่ได้ ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่จึงมีบทบาทสำคัญในการเจรจาต่อรองเพื่อการชดใช้เยียวยาผู้เสียหาย สอดคล้องกับงานวิจัยของ กุณต์ฤทธิ์ หาญจริง (2550 : 104) ที่ทำการวิจัยแนวทางการบังคับคดีที่ถูกต้องตามกฎหมาย โดยการไกล่เกลี่ยพบว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากกรณีต่างมีผลประโยชน์ร่วมกัน มีความต้องการในสิ่งเดียวกันอันเป็นสาเหตุให้ความขัดแย้งเกิดขึ้น จะเห็นได้ว่าแต่ละฝ่ายมีการสื่อสารการรับรู้ข้อมูลที่ไม่ตรงกัน เมื่อเจอน้ำกันย่อมจะมีความรุนแรงและมีความร้อนอยู่ในใจต่างฝ่ายต่างพร้อมที่จะปะทะกันได้ตลอดเวลา แต่เมื่อมีคนกลางเข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยโดยส่งตัวแทนมาเจรจากัน บอกถึงความต้องการของแต่ละฝ่าย และความจำเป็นในสิ่งที่ตนต้องการ แม้บางกรณีกรณีฝ่ายหนึ่งยืนอยู่ในจุดที่เหนือกว่ามีทางเลือกที่จะตัดสินใจได้มากกว่า ในขณะที่อีกฝ่ายเป็นรองและไม่มีทางเลือกอื่นใดทำให้มองเห็นภาพของผลลัพธ์ที่จะออกมาเป็นชนะ-แพ้ แต่ผู้ไกล่เกลี่ยสามารถทำให้อีกฝ่ายที่เหนือกว่ายอมลดข้อความต้องการและทางเลือกที่สามารถสรุปได้ข้อตกลงร่วมกันได้ อันเป็นเหตุให้ความขัดแย้งบรรเทาเบาบางลง ต่างฝ่ายต่างไม่เสียผลประโยชน์ และยังสามารถได้ผลประโยชน์เป็นที่พึงพอใจของทั้งสองฝ่าย และยังสามารถสอดคล้องกับงานวิจัยของ มากุล คชชา (2561 : 152-53) ที่ได้วิจัยเรื่องกระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามหลักพุทธสันติวิธีของผู้พิพากษาสมทบ พบว่า ผู้ไกล่เกลี่ยมีหน้าที่เป็นผู้ประสานความต้องการของทุกฝ่าย แต่ไม่ใช่ฝ่ายใดจะเรียกร้องตามความปรารถนา และความต้องการของตนได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ปรัชญาของการรวมยอมให้เกิดความยั่งยืนคือหลักของการสร้างความพอเหมาะพอดี ได้สัดส่วนตามที่ชอบ ที่ควรเป็นการสร้างความสมดุลตามหลักทางสายกลาง พยายามให้เกิดความพอดี พอเหมาะ ได้เปรียบ เสียเปรียบ และเป็นธรรมตามที่คู่ความสามารถจะยอมรับได้ ทั้งในแง่ผลประโยชน์ และความรู้สึก ผู้ไกล่เกลี่ยควรกระตุ้นให้เกิดกระบวนการหาทางออกร่วมกัน รวมทั้งควบคุมและประสานความต้องการได้อย่างลงตัว

ข้อค้นพบสำคัญประการหนึ่งจากการวิจัยครั้งนี้ เกี่ยวกับการชดใช้เยียวยาผู้เสียหาย คือ การแสดงความรับผิดชอบของเครือญาติตระกูลแซ่ของผู้กระทำผิดที่มีต่อผู้เสียหายที่เป็นชาติพันธุ์ม้งด้วยกัน ในขณะที่ผู้กระทำผิดจะถูกดำเนินคดีอาญาตามกฎหมายไทยหรือผู้กระทำผิดเสียชีวิตในขณะเกิดเหตุ ในขณะที่ผู้เสียหายอาจเสียชีวิตพร้อมกัน แต่เพื่อเป็นการแสดงความรับผิดชอบในฐานะที่ผู้กระทำผิดเป็นสมาชิกในตระกูลแซ่ ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของผู้กระทำผิดจะเดินทางไปเจรจาชดใช้ความเสียหายที่เกิดขึ้นต่อผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของผู้เสียหาย อย่างน้อยที่สุดคือวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมสำหรับจัดงานศพ กรณีผู้เสียหายเสียชีวิต ตามจารีตประเพณีม้ง เพื่อแสดงความเสียใจและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติระหว่างตระกูลแซ่

4. หลักการคืนคนดีสู่สังคม กระบวนการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ สำหรับชุมชนม้งไม่ได้เป็นกระบวนการแก้แค้นทดแทนโดยการแยกตัวผู้กระทำผิดไปรับโทษในสิ่งที่ตนได้กระทำ ตามแนวทางการจัดการยุติธรรมตามกฎหมายของรัฐ แต่เป็นการทำให้ผู้กระทำผิดและผู้เสียหายรวมถึงครอบครัวของคู่กรณีสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันภายในชุมชนได้อย่างเป็นปกติและป้องกันการเกิดปัญหาแบบเดิมซ้ำขึ้นอีก สอดคล้องกับงานวิจัยของ ญาณี มหาวงศนันท์ (2557 : 82-83) ที่ทำการวิจัยการใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับความผิดฐานทำร้ายร่างกาย พบว่า กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีข้อดีดังนี้ เป็นการฟื้นฟูนิสัย ความประพฤติของผู้กระทำผิด ในระดับจิตสำนึก สามารถป้องกันการกระทำผิดซ้ำได้ดีกว่าการลงโทษแบบแก้แค้นทดแทนเป็นกระบวนการที่ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายของทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นรัฐหรือคู่กรณี และคู่กรณีสามารถทำความเข้าใจเรื่องค่าเสียหายโดยไม่ต้องไปฟ้องคดีแพ่งอีก การชดเชย เยียวยาให้กับผู้เสียหายหรือชุมชนได้รับความพอใจทั้งสองฝ่าย การเปิดโอกาสให้ผู้กระทำผิดแสดงออกถึงความรู้สึก เหตุผลของการกระทำผิดต่อผู้เสียหายและต่อชุมชน และเปิดโอกาสให้ผู้เสียหายได้ระบายความรู้สึกผลกระทบที่ได้รับมีโอกาสได้รับฟังคำชี้แจงจากผู้กระทำผิด ได้รับความช่วยเหลือและบรรเทาผลร้ายที่ได้รับ ได้รับรู้สาเหตุการกระทำผิด สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นตลอดจนภูมิหลังของจำเลย แม้ว่าการไกล่เกลี่ยจะไม่สำเร็จแต่คู่กรณีได้มีโอกาสระบายความรู้สึกของตน และได้รับรู้ความรู้สึกของอีกฝ่าย เข้าใจปัญหาอันเป็นต้นเหตุของข้อขัดแย้ง ส่งผลให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างกันและเป็นการป้องกันการกระทำผิดลักษณะเดียวกันอีกได้ด้วย และผู้กระทำผิดสามารถกลับเข้าสู่สังคมโดยการให้อภัยของผู้เสียหายและไม่มีมลทินติดตัว

การเปิดโอกาสให้คู่กรณีได้เข้าร่วมเจรจาปัญหาข้อพิพาทที่เกิดขึ้น ผลกระทบและการชดใช้เยียวยา ตามความสามารถของผู้กระทำผิด และความพึงพอใจของผู้เสียหาย ทำให้คู่กรณีเข้าใจซึ่งกันและกันลดข้อพิพาทบาดหมางทั้งคู่กรณี และครอบครัวของคู่กรณีสามารถพบปะ มีปฏิสัมพันธ์ รวมถึงกิจกรรมภายในชุมชนได้ แม้ว่าข้อพิพาทที่เกิดขึ้นจะมีคู่กรณีที่ตั้งถิ่นฐานในชุมชนม้งพื้นที่อื่น หรือจังหวัดอื่นที่อยู่ห่างไกลจากชุมชนม้งห้วยห่าน แต่หากเกิดข้อพิพาทระหว่างคู่กรณีที่เป็นม้งก็ต้องใช้กระบวนการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ตามจารีตประเพณีม้ง โดยมีผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ของคู่กรณีทั้งสองฝ่ายเข้าร่วมกระบวนการ อันเป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมม้งของ

ตระกูลแซ่ในชุมชน แม้ว่าผู้กระทำผิดอาจได้รับโทษตามกฎหมายรัฐ ผู้เสียหายครอบครัวผู้เสียหาย ไม่ได้อยู่อาศัยในชุมชนเดียวกันกับผู้กระทำผิด แต่สำหรับสมาชิกในชุมชนจะมองว่าผู้กระทำผิด ครอบครัวผู้กระทำผิด รวมถึงตระกูลแซ่ของผู้กระทำผิด ไม่มีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยเฉพาอย่างยิ่งหากผู้เสียหายเป็นสมาชิกตระกูลแซ่เดียวกันกับมั่งในชุมชน จะส่งผลให้สมาชิกในตระกูลแซ่ซึ่งเป็นตระกูลแซ่เดียวกันกับผู้เสียหาย ถึงแม้ว่าผู้เสียหายอาจตั้งถิ่นฐานในจังหวัดอื่น ไม่มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตกับสมาชิกในชุมชนห้วยทาน เพียงแต่มั่งผู้เสียหายเป็นสมาชิกตระกูลแซ่เดียวกันว่าเป็นพี่น้องกัน การละเมิดโดยไม่มีการเจรจาโดยใช้เยียวยา ก็จะไม่ได้รับการยอมรับ ทำให้ผู้กระทำผิดตระกูลแซ่ของผู้กระทำผิดไม่ได้รับการยอมรับจากตระกูลแซ่ของผู้เสียหาย ดังนั้นตระกูลแซ่ของผู้กระทำผิดต้องนำผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่ไปเจรจาโดยใช้เยียวยาผู้เสียหาย อันเป็นการแสดงความรับผิดชอบและการทำให้ผู้กระทำผิดสามารถกลับคืนสู่สังคมได้ตามปกติ สอดคล้องกับงานวิจัยของยศศักดิ์ โกศัยกานนท์ (2558 : 123) ที่ทำการวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ทางอาญาของไทย พบว่า การช่วยให้ผู้กระทำผิดปรับตัวกลับสู่สังคมได้เมื่อมีการกระทำผิดที่เกิดขึ้นในชุมชน การแก้ไขปัญหาก็ควรเกิดขึ้นในชุมชนด้วย จึงไม่ควรแยกตัวผู้กระทำผิดออกจากชุมชนโดยการจำคุกเท่านั้น แต่ควรให้ผู้กระทำผิดเข้าใจถึงสาเหตุของการกระทำผิดนั้น โดยมองว่าผู้กระทำผิดก็คือคนในชุมชนที่ควรได้รับโอกาสแก้ไขโดยชุมชนเป็นผู้ให้การช่วยเหลือให้กลับมาอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข

ข้อเสนอแนะทางการบริหาร

การสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์โดยจารีตประเพณีของชุมชน เป็นกระบวนการที่ทำให้สมาชิกในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่และผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในกระบวนการนี้ ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะทางการบริหารสำหรับการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ดังนี้

1. ระบบเครือญาติตระกูลแซ่ของมั่งเป็นระบบสำคัญในการจัดระเบียบทางสังคม จึงควรมีการสนับสนุนการสร้างเครือข่ายตระกูลแซ่มั่ง ซึ่งกระจายอยู่ในจังหวัดทางภาคเหนือ ภาคตะวันตก และภาคกลางของประเทศไทย เพื่อเป็นตัวกลางในการประสานงานและการจัดการข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับกระบวนการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของชุมชนมั่งภายใต้กฎหมายของรัฐ

2. การสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์โดยให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการอำนวยความสะดวกให้สมาชิกในชุมชน ในลำดับเบื้องต้นก่อนที่จะเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมตามกฎหมายของรัฐ ทำให้ทั้งผู้เสียหายและผู้กระทำผิดต้องเสียค่าใช้จ่าย เสียเวลา และมีความไม่มั่นใจกับการจัดการโดยภาครัฐ ในขณะที่กระบวนการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชนโดยใช้หลักจารีตประเพณีที่คุ้นเคย ผู้เสียหายได้รับการเยียวยาตามความพึงพอใจและผู้กระทำผิดชดใช้เยียวยาผู้เสียหายตามความสามารถ ทั้งผู้กระทำผิดและผู้เสียหาย รวมทั้งครอบครัวของคู่กรณีสามารถอยู่ร่วมกันในชุมชนได้อย่างมีความสุข

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. กระบวนการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ โดยใช้จารีตประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น
2. ชุมชนกับการยอมรับผู้กระทำผิดกลับคืนสู่สังคม
3. การบูรณาการการจัดการความยุติธรรมโดยจารีตประเพณี กับการใช้กฎหมายรัฐโดยผู้ใหญบ้านกลุ่มชาติพันธุ์
4. ความผิดทางจารีตประเพณี กับการลงโทษทางสังคม โดยสมาชิกในชุมชน

บรรณานุกรม

- กมลชนก คงเจริญ. (2556). “การยอมรับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่นำมาจัดการความขัดแย้งของชุมชนในจังหวัดฉะเชิงเทรา” วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. 5(2) : 17-44.
- กรกฎ ทองชะโชค และคณะ. (2561). “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และสันติวิธีของศูนย์ยุติธรรมชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้” วารสารนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร. 11(1) : 131-154.
- กิตติพงษ์ กิตยารักษ์. (2545). “ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ : หลักการและแนวคิด” ใน กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ : ทางเลือกใหม่สำหรับกระบวนการยุติธรรมไทย. (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์ : บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เด็อนตุลา.
- _____. (2550). “การพัฒนากระบวนการยุติธรรมชุมชนในสังคมไทย” ใน ยุติธรรมชุมชน : บทบาทการอำนวยความสะดวกยุติธรรมโดยชุมชนเพื่อชุมชน. (กิตติพงษ์ กิตยารักษ์และ จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย : บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- กฤษณ์ฤทธิ หาดูจริง. (2550). แนวทางพัฒนาการบังคับคดีที่ถูกต้องตามกฎหมายและปฏิบัติได้ โดยการไกล่เกลี่ย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการความขัดแย้งแบบบูรณาการ. ปทุมธานี : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2553). “การจัดระเบียบทางสังคม” ใน สังคมและวัฒนธรรม. (ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : ด้านสุธาการพิมพ์.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2548). กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ : การคืน “อำนาจ” แก่เหยื่อ อาชญากรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ : เอเชียแปซิฟิก ออฟเซ็ท.
- _____. (2556). ระบบยุติธรรมและยุติธรรมทางเลือก : แนวทางการวิเคราะห์เชิงสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ : วีพรีน(1991).
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวยและคณะ. (2551). ยุติธรรมชุมชน : การเปิดพื้นที่ของชุมชนในการอำนวยความสะดวกยุติธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เด็อนตุลา.
- ญาณิ มหาวงศนันท์. (2557). การใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับความผิดฐานทำร้ายร่างกาย. การค้นคว้าอิสระปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขากฎหมายอาญาและกระบวนการยุติธรรม. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

- นันทรยา ธีรธาดาโชติ. (2557). **การไกล่เกลี่ยประนอมข้อพิพาทโดยยุติธรรมชุมชน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชากฎหมายสำหรับนักบริหาร. กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ทวีป มหาสิงห์. (2563). “การก่อรูปทฤษฎีความยุติธรรมของ จอห์น รอลส์”. **วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์**. ฉบับเพิ่มเติม : 1-28.
- ธีรพงษ์ บุญรักษา และชูศักดิ์ สุวิมลเสถียร. (2559). “การจัดการวัฒนธรรมชุมชน : ภูมิปัญญาในการเสริมสร้างความมั่นคงผู้สูงอายุ กรณีศึกษา ชุมชนลาหู่ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่”. **วารสารศิลปกรรมบูรพา**. 19(1) : 93-113.
- นงนุช แยม่วงค์ และคณะ. (2564). **ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมดื่มไม่ขับของคนไทย : กรณีศึกษาจังหวัดนครนายก**. รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และศูนย์วิจัยสุรา.
- นิถมน รัตนะรัต. (2558). “แนวทางและหลักเกณฑ์การเยียวยาความเสียหายแก่ผู้ได้รับผลกระทบจากกรณีความรุนแรงทางการเมือง”. **วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์**. 5(2) : 295-304.
- นิติตา สิริพงศ์ทักษิณ. (2559). **การจัดการความขัดแย้งเพื่อสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของชุมชนควนเค็ง จังหวัดนครศรีธรรมราช**. รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- บาทหลวง นิพนธ์ เทียนวิหาร และคณะ. (2559). **การเสริมสร้างสำนึกในการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจเชิงจิตวิญญาณเพื่อดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีบนแผ่นดินเกิดของกลุ่มชาติพันธุ์จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดแม่ฮ่องสอน**. รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- บุญจันทร์ ทิพย์ชัย และคณะ. (2562). “การบูรณาการ การใช้ภูมิปัญญาเจ้าโคตรของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยลาว ผู้ไทย และกะเลิง สู่บทบาทหน้าที่ของผู้นำชุมชนและการควบคุมทางสังคมของชุมชนในภาคอีสาน”. **วารสารการเมืองการปกครอง**. 9(3) : 168-186.
- ประโยชน์ ส่งกลิ่น. (2561). **จริยธรรมในการบริหารรัฐกิจ**. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์.
- ประสิทธิ์ สวาสดีญาติ. (2539). **ระบบเครือญาติและการจัดระเบียบทางสังคม**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประเสริฐ ตรีการศุภกร. (2540). **การสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการทำไร่หมุนเวียนของชุมชนเผ่ากะเหรี่ยง**. วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ปราณี สุรสิทธิ์. (2555). “รูปแบบการสื่อสารเสริมสร้างความสมานฉันท์ของผู้นำชุมชนในเขตจังหวัดนนทบุรี”. **วารสารการวิจัยราชภัฏพระนคร**. 7(1) : 56-59.
- พรนพ พุกกะพันธ์. (2542). **การบริหารความขัดแย้ง**. กรุงเทพฯ : ว.เพ็ชรสกุล.

- พรสวรรค์ สุวัฒน์ศรีชัย. (2553). **การจัดการความขัดแย้งของชุมชน การใช้ภาษาในการเจรจา ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของผู้นำชุมชน ตำบลนาดินดำ อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย.**
รายงานการวิจัย. เลย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- พระมณเฑียร สังข์เงิน. (2544). **การควบคุมทางสังคมของชุมชนชาวเขา. วิทยานิพนธ์ปริญญา**
ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่.
- พระวิจัย อธิโก. (ชัยเจริญวรรณ). (2561). **การพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธ บูรณาการในกลุ่ม**
ชาติพันธุ์ อาข่า บนดอยแม่ฟ้าหลวง. ดุษฎีนิพนธ์ ปริญญา พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.
- พระอำนาจ พุทธิวงโส. (2559). “การศึกษาเปรียบเทียบความสัมพันธ์ในเครือข่ายติกลุ่มชาติพันธุ์
- ม้งกับกลุ่มสังฆะในพระพุทธศาสนา”. **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา. 7(1) : 81-95.**
- พลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง และเชิดชาติ หิรัญโร. (2560). **พื้นที่ทางวัฒนธรรมในกลุ่มชาติพันธุ์ปลั่ง**
จากการศึกษาเปรียบเทียบตำราการทำนายด้วยกระดูกไก่จากสามหมู่บ้านในพื้นที่
เชียงรายและรัฐฉาน ประเทศสหภาพเมียนมา. รายงานการวิจัย. เชียงราย :
มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง.
- พัชรภรณ์ หลักทอง. (2560). **สภาพปัญหาและแนวทางการจัดการความขัดแย้งในชุมชนของ**
คณะกรรมการศูนย์ยุติธรรมชุมชน ตำบลหนองหาน อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี.
งานนิพนธ์ปริญญา รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและ
เอกชน. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา.
- พิชญ์พิเชษฐ พันธุ์พิสุทธิชน. (2550). **การปรับตัวของระบบจารีตประเพณีเพื่อจัดการปัญหาและ**
ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชน อี้วเมี่ยน. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรม
แห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม.
- พิมล แสงสว่าง. (2536). **นโยบายรวมพวกชาวเขากับเอกลักษณ์ประจำเผ่า : ศึกษาเชิง**
วัฒนธรรมการเมือง. การค้นคว้าอิสระปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมือง
การปกครอง. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มนตรี ศิลป์มหาบัณฑิต. (2560). “การบริหารความขัดแย้ง” ใน **การจัดการความขัดแย้ง.**
(ณัฐนันท์ คุณเงิน : บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : แอคทีฟพรีน.
- มนัส สุทธิการและ อริส ดาราไก่อ. (2556). **ผู้นำสูงสุดด้านจิตวิญญาณต่อการสร้างความสมานฉันท์**
ในชุมชน กรณีศึกษาชุมชนนาเตียน อ. เมือง จ.นครศรีธรรมราช. รายงานการวิจัย
ชุมชน. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.
- มากุล คชชา. (2561). **กระบวนการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทตามหลักพุทธสันติวิธีของผู้พิพากษา**
สมทบ : กรณีศึกษาศาลแรงงานภาค 2. ดุษฎีนิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสันติศึกษา. พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- ยศศักดิ์ โกไศยกานนท์. (2558). “การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ทางอาญาของไทย”. *วารสารเกษมบัณฑิต*. 16(2) : 111-124.
- วิเชียร วิทย์อุดม. (2555). *การบริหารความขัดแย้งในองค์กร*. กรุงเทพฯ : ธนัชการพิมพ์.
- วิลาวรรณ มหาราช และประสาร กมลพุท. (2555). *กฎหมายและจารีตการควบคุมสังคมทางสังคมอีสาน : กรณีศึกษาจังหวัดมหาสารคาม*. รายงานการวิจัย. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- ศศิธร ศรีรัตน์. (2553). *การแพทย์พื้นบ้านชาวม้ง : กรณีศึกษาศูนย์พัฒนาโครงการหลวงหนองหอย ตำบลแม่แรม อำเภอแม่อิง จังหวัดเชียงใหม่*. รายงานการวิจัย. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2550). “ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการควบคุมทางสังคม : มิติทางสังคมวิทยาในกระบวนการยุติธรรมชุมชน”. *วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์*. 24(1) : 18-32.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2559). “ชาติพันธุ์และการจัดการความขัดแย้งทางชาติพันธุ์”. *วารสารพัฒนาสังคม*. 18(พิเศษ) : 157-173.
- สังคีต พิริยะรังสรรค์. (2559). *เศรษฐศาสตร์การเมืองแนวใหม่ การลงโทษทางสังคม*. นนทบุรี : ภาพพิมพ์.
- สุชาดา ทวีสิทธิ์. (2562). *การเข้าถึงความยุติธรรมในระบบกฎหมาย พหุลักษณะของกลุ่มผู้หญิงชาติพันธุ์ในประเทศไทย : ผู้หญิงชาติพันธุ์ม้ง และผู้หญิงมาเลย์-มุสลิม*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เด็อนตุลา.
- สุพัตรา สุภาพ. (2542). *สังคมวิทยา*. (พิมพ์ครั้งที่ 21). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- สุรัชย์ (พู้อัด) ไวยวรรณจิตร และคณะ. (2559). *การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมชุมชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้*. รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า.
- สุรศักดิ์ บุญเทียน. (2564). “การพัฒนาคนบนฐานอัตลักษณ์วิถีวัฒนธรรมม้ง : กรณีศึกษาบ้านเจดีย์โคะ ตำบลมหาวัน อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก”. *วารสารมจร. การพัฒนาสังคม*. 6(1) : 1-13.
- สุรศักดิ์ ศรีสารและ ยิวรี ผลพันธิน. (2560). “การพัฒนารูปแบบการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทโดยชุมชน” *Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และศิลปะ*. 10(1) : 15959 -1975.
- สุริยะ ป่าหลวง. (2561). *กระบวนการจัดการไกล่เกลี่ยประนีประนอมข้อพิพาทศาลแขวงลำปาง. การค้นคว้าอิสระ ปริญญารัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการบริหารและการพัฒนาประชาคมเมืองและชนบท*. ลำปาง : มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง.
- สุวรรณา เกรียงไกรเพชร. (2544). *๑๓ คนเผ่าในลาวตอนใต้ปฏิสัมพันธ์และการปรับตัวสู่วิถีชีวิตปัจจุบัน*. รายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

- สำนักงานว่าด้วยยาเสพติดและอาชญากรรมแห่งสหประชาชาติ. (2564). **คู่มือว่าด้วยการยุติธรรม
เชิงสมานฉันท์.** (ฉบับปรับปรุงครั้งที่สอง). (สถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย :
ผู้แปล). เวียดนาม : องค์การสหประชาชาติ.
- อดุลเดช โต๊ะแอะ. (2561). การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเกี่ยวกับครอบครัวตามบทบัญญัติแห่งศาสนา
อิสลามของสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดสงขลา : วิธีการและความ
พึงพอใจของผู้ใช้บริการ. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาอิสลาม
ศึกษา. ปัตตานี : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อภิวัฒน์ สมานธิ และคณะ. (2558). การบริหารงานยุติธรรมบนพื้นฐานกระบวนการยุติธรรมเชิง
สมานฉันท์ต่อแนวทางการสร้างสันติสุขในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ กรณีศึกษา
จังหวัดยะลา, ปัตตานีและนราธิวาส. รายงานการวิจัย. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- อัจฉรา ลีม่วงษ์ทอง. (2557). การบริหารความขัดแย้งในองค์กร. กรุงเทพฯ : บุ๊คส์ทูยู.
- อัศนีย์ หาญจรสุช. (2556). แนวทางการพัฒนาการปฏิบัติงานของผู้ไกล่เกลี่ยตามกฎหมายกระทรวง
ว่าด้วยการไกล่เกลี่ย และประนอมข้อพิพาททางแพ่ง พ.ศ. 2553 กรณีศึกษาจังหวัด
พะเยา. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. พะเยา : มหาวิทยาลัย
พะเยา.
- เอกชัย บุญยาริฐฐาน. (2555). การบริหารความขัดแย้งในองค์กร. กรุงเทพฯ : ธนธการพิมพ์.

ภาคผนวก

1. แบบสัมภาษณ์ กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ชุมชนม้ง ห้วยทาน
จังหวัดเชียงราย
2. ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ชุมชนม้งห้วยทาน จังหวัดเชียงราย

คำชี้แจงสำหรับผู้สัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ มีสองส่วน คือ

1. สถานภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์
2. กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ในชุมชน

ขั้นตอนการสัมภาษณ์

1. แนะนำตัวต่อผู้ตอบแบบสัมภาษณ์
2. ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ ให้ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ เข้าใจก่อนการ

สัมภาษณ์จริง

3. ชี้แจงถึงกระบวนการ รักษาความลับของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ คู่กรณีที่เกิดข้อพิพาท และผู้เข้าร่วมกระบวนการจัดการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ หากมีประเด็นที่ไม่ต้องการเปิดเผย ประเด็นที่ทำให้เกิดความเสียหายของตระกูลแซ่ และชุมชน

4. ชี้แจงถึงสิทธิของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ในการปฏิเสธการให้ข้อมูลทั้งหมดการให้ข้อมูลเพียงบางส่วน และการถอนตัวจากการสัมภาษณ์

5. ในกระบวนการสัมภาษณ์ จะไม่มีการเร่งรัดคำตอบ ชี้แนะหรือชี้นำเพื่อให้ได้คำตอบที่ต้องการ

วันที่สัมภาษณ์ เริ่มสัมภาษณ์ เวลา.....
 สถานภาพของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์
 ตระกูลแซ่.....อายุ.....ปี
 ประสบการณ์การเป็นผู้อาวุโสประจำตระกูล แซ่.....ปี
 การสืบทอดตำแหน่งการเป็นผู้อาวุโสประจำตระกูลแซ่.....

กระบวนการสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในชุมชน

1. ประเภทของข้อพิพาทในชุมชน
2. ผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินการ
3. เวลา และสถานที่ดำเนินการ
4. วิธีการสร้างความสมานฉันท์
5. จารีตประเพณี ภูมิปัญญาที่นำมาสร้างความยุติธรรม
6. เกณฑ์การเยียวยาผู้เสียหาย
7. แนวทางการดำเนินการ กรณีที่คู่พิพาทไม่สามารถตกลงกันได้
8. การใช้จารีตประเพณีมั่งในการสร้างความยุติธรรมในชุมชนมีปัญหาหรือไม่ อย่างไร
9. แนวทางการป้องกันและยับยั้งความขัดแย้งภายในชุมชน

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

โครงการวิจัยเรื่อง : กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ชุมชนม้งห้วยหายน จังหวัดเชียงราย

ผู้รับผิดชอบโครงการวิจัย : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อดิศร ภู่อิสสระ

เอกสารที่พิจารณา :

1. แบบเสนอเพื่อขอรับพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์	ฉบับลงวันที่	15	เดือนธันวาคม	พ.ศ. 2564
2. โครงการวิจัยฉบับสมบูรณ์	ฉบับลงวันที่	15	เดือนธันวาคม	พ.ศ. 2564
3. แบบคำชี้แจงอาสาสมัคร	ฉบับลงวันที่	15	เดือนธันวาคม	พ.ศ. 2564
4. แบบยินยอมอาสาสมัคร	ฉบับลงวันที่	15	เดือนธันวาคม	พ.ศ. 2564
5. แบบสอบถาม	ฉบับลงวันที่	15	เดือนธันวาคม	พ.ศ. 2564
6. ประวัติผู้วิจัย				
7. ใบผ่านการอบรมจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์				

ได้รับการพิจารณาและผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา โดยยึดหลักเกณฑ์ตามคำประกาศเฮลซิงกิ (Declaration of Helsinki) มีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากลตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามโครงการวิจัยได้ โดยให้ส่งรายงานความก้าวหน้าของโครงการวิจัยทุก 6 เดือน แจ้งคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ในกรณีที่เกิดเปลี่ยนแปลงโครงการวิจัยหรือหยุดโครงการก่อนกำหนด รายงานเหตุการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ที่ร้ายแรงหรือเหตุการณ์ที่ไม่คาดคิด รายงานข้อมูลข่าวสารที่คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ ควรได้รับระหว่างดำเนินการวิจัย และส่งรายงานฉบับสมบูรณ์เมื่อเสร็จสิ้นโครงการวิจัย

(Handwritten signature)

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อดิศร เนาวนนท์)
ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

